

TESI DOCTORAL

**PREVENCIÓ DE LES RELACIONS ABUSIVES EN LA PARELLA
AVALUACIÓ DE L'EFICÀCIA D'UN PROGRAMA EDUCATIU PER A
ADOLESCENTS**



Carme Bosch Jorba

Directores

Dra. Rosa M. Raich Escursell

Dra. Teresa Gutiérrez Rosado

Departament de Psicologia Clínica i de la Salut

Universitat Autònoma de Barcelona

Programa de Doctorat en Psicologia Bàsica, Evolutiva i de l'Educació

2012

TESI DOCTORAL

**PREVENCIÓ DE LES RELACIONS ABUSIVES EN LA PARELLA.
AVALUACIÓ DE L'EFICÀCIA D'UN PROGRAMA EDUCATIU PER A
ADOLESCENTS**

Carme Bosch Jorba

Directores

Dra. Rosa M. Raich Escursell

Dra. Teresa Gutiérrez Rosado

Departament de Psicologia Clínica i de la Salut

Universitat Autònoma de Barcelona

Programa de Doctorat en Psicologia Bàsica, Evolutiva i de l'Educació

2012

AGRAÏMENTS

En aquests moments sento un profund agraïment per a totes les persones que m'heu acompanyat al llarg d'aquest camí, i us vull dedicar una gran abraçada plena d'amor!

Especial agraïment a:

A les directores de la tesi doctoral, Dra. Rosa M. Raich, i Dra. Teresa Gutiérrez, a qui agraeixo la seva dedicació, l'esforç, la confiança, i l'exigència per l'elaboració d'un bon treball, que m'ha permès fer un gran aprenentatge en la investigació de la psicologia, i de superació personal. Em sento privilegiada de compartir aquesta investigació al costat de dues grans directores i grans científiques.

Al Dr. Conrad Izquierdo per donar-me la oportunitat de fer el doctorat i pel seu suport en alguns moments d'aquest llarg procés de sis anys.

Al Departament de Psicologia Bàsica, Evolutiva i de l'Educació per l'aprenentatge adquirit per part de tot el professorat.

Al Departament de Psicologia Clínica i de la Salut pel suport rebut durant la tesi doctoral, en especial a la Dra. Paola Espinoza.

A la Dra. Aurora Leal, com a directora de la tesina, i per l'assessorament en l'elaboració del programa educatiu.

A les companyes i companys del programa de doctorat pel seu suport, per compartir coneixements, dificultats, alegries i estimació. A totes elles i ells (Gustavo, Anny, Marcial, Estela, Jose Ivan, Jucelyn, Mauricio, Catalina, Patricia, Ximena i Gisele), el meu sincer agraïment. En especial a la doctoranda Imma Flotats per l'anàlisi de fiabilitat de les entrevistes d'avaluació qualitativa.

A Dani Duocastella per l'assessorament del programa estadístic SPSS.

A Dolors Papasseit per l'ajuda en la transcripció de les entrevistes amb més dificultat de sonoritat i comprensió auditiva.

A la Dra. Mònica Pintanel Bassets i al Dr. Modesto Freijó Álvarez per les orientacions, ànims i suport en el desenvolupament del treball.

A Jordi Piñero per la revisió del text de la tesi i el seu suport.

A l'Equip directiu i docent de l'IES Lluís de Peguera i l'IES Lacetània de Manresa, així com a totes les noies i nois dels centres escolars que han participat en la investigació.

A les educadores de l'aplicació del programa educatiu, i les que van col·laborar en l'elaboració del material didàctic, Irian Àlvaro, Rosa M. Gombau i Vanesa Fernández, de l'Associació La Casa de les Formigues.

A Clàudia Jorba per la col·laboració en el muntatge de vídeo de la presentació del *powerpoint* de la tesi.

A tota la meva estimada família pel suport incondicional, els ànims constants, i l'encoratjament de continuar i d'acabar la tesi doctoral.

A totes les estimades amistats pels ànims, suport i coratge que m'heu donat, així com la paciència i comprensió en la meva dedicació a fer la tesi.

*A tota la familia,
a tot l'univers,
per donar-me suport i llum!*

INDEX GENERAL

1. INTRODUCCIÓ	1
2. APROXIMACIÓ TEÒRICA	4
2.1 Terminologia	5
2.2 Tipus de relacions abusives en la parella	7
2.2.1 Relacions abusives físiques	9
2.2.2 Relacions abusives psicològiques	10
2.2.3 Relacions abusives sexuals	12
2.3 Teories sobre l'origen de la violència en la parella	14
2.4 Factors de risc de les relacions abusives en la parella	17
2.5 Factors de risc a l'edat de l'adolescència	20
2.5.1 Factors Individuals	20
2.5.2 Factors Familiars	21
2.5.3 Factors social o ambientals	22
2.6 Previsió de les relacions abusives en la parella: aspectes que n'augmenten l'eficàcia	25
2.6.1 Educació emocional com a eina de prevenció.....	27
2.6.2 Fomentar relacions de parella amb igualtat	29
3. CONTEXT DEL PROBLEMA	31
3.1 Demografia de la població adolescent	32
3.1.1 Dades demogràfiques de Manresa	33
3.1.2 Dades d'Educació Secundària del Bages.....	35
3.2 Casos de violència de gènere	36
3.2.1 Context judicial de Manresa	38

3.3 Estudis de prevenció de relacions abusives	39
3.3.1 Investigacions de prevenció de les relacions abusives en la parella de població adolescent i jove	40
3.3.2 Estudis empírics de prevenció de les relacions abusives en la parella	47
3.3.3 Estudis vinculats a les relacions abusives en la parella	50
3.3.4 Tesis de temàtiques vinculades a les relacions abusives en la parella, de les universitats espanyoles	52
 4. INVESTIGACIÓ	 53
4.1 Plantejament	54
4.2 Objectius i hipòtesis	55
4.2.1 Objectiu i hipòtesi general	55
4.2.2 Objectius específics	55
4.2.3 Hipòtesis específiques	55
4.3 Metodologia	56
4.3.1 Participants	57
4.3.1.1 <i>Submostra</i>	60
4.3.1.2 <i>Context centres escolars del grup experimental i control</i>	61
4.3.2 Programa educatiu: Intervenció	63
4.3.2.1 <i>Objectius programa educatiu</i>	63
4.3.2.2 <i>Continguts</i>	64
4.3.2.3 <i>Metodologia programa educatiu</i>	65
4.3.2.4 <i>Material didàctic</i>	66
4.3.3 Instruments d'avaluació	67
4.3.3.1 <i>Dades Autobiogràfiques</i>	68
4.3.3.2 <i>Qüestionaris AVE i CTI</i>	69
4.3.3.3 <i>Entrevistes individuals</i>	72
4.3.4 Procediment de la investigació	73
4.3.4.1 <i>Cronograma planificació i procediment</i>	75
4.3.5 Anàlisi de les dades i tractament estadístic	77
4.3.5.1 <i>Anàlisi quantitativa</i>	77
4.3.5.2 <i>Anàlisi qualitativa</i>	78

5. RESULTATS	80
5.1 La violència	81
5.1.1 Descripció general de les variables del qüestionari AVE	82
5.1.2 Descripció específica de cada variable del qüestionari AVE	84
5.1.2.1 <i>Índex global d'assetjament</i>	84
5.1.2.2 <i>Índex d'intensitat de l'assetjament</i>	88
5.1.2.3 <i>Escala agressions</i>	90
5.1.2.4 <i>Escala clínica d'ansietat</i>	92
5.1.2.5 <i>Escala clínica de disminució de l'autoestima</i>	94
5.1.2.6 <i>Escala clínica de l'autoimatge negativa</i>	96
5.1.2.7 <i>Escala clínica de l'automenyspreu</i>	98
5.2 Actituds i comportaments d'intel·ligència emocional	100
5.2.1 Descripció general de les variables del qüestionari CTI	101
5.2.2 Descripció específica de cada variable del qüestionari CTI	103
5.2.2.1 <i>Escala global de pensament constructiu</i>	103
5.2.2.2 <i>Escala emotivitat</i>	106
5.2.2.3 <i>Escala eficàcia</i>	108
5.3 Entrevistes de seguiment d'avaluació del programa preventiu, curs 2009-10 i curs 2010-2011	110
5.3.1 Concepte de relació abusiva en la parella, identificar els tipus	112
5.3.2 Identificar persones properes que tinguin una relació de parella abusiva	114
5.3.3 Causes de les relacions abusives en la parella	116
5.3.4 Consells per evitar caure en una relació de parella abusiva	118
5.3.5 Aspectes importants per a una relació de parella satisfactòria	120
5.3.6 Imaginar el futur vivint en parella	122
5.3.7 Utilitat del programa de prevenció de relacions abusives	124
6. DISCUSSIÓ	126
6. 1 Avaluació de l'objectiu general, l'eficàcia del programa educatiu	127
6. 2 Avaluació dels objectius específics	128

6.3 Consideracions del programa educatiu	138
6.4 Consideracions dels instruments utilitzats	139
6.5 Limitacions i aportacions de la investigació	140
6.6 Conclusions finals	143
7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	146
8. ANNEX	168
8.1 Qüestionari AVE, Assetjament i Violència Escolar	169
8.2 Qüestionari CTI, Pensament Constructiu de la Intel·ligència Emocional	172
8.3 Certificat I Symposium Internacional sobre Abus Psicològic: Aspectes clínics, socials i educatius (2011)	179
8.4 Pòster: <i>Prevención de las relaciones abusivas en la pareja con adolescentes. Evaluación de un programa educativo</i> (Bosch, Gutiérrez, Espinoza i Raich, 2011)	180
8.5 Material didàctic: <i>L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?</i>	181

INDEX DE TAULES

Taula 2.1. Model multicausal de Lori Heise (1998)	18
Taula 2.2. Indicadors de risc de relació abusiva en la parella	20
Taula 3.1. Població per sexes, de Manresa, el Bages i Catalunya, a l'any 2010	33
Taula 3.2. Població de Manresa per sexes, del 2006 al 2011	33
Taula 3.3. Població adolescent de Manresa de 14 a 18 anys, el 2010	34
Taula 3.4. Població autòctona i immigrant per sexes, 2010	34
Taula 3.5. Alumnes d'ESO, batxillerat i cicles formatius, de la comarca del Bages	35
Taula 3.6. Víctimes mortals a Catalunya i a Espanya del 2006 al 2011	36
Taula 3.7. Víctimes mortals de violència de gènere, menors i dones a Espanya, del 2003 al 2008	37
Taula 3.8. Casos de violència de gènere de menors (menor contra menor), al Jutjat de Manresa, del 2007 al 2011	38
Taula 3.9. Quadre resum de la revisió d'estudis	39
Taula 3.10. Quadre resum de les investigacions de prevenció de les relacions abusives	40
Taula 3.11. Quadre resum del estudis empírics de prevenció de les relacions abusives i violència de gènere	47
Taula 3.12. Quadre resum del estudis vinculats a les relacions abusives i la violència de gènere	49
Taula 3.13. Tesis vinculades a les relacions abusives en la parella	52
Taula 4.1. Característiques grup experimental i grup control, mostra teòrica	57
Taula 4.2. Característiques grup experimental i grup control, mostra pràctica ..	57
Taula 4.3. Nivell socioeconòmic FFISS del grup experimental i control	58
Taula 4.4. Procedència de l'alumnat participant, grup experimental i control ...	59
Taula 4.5. Procedència de l'alumnat participant, per sexes	59
Taula 4.6. Característiques de la submostra, grup experimental	60
Taula 4.7. Fitxa del centre escolar, grup experimental, curs 2009-10	61
Taula 4.8. Fitxa del centre escolar, grup control, curs 2009-10	62
Taula 4.9. Quadre resum de les característiques del programa educatiu	63

Taula 4.10. Contingut del programa L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?	64
Taula 4.11. Descripció dels instrumenta per cada objectiu específic	67
Taula 4.12. Categories del nivell socioeconòmic familiar	68
Taula 4.13. Fitxa tècnica qüestionari AVE	70
Taula 4.14. Fitxa tècnica qüestionari CTI	71
Taula 4.15. Cronograma inici investigació, fase de la tesina	75
Taula 4.16. Cronograma investigació de la tesi	76
Taula 4.17. Percentatge de validesa de categories	79
Taula 5.1. Qüestionari AVE, estadístics descriptius del grup experimental	82
Taula 5.2. Qüestionari AVE, estadístics descriptius del grup control	83
Taula 5.3. AVE-M. Índex global d'assetjament, G. Experimental, pre-post	85
Taula 5.4. AVE-M. Índex global d'assetjament, Grup Control, pre-post	85
Taula 5.5. AVE- M. Índex global d'assetjament, test Wilcoxon per sexes	86
Taula 5.6. AVE-I, Índex Intensitat de l'assetjament, grup experimental	89
Taula 5.7. AVE-I, Índex Intensitat de l'assetjament, grup control	89
Taula 5.8. AVE-H. Escala agressions per sexes, G. Experimental, pre-post	90
Taula 5.9. AVE-H. Escala agressions per sexes, grup Control, pre-post	90
Taula 5.10 AVE- H. Agressions, test Wilcoxon per sexes	91
Taula 5.11. AVE-ANS. Escala ansietat per sexes, Grup Experimental, pre-post	92
Taula 5.12. AVE-ANS. Escala ansietat per sexes, Grup Control, pre-post	92
Taula 5.13. AVE- ANS. Ansietat, test Wilcoxon per sexes	93
Taula 5.14. AVE-AUT. Escala disminució autoestima, Grup Experimental, pre-post	94
Taula 5.15. AVE-AUT. Escala disminució autoestima, Grup Control, pre-post ..	94
Taula 5.16. AVE- AUT. Disminució autoestima, test Wilcoxon per sexes	95
Taula 5.17. AVE-NEG. Escala autoimatge negativa, G. Experimental, pre-post	96
Taula 5.18. AVE-NEG. Escala autoimatge negativa, G. Control, pre- post	96
Taula 5.19. AVE- NEG. Autoimatge negativa, test Wilcoxon per sexes	97
Taula 5.20. AVE-DES. Automenyspreu per sexes, G. Experimental, pre-post	98

Taula 5.21. AVE-DES. Automenyspreu per sexes, Grup Control, pre-post	98
Taula 5.22. AVE- NEG. Autoimatge negativa, test Wilcoxon per sexes	99
Taula 5.23. CTI, estadístics descriptius i no paramètrics, grup experimental, pre-post	101
Taula 5.24. CTI, estadístics descriptius i no paramètrics, grup control, pre-post	102
Taula 5.25. CTI-PCG: pensament constructiu, Grup Experimental, pre-post	103
Taula 5.26. CTI-PCG: pensament constructiu, Grup Control, pre-post	103
Taula 5.27. CTI- CPG, pensament constructiu, Test Wilcoxon per sexes	104
Taula 5.28. CTI-EMO: Emotivitat, Grup Experimental, pre-post	106
Taula 5.29. CTI-EMO: Emotivitat, Grup Control, pre-post	106
Taula 5.30. CTI -EMO, Test Wilcoxon per sexes	107
Taula 5.31. CTI-EFI: Eficàciat, Grup Experimental, pre-post	108
Taula 5.32. CTI-EFI: Eficàciat, Grup Control, pre-post	108
Taula 5.33. CTI- EFI , Test Wilcoxon per sexes	109
Taula 5.34. Concepte de relació abusiva i tipologia en l'entrevista següent als 3 mesos	112
Taula 5.35. Concepte de relació abusiva i tipologia, entrevista als 12 mesos	113
Taula 5.36. Casos de relacions abusives que coneixen, entrevista als 3 mesos ...	114
Taula 5.37. Identificar relacions abusives que coneixen, entrevista, 12 mesos ...	115
Taula 5.38. Causes relacions abusives, entrevista següent als 3 mesos	116
Taula 5.39. Causes de les relacions abusives a la parella, entrevista, 12 mesos ...	117
Taula 5.40. Consells evitar caure relació de parella abusiva,entrevista 3 mesos ..	118
Taula 5.41. Consells evitar caure relació de parella abusiva, entrevista als 12 mesos	119
Taula 5.42. Relació parella satisfactòria, entrevista següent als 3 mesos	120
Taula 5.43. Relació parella satisfactòria, entrevista següent als 12 mesos	121
Taula 5.44. Futur imaginari en parella, entrevista següent als 3 mesos	122
Taula 5.45. Futur imaginari en parella, entrevista als 12 mesos	123
Taula 5.46. Utilitat del programa, entrevista següent als 3 mesos	124
Taula 5.47. Utilitat del programa, entrevista als 12 mesos	125

INDEX DE FIGURES

Figura 3.1. Població de Manresa per sexes, del 2006 al 2010	33
Figura 3.2. Població adolescent de Manresa de 14 a 18 anys, el 2010	34
Figura 3.3. Població adolescent autòctona i immigrant de Manresa, per sexes, 2010	35
Figura 3.4. Alumnes d'ESO, batxillerat i cicles formatius, de la comarca del Bages	35
Figura 3.5. Víctimes mortals a Catalunya i a Espanya del 2006 al 2011	37
Figura 4.1. Esquema de la metodologia de la investigació	56
Figura 4.2. Edat i sexe de l'alumnat participant	58
Figura 4.3. Procedència de l'alumnat participant	59
Figura 4.4. Portada material didàctic	66
Figura 4.5. Esquema disseny metodologia	74
Figura 5.1. AVE: Índex global d'assetjament, Grup Experimental i Control, pre-post	84
Figura 5.2. Índex global d'assetjament per sexes, Grup Experimental pre-post	86
Figura 5.3. Índex global d'assetjament per sexes, Grup Control pre-post	86
Figura 5.4. Correlació de la mitjana, del nivell socioeconòmic i la variable índex global d'assetjament de l'AVE	87
Figura 5.5. Correlació de la mitjana, del lloc de naixement i la variable índex global d'assetjament de l'AVE	87
Figura 5.6. AVE-I, Índex Intensitat de l'assetjament, grup experimental i Control	88
Figura 5.7. AVE-H: escala agressions per sexes, grup Experimental pre-post ..	91
Figura 5.8. AVE-H: escala agressions per sexes, grup Control pre-post	91
Figura 5.9. AVE-ANS: escala ansietat per sexes, grup Experimental pre-post	93
Figura 5.10. AVE-ANS: escala ansietat per sexes, grup Control pre-post	93
Figura 5.11. AVE-AUT: disminució autoestima per sexes, grup Experimental pre-post	95
Figura 5.12. AVE-AUT: disminució autoestima per sexes, G. Control pre-post	95
Figura 5.13. AVE-NEG: autoimatge negativa per sexes, G. Experimental pre- post	97

Figura 5.14. AVE-NEG: autoimatge negativa per sexes, grup Control pre-post	97
Figura 5.15. AVE-DES: automenyspreu per sexes, grup Experimental pre-post	99
Figura 5.16. AVE-DES: automenyspreu per sexes, grup Control pre-post	99
Figura 5.17. CTI, escales de Pensament Constructiu, Emotivitat, Eficàcia	102
Figura 5.18. CTI-PCG: pensament constructiu, grup Experimental, pre-post	104
Figura 5.19. CTI-PCG: pensament constructiu, grup Control, pre-post	104
Figura 5.20. Correlació de la mitjana, del nivell socioeconòmic i la variable global de pensament constructiu, del CTI	105
Figura 5.21. Correlació de la mitjana, del lloc de naixement i la variable global de pensament constructiu, del CTI	105
Figura 5.22. CTI-EMO: emotivitat, grup Experimental, pre-post	107
Figura 5.23. CTI-EMO: emotivitat, grup Control, pre-post	107
Figura 5.24. CTI-EFI: eficàcia, grup Experimental, pre-post	109
Figura 5.25. CTI-EFI: eficàcia, grup Experimental, pre-post	109
Figura 5.26. Concepte de relació abusiva en l'entrevista de seguiment, 3 mesos	112
Figura 5.27. Concepte relació abusiva de l'entrevista als 12 mesos	113
Figura 5.28. Casos de relacions abusives que coneixen, entrevista als 3 mesos ..	114
Figura 5.29. Identificar relacions abusives que coneixen, entrevista, 12 mesos ..	115
Figura 5.30. Causes relacions abusives, entrevista seguiment als 3 mesos	116
Figura 5.31. Causes de les relacions abusives a la parella, entrevista 12 mesos ..	117
Figura 5.32. Consells evitar caure relació de parella abusiva, entrevista als 3 mesos	118
Figura 5.33. Consells evitar caure relació de parella abusiva, als 12 mesos	119
Figura 5.34. Relació parella satisfactòria,entrevista seguiment als 3 mesos	120
Figura 5.35. Relació parella satisfactòria, entrevista seguiment als 12 mesos	121
Figura 5.36. Futur imaginari en parella,entrevista seguiment als 3 mesos	122
Figura 5.37. Futur imaginari en parella,entrevista als 12 mesos	123
Figura 5.38. Utilitat del programa, entrevista seguiment als 3 mesos	124
Figura 5.39. Utilitat del programa, entrevista als 12 mesos	125

1. INTRODUCCIÓ

1. Introducció

La violència de gènere no és un fenomen nou, però en els darrers anys s'ha produït un canvi de consciència i s'ha iniciat un procés de preocupació internacional, de denúncia, discussió i visualització d'aquest problema (Díaz-Aguado, 2002; Heise, 1998). S'ha passat de considerar-lo com una qüestió privada a entendre'l com un problema social i d'estudi científic (Bosch i Ferrer, 2000; Cantera, 2004; Coria, 2005; Charrada, 2010; Flood i Pease, 2009; Williams, Ghandour i Kub, 2008). Aquest canvi es va iniciar a la dècada del 1980 amb la mobilització de grups de dones organitzades a nivell local i internacional, amb la demanda específica d'atenció i denúncia de l'abús vers el sexe femení en tots els àmbits (laboral, parella, econòmic ...), i les seves conseqüències psicològiques (McCloskey i Sitaker, 2009) i de salut (Valls, 2006). Obrint camí, a poc a poc, la violència contra les dones ha arribat a ser reconeguda com una qüestió legítima dels drets humans, com un problema significatiu per a la salut de la dona i el seu benestar general (Ellsberg i Heise 2005).

Nombrosos documents i llibres referent a la violència vers la dona utilitzen la cita de Kofi Annan, Secretari General de les Nacions Unides (1997-2006), (Organització de les Nacions Unides, 1999):

La violència contra la dona és potser la més vergonyosa violació dels drets humans i potser la més generalitzada. No coneix límits geogràfics, culturals o de riqueses. Mentre continuï, no podem afirmar que realment hem avançat cap a la igualtat, el desenvolupament i la pau.

Aquesta problemàtica no neix de la societat actual, ni de les relacions actuals entre dones i homes, sinó que és una conseqüència de les desigualtats, de les relacions jeràrquiques de poder dels homes vers les dones d'una realitat anterior, d'una estructura social que arrossega el llast de l'herència patriarcal. És el resultat de múltiples factors que fan que es produeixi, es reproduïx i es perpetuï a través d'una ideologia que mitifica l'opressió de les dones. (Díaz-Aguado, 2002; Charrada, 2010; Heise, 1998).

Davant l'augment de la violència de gènere, el present treball d'investigació es centra en la prevenció, des de l'arrel del problema, és a dir, en la prevenció de les relacions

abusives en la parella, a l'etapa evolutiva de l'adolescència. La investigació es concreta en l'avaluació de l'eficàcia del programa educatiu *L'amor no destrueix ni mata...., tu què en penses?*, elaborat a l'any 2007, a la fase de la tesina. Aquest programa pretén proporcionar eines i recursos formatius a la població adolescent perquè esdevingui agent actiu, capaç d'impulsar estratègies de prevenció entorn la problemàtica de la violència de gènere com: el respecte mutu en la parella, els valors d'igualtat, i la resolució pacífica i assertiva dels conflictes.

El conjunt de la investigació engloba el desenvolupament de tot el procés, des de l'elaboració del disseny pedagògic del programa educatiu (taller i material didàctic), la seva aplicació, i l'avaluació del mateix, amb un disseny quasi experimental *pretest* i *posttest*, amb grup control.

La investigació és el resultat del procés dels estudis de doctorat iniciats fa sis anys (al 2006), motivats per una inquietud constant i perseverant per cercar eines de prevenció a les problemàtiques psicològiques i socials emergents, com és l'actual problemàtica de la violència de gènere (McCloskey i Sitaker, 2009). A la fase de la tesina es va aplicar el mateix programa educatiu, i es va realitzar una investigació descriptiva amb el títol *Com pensen, senten i viuen l'amor els joves* (Bosch, 2009), amb una mostra inicial de vint-i-un grups de set centres escolars de secundària de Manresa (Barcelona). Fet que va afavorir l'experiència i l'aprenentatge de tot el procés metodològic, amb nombroses oportunitats d'assaig i error.

Posteriorment al finalitzar la tesina hi va haver un canvi de directora, i de la Dra. Aurora Leal, professora titular del departament de Psicologia de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), es va passar a dues directores, la Dra. Rosa M. Raich, catedràtica, i la Dra. Teresa Gutiérrez, professora titular, ambdues del departament de Psicologia Clínica i de la Salut de la mateixa universitat. Aquest fet va condicionar un nou plantejament del treball d'investigació, tant del disseny, com del procés metodològic, i aleshores la tesi adquireix una nova dimensió quantitativa a més de la qualitativa.

2. APROXIMACIÓ TEÒRICA

2.1 Terminologia

Com a premissa inicial cal fer esment que ens trobem davant d'una confusió terminològica en l'ús de diferents expressions amb un significat molt semblant, però que poden tenir matisos diferents (Rodríguez-Carballeira, Almendros, Escartín, Porrúa, Martín-Peña, Javaloy, i Carrobles, 2005): abús psicològic, agressió psicològica, violència psicològica, maltractament psicològic, maltractament emocional, abús emocional, abús no físic, abús mental, agressió verbal, manipulació psicològica, etc., encara que l'anàlisi diferencial d'aquests termes excedeix els límits del present treball.

Blázquez, Moreno i García-Baamonde (2010, p.66) fan referència a un recull de les denominacions utilitzades en els darrers trenta anys:

Abús no físic (Hudson i McIntosh, 1981), abús indirecte (Gondolf, 1987), abús emocional (NiCarthy, 1986), abús psicològic (Walker, 1989), agressió psicològica (Murphy i O'Leary, 1989), maltractament psicològic (Tolman, 1989), tortura mental o psicològica (Russell, 1982), abús verbal (Evans, 1996), terrorisme íntim (Johnson i Ferraro, 2000) i violència invisible (Asensi, 2008).

Aquesta varietat de conceptes, a més de crear confusió terminològica, dificulta la comparació dels resultats de les investigacions entorn aquesta temàtica, a causa de la inexistència d'una definició estàndard a la literatura científica, així com la manca de paràmetres unificats per mesurar la violència..

Als Estats Units, una enquesta recent del *National Center for Injury Prevention and Control* (2006), va trobar que un 9,2% d'estudiants de secundària havien estat víctimes d'aquesta violència. Per altra banda, algunes investigacions han obtingut diversos resultats de violència durant el festeig que oscil·len entre el 2,6% (Ackard i Neumark-Sztainerb, 2002; Foshee, Reyes, Ennett, Suchindran, Mathias, Karriker-Jaffe, Bauman, i Benefield, 2011), i el 30% (Ansara i Hindin, 2009; Feiring, Deblinger, Hoch-Espada, i Haworth, 2002; Garrido i Casas, 2009).

Partint de les relacions en la parella heterosexual, una definició consensuada en el context general de la violència de gènere és la que recull l'article número 1 de la Declaració sobre l'Eliminació de la Violència contra la Dona elaborat per l'Assemblea General de les Nacions Unides (1993):

Qualsevol acte de violència basat en la pertinença al sexe femení que tingui o pugui tenir com a resultat un dany o sofriment físic, sexual o psicològic per a les dones, incloses les amenaces de tals actes, les coaccions o la privació arbitrària de la llibertat, tant si es produeix a la vida pública com a la vida privada.

A la present investigació utilitzem la terminologia específica de relació abusiva en la parella, concepte que està dins el context de violència de gènere que inclou altres tipus de violència com: l'assetjament laboral, la violència als mitjans de comunicació, etc. (Diputació de Barcelona, 2003). Entenem per gènere la construcció social produïda per la socialització, l'organització social de les relacions entre sexes, l'educació i la tradició històrica (Díaz-Aguado, (2008). És una manera de referir-se als orígens exclusivament socials de les identitats subjectives dels homes i les dones (Gelambí, 2001; McCloskey i Sitaker, 2009).

Respecte a la perspectiva de gènere i la paraula gènere cal esmentar que han nascut de les ciències socials, per poder identificar i estudiar com arriben a condicionar els estereotips en les conductes humanes (Gelambí, 2001). També s'utilitza en les ciències psicològiques que han comprès com s'han esbiaixat les construccions de la subjectivitat de les dones i els homes pels estereotips en què han viscut, submergits en el si de les famílies, de les escoles i de la societat (McCloskey i Sitaker, 2009).

2.2 Tipus de relacions abusives

En el context científic en general es parla de tres formes de relacions abusives o violència en la parella, física, sexual i psicològica (Díaz-Aguado, 2008; Flood i Pease, 2009), i durant molt de temps les dues primeres van despertar més interès en el col·lectiu d'investigadors/es i professionals. Tot i que es reconeixia la presència de la violència psicològica, i una sèrie de conseqüències que aquesta produïa, no se li donava la importància que realment té.

Tal com plantegen diferents autors/es, l'abús psicològic sol ser el més freqüent i sovint precedeix al desenvolupament de l'abús físic (Alberdi i Matas, 2002; O'Leary, 1999). Així mateix, les seves conseqüències i l'impacte psicològic que provoca en qui el pateix poden ser tant o més greus que les de l'abús físic o el sexual (Henning i Klesges, 2003a; 2003b). Fets que han provocat que actualment es consideri la violència de gènere com un problema de salut mundial per les seves serioses repercussions (Ellsberg, Jansen, Heise, Watts i Garcia-Moreno, 2008; Organització Mundial de la Salut, 1998).

Les relacions abusives en la parella, tant les físiques, com les psicològiques i les sexuals, presenten una sèrie de característiques pròpies, com ara donar-se de forma repetida i cíclica (Trujano i Raich, 1998; Urbiola Estévez, y Iraurgi, 2011b; Walker, 1989), succeir generalment en l'entorn privat, i el fet d'existir importants llaços afectius entre l'agressor i la víctima (Feiring, Deblinger, Hoch-Espada, i Haworth, 2002). Fins fa pocs anys, el problema de la violència de gènere s'havia mantingut ocult, ja que es considerava com un fenomen privat, i se'n culpava i/o se'n responsabilitzava a la víctima, és a dir, en general a la dona, considerant que aquesta havia de prioritzar el benestar familiar al seu propi (Coria, 2005).

Tot i que la situació ha canviat de forma important en els últims anys a Espanya, encara existeixen molts mites i estereotips que segueixen afavorint la inferioritat de les dones vers els homes (Graf i Schwrtz, 2010). Aquests rols provoquen que les dones, en general, continuïn assumint la responsabilitat del benestar familiar (Corral, 2009), de manera més accentuada a l'entorn rural (Sabaté, 2009). Factors que són indispensables

a tenir en compte en el disseny i la implementació de programes educatius de prevenció i intervenció psicològica.

A més de les tres formes tradicionals exposades, Asensi (2008) destaca un altre tipus d'abús: l'econòmic, i l'inclou dins el maltractament emocional com una forma de monopolitzar a la víctima. En el context Europeu, l'informe del grup d'especialistes per combatre la violència contra les dones del Consell d'Europa (1997), també esmenta altres tipus de violència, els quals fan referència a la violència estructural i l'espiritual, a més de l'econòmica.

Defineixen per violència econòmica: la desigualtat en l'accés als recursos compartits, negar i/o controlar a la dona el seu accés als diners comuns, generar dependència econòmica, impedir l'accés a la dona a un lloc de treball, a l'educació o a la salut, negar-li els drets de propietat, entre altres.

Defineixen per violència estructural: barreres invisibles que impedeixen l'accés de les dones als drets bàsics, la negació de la informació inherent als drets fonamentals i les relacions de poder en els centres educatius o de treball.

Defineixen per violència espiritual la destrucció de les creences culturals o religioses de les dones mitjançant el càstig, la ridiculització o la imposició d'un sistema de creences aliè al propi, i inclou la submissió i la invisibilitat de les creences culturals o religioses de les dones.

En la població adolescent, tot i que la violència és en totes les categories un tema de gran importància (Romero, García i Pick, 2011), han pres protagonisme en els últims anys, per una banda, la violència de gènere en l'àmbit interpersonal, que es manifesta principalment en les relacions abusives de festeig, i per l'altra banda, l'assetjament escolar, també conegut com a *bullying* (Díaz Aguado, 2006).

2.2.1 Relacions abusives físiques

Tot sembla indicar que el maltractament físic és el tipus de maltractament més evident i el més fàcil d'identificar, motiu pel qual se li dóna més importància, tant en l'àmbit personal com en el social. Una altra raó segons algunes investigacions, és a causa de la menor importància que se li dóna a la violència psicològica al considerar-la objecte de menor repercussió en la salut de l'individu que la suporta (Castellano, García, Lago i Ramírez, 1999). Habitualment, les dones que reben maltractament físic pels seus marits tendeixen a denunciar més, o a demanar ajuda amb més freqüència que les víctimes de maltractament psicològic, precisament per la visibilitat de les agressions físiques (Alberdi i Matas, 2002).

L'abús físic és l'ús de la força contra el cos de l'altra persona; és també qualsevol conducta que suposi agressió física: empentes, bufetades, puntades de peu, etc., i poden ser actes realitzats amb objectes contundents o amb arma blanca (Echeburúa, Corral i Amor, (2004). Existeix també el que s'anomena violència física per omissió, que consisteix per exemple en privar algú d'aliments, begudes, medicines, o impedir que surti de casa seva. Encara que l'abús físic pot passar sense abús emocional, el més freqüent és que la persona que maltracte comenci amb maltractament psicològic i acabi amb maltractament físic (Echeburúa et al. 2004).

No obstant això, no sempre és així necessàriament, i de vegades els maltractadors mai arriben a donar el pas al maltractament físic i continuen amb l'abús emocional durant anys (Loring, 1994). Quan l'abús emocional va acompanyat d'abús físic, és habitual que aquest descriu el patró cíclic de violència que va formular Walker (1989) en la seva teoria del cicle de la violència conjugal.

De totes maneres, alguns treballs apunten que en els casos de violència física en la parella, les manifestacions de maltractament emocional són prèvies, ocasionant greus conseqüències en la salut del qui la pateix (Follingstad, Rutledge, Berg, Hause, Polek, 1990), i com ja hem esmentat, amb un impacte psicològic igual o superior al provocat per les agressions físiques (Henning i Klesges, 2003a; Marshall, 1992; Sackett i Saunders, 1999; Street i Arias, 2001).

Així mateix, altres autors/es (Coria, 2005; Walker, 1991; Follingstad et al. 1990) han posat de manifest que la majoria de víctimes estudiades jutjaven que la humiliació, la ridiculització i els atacs verbals són agressions més desagradables que la violència física experimentada. Conclusió que també es recull en un informe de l'Organització Mundial de la Salut (1998), en el qual s'indica que el pitjor aspecte dels maltractaments no és la violència mateixa, sinó la tortura mental i el fet de viure amb la por.

2.2.2 Relacions abusives psicològiques

La societat occidental està subjecta a constants canvis socials que incideixen en la relació en la parella. De fet, avui cohabiten diversos patrons que configuren aquest tipus de relació: festeig, matrimoni, parelles de fet, parelles homosexuals, subjectes divorciats, etc. (Salazar, Torres i Rincón, 2005). Podem dir, partint del model tradicional de parella compost per home i dona, que existeix violència en el si de la mateixa quan es crea entre ambdós una situació d'abús de poder en què la persona més forta i amb més recursos, habitualment l'home, tracta de controlar a la seva parella, carregant física, psicològica i/o sexualment contra ella, al mateix temps que la percep com a vulnerable i indefensa i la converteix en font d'alleujament de les seves frustracions quotidianes (Dutton i Golant, 1997).

La violència psicològica pot ser inherent a la violència física, pot ser un preludi, o ser totalment independent (Blázquez i Moreno, 2008a). Per això és necessari tenir en compte una sèrie de distincions en el moment d'estudiar aquest fenomen. En primer lloc, cal distingir el tipus de violència exercit, i les conseqüències que se'n deriven (Ruiz-Pérez i Plazaola-Castaño, 2005). Així com la violència física pot tenir conseqüències físiques i psicològiques, també la violència psicològica pot provocar seqüeles tant de tipus somàtic com emocional, entre les quals, els símptomes de l'espectre depressiu, ansios i/o el trastorn per estrès posttraumàtic, solen ser els més comuns (Domínguez Fuentes, García Leiva i Cuberos Casado, 2008; Ellsberg et al., 2008).

L'autora i autor, Blázquez i Moreno (2008a, p. 5) fan referència que a l'any 1999 l'Institut Andalús de Criminologia de la Universitat de Sevilla va realitzar un estudi epidemiològic sobre la violència en la parella, prenent com a base per realitzar una enquesta la *Canadian Violence Against Women Survey* (Johnson, 1996), la *Revised Conflict Tactic Scale*, CTS2, i la (Straus, Hamby, Boney-McCoy i Sugarman, 1996). La investigació es va realitzar amb una mostra de 2.015 dones, de les quals 284 (14%) es van identificar a si mateixes com a víctimes d'abús, i es va posar de relleu que la forma d'abús de més incidència era el maltractament psicològic (en un 57,73% de les dones, i el sever en el 15,21% de les mateixes), i a continuació es situava el maltractament físic, en un 8,05% de les víctimes.

L'evidència d'aquestes dades assenyalen l'abús emocional com la cara més corrosiva del maltractament en la parella (Cáceres, 2007; Cantera, 1999). No obstant això, la utilització d'estratègies d'abús psicològic és susceptible de produir-se en qualsevol relació d'interacció continuada entre dues o més persones (Taverniers, 2001). Fet pel qual ens trobem davant d'una realitat esbiaixada que segueix concedint prioritat a l'estudi del maltractament físic en la parella, en detriment del maltractament psicològic. Fins i tot en ocasions, els actes violents poden ser tant subtils, que ni les víctimes ni els victimaris els percebin com a violència (Ridley i Feldman, 2003).

En el context de la violència de gènere, dades de l'Institut Català de les Dones (2008), assenyalen que el maltractament psicològic és la forma de maltractament més comuna entre les dones que es classifiquen com a maltractades, seguit del maltractament sexual, estructural, físic i econòmic. En qualsevol d'aquests casos, l'abús emocional és més difícil d'identificar i avaluar que la resta (McAllister, 2000), fet pel qual se suggereix que la seva severitat sigui estimada en funció tant de la freqüència amb la que es dona, com de l'impacte subjectiu que suposa per a la víctima (Flood i Pease, 2009; Heise, 1998).

Alguns exemples d'aquest tipus de maltractament són: les humiliacions, desqualificacions o ridiculitzacions, tant en públic com en privat, l'aïllament social i econòmic, les amenaces de maltractament a ella o als seus éssers estimats, la destrucció

o dany a propietats valorades per la víctima, etc. També ho són la negació de la violència i l'atribució de responsabilitat absoluta a la víctima en els episodis de maltractament, així com en tots aquells comportaments i actituds en què es produeix qualsevol forma d'agressió psicològica (Blázquez i Moreno, 2008a; Cantera, 2004).

Finalment, respecte les relacions abusives psicològiques, volem destacar la necessitat de realitzar estudis que afavoreixin el coneixement d'aspectes com la prevalença d'indicadors de violència psicològica en les relacions de parella, els factors de risc que afavoreixen l'aparició i el manteniment del maltractament emocional, especialment a l'edat de l'adolescència. Així mateix, també seria interessant engegar iniciatives dirigides a prevenir les formes de violència psicològica que desencadenen el maltractament físic en les relacions de parella. Per aquests motius és important començar a identificar l'ampli ventall de símptomes psicològics de la violència en la parella que es troben associats a les diferents dimensions que formen part de la intel·ligència emocional (Bisquerra, 2003; Blázquez i Moreno, 2008a).

2.2.3 Relacions abusives sexuals

L'abús sexual s'exerceix mitjançant pressions físiques o psíquiques que imposen relacions sexuals no desitjades mitjançant coacció, intimidació o indefensió (Trujano i Raich, 1998). Els estudis sobre els diferents tipus de maltractament en les relacions en la parella, apunten al fet que l'abús sexual pot ser un indicador de gravetat, i que té una alta correlació amb el maltractament físic i emocional (Coker, Smith, King i McKeown, 2000; Coker, Smith, McKeown i Remsburg, 2000; Dyson, S., i Fox, C. 2006).

Els principals factors a destacar en les relacions abusives sexuals a l'adolescència és la pressió del grup d'iguals, és a dir, amigats i companys/es, així com la menor percepció de les circumstàncies de risc, i el consum no controlat de begudes alcohòliques i de drogues (Díaz-Aguado, 2003a). Aquests factors faciliten les pràctiques sexuals, tal com mostra l'estudi de la *Kaiser Family Foundation* (2005). L'estudi conclou que el 29% dels i les adolescents han mantingut relacions sexuals sota pressió de l'entorn. El 24%

accepta que havia protagonitzat algun comportament o fet que realment no volia fer, i un 33% reconeix que la seva sexualitat ha anat massa de pressa i no d'acord amb el seu desenvolupament i maduresa personal.

Cal tenir present, en les relacions abusives sexuals entre dones i homes, els estereotips del funcionament patriarcal i les conseqüències conductuals i actitudinals d'aquest aprenentatge diferencial (Charrada, 2010, Heise, 1998; McCloskey, i Sitaker, 2009). Aprenentatge que fomenta a les edats més joves i a l'adolescència el risc de promoure en els nois comportaments d'agressivitat com a estereotip de sexe fort, i a les noies comportaments d'obediència i passivitat com a estereotip de sexe dèbil (Coria 2005; Lila, i Buelga, 2003; Vázquez, Estébanez, i Cantera, 2008). D'aquesta manera es reforça el rol d'agressor i víctima respectivament, en assumir qualitats de dependència afectiva que converteixen a la dona en una víctima potencial de maltractament (Flood i Pease, 2009; Valls, 2006).

Les conclusions de l'estudi sobre violència domèstica realitzat per l'Organització Mundial de la Salut (2005), indiquen que la violència més habitual en la vida de les dones és l'exercida per la parella, que supera l'índex d'aquelles agressions o violacions consumades per persones desconegudes.

2.3 Teories sobre l'origen de la conducta violenta en la parella.

Moltes teories científiques intenten explicar perquè es donen aquestes situacions de violència i conducta abusiva en la parella: teoria de l'aprenentatge social, teoria de la interacció social, teoria sociològica i teoria ecològica. Totes elles apunten al fet que ens trobem davant una qüestió social ja recurrent, però amb mancances i discussions empíriques vers l'origen de la violència que s'estableix en la parella (Heise, 1998).

Ara per ara, la literatura científica afirma que la conducta violenta no està vinculada a la presència de malalties mentals ni tampoc al consum abusiu d'alcohol i/o drogues. Només un 20% de la població que infligeix maltractament a les seves parelles presenta aquestes característiques (Echeburúa, Fernández-Montalvo, i Amor, 2006).

Per tant, les diverses interpretacions apunten, pel que fa als fonaments més arrelats del fenomen de la violència en la parella, que sorgeixen a partir del caràcter patriarcal i de l'androcentrisme de la societat occidental vigent en l'actualitat (Bosch et al., 2006; Heise, 1998; Rodríguez, Sánchez i González, 2006). Situació que podem definir com un tipus de violència invisible (Asensi, 2008; Bonino, 1998) que es pot entendre com qualsevol conducta, física o verbal, activa o passiva, que atempta contra la integritat emocional de la víctima, en un procés continu i sistemàtic (Charrada, 2010; Flood i Pease, 2009), per tal de produir-hi intimidació, desvalorització, sentiments de culpa o patiment (Coria 2010; McAllister, 2000; Villavicencio i Sebastián, 1999).

A la població jove actual, el reflex de les idees masclistes sobre el que ha de ser una relació amorosa és cada vegada menys latent, malgrat que en ocasions els resulta difícil distingir una relació de poder i de control, d'una relació saludable (Díaz-Aguado, 2006). A vegades no són conscients de l'acceptació dels models de dominació en les relacions íntimes (Flood i Fergus, 2009), com la visió de l'amor romàntic que es perpetua en el pas del temps i està molt difosa en la cultura dels contes infantils, les cançons musicals i el cinema, entre altres mitjans socials (García-Salomón, 2006).

A continuació presentem uns exemples d'actituds de desigualtat de la present investigació de prevenció de relacions abusives a l'adolescència:

- Noia de 16 anys (entrev. 1- 2011) explica que coneix una amiga amb un problema de relació abusiva: *[el novio, el noi que... com.... la maxaca més amb ella, tant de... no siguis amic d'aquest...]* *[depèn de com no li fa gràcia que vagi a discoteques, no li fa gràcia que surti amb la colla d'amics nois i noies....]*.
- Noia de 16 anys (entrev. 7-2010) comenta que coneix una amiga que està vivint una relació abusiva: *[és una adolescent que... tot passa pel, pel novio], [que segueixen massa... lo que diu el seu novio. - o sigui, depèn molt del novio]* *[per exemple, -no, no hi aniré a aquesta discoteca perquè el meu novio s'enfadarà-]*.

Aquestes situacions de control per part d'ells i submissió per part d'elles poden ser el preludi d'episodis considerats de relació abusiva en la parella. La prova és que el 80% dels/les adolescents creu que, en una relació de parella, la noia ha de complaure el seu nòvio, segons un estudi de la *Federación de Mujeres Progresistas* (2011) presentat a Madrid. Aquestes dades, extretes de 1.396 qüestionaris realitzats a joves d'entre 14 i 18 anys a Madrid i Burgos, demostren que la idea de l'amor romàntic està molt arrelada en les relacions de parella.

Aquest plantejament reafirma en les relacions de parella heterosexuales l'herència que arrosseguem del funcionament patriarcal (Bosch et al., 2006), i provoca, per una banda, en les dones una actitud d'estar més pendents del sentiment d'estimar, de submissió, del rol de donar més que de rebre i, en els homes una actitud d'assignar més el valor a l'atracció, de voler posseir, al rol de domini i de poder (Charrada, 2010; McCloskey i Sitaker, 2009). Situacions que per moltes dones han portat a confondre l'amor amb el servilisme, i pels homes amb la possessió (Còria, 2005).

Una de les causes principals dels problemes en les relacions de la parella, sens dubte, és que les dones han basat el seu sentit de valua personal, estimació, cura i atenció a les altres persones, sense considerar les seves pròpies necessitats ni interessos com a base

important de la seva pròpia autoestima (Coria, 2001a; Díaz-Aguado 2003; Mora i Raich, 2005; Rodríguez, Sánchez i Alonso-González, 2006).

Les teories psicològiques generals sobre l'origen de la conducta violenta en l'ésser humà, ens poden ajudar a entendre el comportament agressiu i d'abús psicològic a l'adolescència en les relacions en la parella, ja que no hi ha teories específiques d'aquesta etapa evolutiva. Tots aquests models s'agrupen en dues grans línies teòriques: les teories actives o les innatistes i teories reactives o ambientals. Les teories actives o innatistes consideren que l'agressivitat es troba en els impulsos interns de l'individu, que és un component orgànic o innat de l'individu, elemental per al seu procés d'adaptació; des d'aquesta perspectiva es considera que l'agressió té una funció positiva i que la tasca de l'educació consisteix fonamentalment en canalitzar la seva expressió cap a conductes socialment acceptables.

Les teories actives o innatistes principals són: la teoria genètica, la teoria etològica, la teoria psicoanalítica, la teoria de la personalitat, la teoria de la frustració i la teoria de la senyal-activació. D'altra banda, les teories reactives o ambientals ressalten el paper del medi ambient i la importància dels processos d'aprenentatge en la conducta violenta de l'ésser humà. Suposen que l'origen de l'agressió es troba en el medi ambient que envolta l'individu, de manera que l'agressió és una reacció d'emergència enfront dels successos ambientals o la societat en conjunt. Les teories principals són: teoria de l'aprenentatge social, teoria de la interacció social, teoria sociològica i teoria ecològica.

2.4 Factors de risc de les relacions abusives en la parella

Si amb prou feines s'ha concedit importància a l'estudi de les relacions abusives o del maltractament emocional en les relacions en la parella, quan es tracta d'analitzar la presència d'indicadors de risc, d'aquesta forma d'abús en les relacions de festeig, la informació encara és més minsa (Blázquez i Moreno, 2008a).

Algunes conceptualitzacions actuals descriuen el maltractament en la parella com un producte de la interacció de certs components emocionals de l'individu, com ara la ira, la ràbia o la impotència, i la predisposició hostil d'aquest. També com un precari registre conductual pel que fa a habilitats de comunicació i de solució de problemes, i diverses variables facilitadores (gelosia, estrès, consum de substàncies tòxiques, etc.), junt amb la percepció de debilitat de la víctima (Echeburúa et al., 2004; Urbiola et al., 2011b).

Entre els models multicausals per explicar els factors de risc de la violència contra la parella, en general contra la dona, hi ha el model ecològic de Lori Heise (1998). Aquesta autora argumenta que no hi ha un únic factor que, per si mateix, sigui causant del maltractament, sinó que diversos factors es combinen i augmenten la probabilitat que un home determinat, en un ambient determinat, exerceixi violència contra una dona (Heise i García-Moreno, 2003). Concretament, segons aquest model, en la gènesi del maltractament es combinen els efectes dels factors descrits a la taula 2.1, de manera que permeten predir la probabilitat de patir abús, i aquest serà més gran com més gran sigui el nombre de factors de risc presents.

Cal tenir en compte que molts estudis realitzats sobre els antecedents de la violència en general reflecteixen que l'exposició a models violents, especialment durant la infància i l'adolescència, condueixen a la justificació de la violència, i que ambdues condicions incrementen considerablement el risc d'exercir-la (Musitu i García, 2004; Sanchez, Ortega-Rivera, Ortega i Viejo, 2008).

Taula 2.1 *Model multicausal de Lori Heise (1998)*

TIPOS FACTORS	CARACTERÍSTIQUES
a) Factors que actuen en el marc sociocultural, factors socials, del medi econòmic i social.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Normes que atorguen als homes control sobre el comportament de les dones. ▪ Acceptació de la violència com a forma de resoldre conflictes. ▪ Noció de masculinitat lligada a l'autoritat, l'honor o l'agressió. ▪ Rols rígids basats en el gènere.
b) Factors que actuen en el marc comunitari, comunitat o institucions i estructures socials formals i informals.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pobresa, condició socioeconòmica inferior o desocupació. ▪ Relació amb context de delinqüència. ▪ Aïllament de les dones. ▪ Manca de suport social.
c) Factors que actuen en el marc familiar, relacions o context immediat on l'abús té lloc.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Conflictes matrimonials. ▪ Control masculí dels béns. ▪ Manera de com es prenen les decisions a la família.
d) Factors que actuen en l'àmbit individual, característiques individuals del perpetrador que influeixen en el seu comportament.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ser home. ▪ Presenciar episodis de violència matrimonial en la infantesa. ▪ Pare absent o que rebutja els seus fills/es. ▪ Haver experimentat abús en la infantesa. ▪ Consum d'alcohol.

En definitiva, la característica distintiva dels models multicausals és que argumenten, que no hi ha un únic factor que per si mateix sigui causant del maltractament, sinó que diversos factors es combinen i n'augmenten la probabilitat. Així, des d'aquesta perspectiva, es considera que l'arrel del problema són les desigualtats socials generades pel sistema patriarcal imperant en les nostres societats i les creences i actituds misògines que se'n deriven i que es reflecteixen en la família i en la relació de la parella tradicional (Bosch et al., 2006; Coria, 2001a; McCloskey i Sitaker, 2009). Factors com el alcoholisme, la malaltia mental, la marginació social, el nivell sociocultural baix i altres arguments utilitzats durant molt de temps, com a explicació de la conducta violenta masculina serien possibles detonants, però no determinants de la mateixa.

Actualment, Asensi (2008) aporta nous indicadors i reafirma la pertinència del maltractament econòmic o financer en el maltractament emocional com una forma de monopolitzar la víctima, i engloba els indicadors assenyalats per Taverniers (2001).

Taula 2.2 *Indicadors de risc de relació abusiva a la parella.*

INDICADORS	CARACTERÍSTIQUES
1. Abús verbal:	Rebaixar. Insultar. Ridiculitzar. Humiliar. Utilitzar jocs mentals i ironies per confondre. Posar en dubte el seny de la víctima.
2. Abús econòmic:	Control abusu de finances, recompenses o càstigs monetaris. Impedir treballar encara que sigui necessari per al sosteniment de la família. Fent-li demanar diners. Sol·licitant justificació de les despeses. Donant-li un pressupost límit. No informar sobre els ingressos familiars o no permetre disposar d'aquests ingressos, etc.
3. Aïllament:	Control abusu de la vida de l'altre, mitjançant vigilància dels seus actes i moviments. Escolta de les seves converses. Restringir les relacions amb familiars, amistats, etc.
4. Intimidació:	Espantar amb mirades, gestos o crits. Tirar objectes o destrossar la propietat. Mostra armes. Canvis bruscos i desconcertants d'ànim. L'agressor s'irrita amb facilitat per coses nímies, mantenint a la víctima en un estat d'alerta constant.
5. Amenaces:	Ferir. Matar. Suïcidar. Emportar als fills/es. Fer mal als animals domèstics. Anar-se'n. Tirar l'altre de casa.
6. Menyspreu i abús emocional:	Tractar l'altre com a inferior. Prendre les decisions importants sense consultar-li. Utilització dels fills. La denigració intel·lectual, com a mare, com a dona i com a persona.
7. Negació, minimització i culpabilització.	Minimitzar o negar l'abús. No prendre seriosament la preocupació que ella té de l'abús. Fer sentir a la víctima responsable de la conducta abusiva.

En qualsevol de les modalitats, el que caracteritza fonamentalment l'abús psicològic o emocional és el seu caràcter sistemàtic i continu (Díaz-Aguado, 2008) de manera que, encara que no hi hagi violència física, provoca conseqüències molt greus des del punt de vista de la salut mental de les víctimes (Blázquez i Moreno, 2008a).

2.5 Factors de risc a l'edat de l'adolescència

A continuació desglosem els principals factors de risc de les relacions abusives en la parella a l'edat de l'adolescència: individuals, familiars i socials o ambientals.

2.5.1 Factors Individuals

Entre els factors psicològics més relacionats amb els problemes de la conducta violenta a l'adolescència hi troben: la tendència a la impulsivitat, la manca d'empatia, la irritabilitat, el mal humor i l'actitud positiva cap a l'agressió (Muñoz-Vivas, 2000; Cava, Buelga, Musitu, y Murgui, 2010). Un altre factor que observem a la literatura científica sobre violència és l'estreta relació entre els problemes de victimització i la baixa autoestima de les víctimes (Guterman, Hahm i Cameron, 2002; Musitu, Buelga, Lila i Cava, 2001).

En estudis recents s'ha comprovat que les noies i els nois adolescents amb problemes d'agressivitat a l'escola obtenen baixes puntuacions en autoestima escolar però molt elevades en autoestima social (Andreou, 2000). Una possible explicació d'aquests resultats és que els i les adolescents agressius/ives són en nombroses ocasions figures importants en el seu grup d'iguals (Gifford-Smith i Brownell, 2003), i fins i tot populars i estimats/ades entre els seus companys/es, fet que els fa gaudir de certs beneficis socials (Díaz-Aguado, 2003b) que es reflecteixen en aquesta dimensió de l'autoestima (Mora, i Raich, 2005).

De manera similar, el vincle de la violència, la depressió i l'estrès són molt controvertits. Alguns estudis indiquen que tant els agressors/es com les víctimes presenten més desordres psicològics que la resta d'adolescents (Carlson i Corcoran, 2001; Seals i Young, 2003), mentre que en altres no s'ha observat una relació directa entre la violència i la presència de simptomatologia depressiva i estrès (Estévez, Musitu i Herrero, 2005; Estévez, Musitu i Martínez, 2004). Aquestes dades suggereixen que el comportament agressiu no té perquè ser ni conseqüència ni origen directe de depressió i/o d'estrès (Herrero, Estévez i Musitu, 2006). Ben al contrari, recentment s'ha constatat

que la majoria dels agressors/es presenten un adequat ajust emocional (Brendgen, Vitaro, Turgeon, Poulin i Wanner, 2004), probablement a causa del seu adequat ajust social a l'escola i/o en altres espais de socialització, així com al suport que reben per part del seu grup d'amistats (Serrano, i Iborra, 2005), factors que els allunyen de la possibilitat de desenvolupar problemes de caràcter depressiu (Musitu i Cava, 2002).

2.5.2 Factors Familiars

La família en el moment actual està vivint una de les transformacions més radicals que ha experimentat la nostra societat en l'última dècada, fins al punt que podem parlar d'una veritable revolució, que ben segur està sent una font d'estudi per molts investigadors/es (Alonso i Román, 2005). El context familiar és la base fonamental del desenvolupament socio-evolutiu de qualsevol persona, és font de desenvolupament i aprenentatge d'habilitats (Trianes, Sánchez, i Muñoz, 2001). Però també, si la interacció entre els seus membres no és de qualitat, pot ser un factor de risc (Herrero, Estévez, i Musitu, 2006; Lila i Buelga, 2003), que predisposi a l'aprenentatge de respondre amb agressivitat i de manera poc assertiva amb els iguals i/o les persones adultes (Gracia, 2002; Gracia i Musitu, 2000).

En aquest sentit, en diferents investigacions s'ha constatat que el clima familiar positiu, caracteritzat per la cohesió afectiva entre mares, pares i fills/es, el suport, la confiança, la intimitat entre ells/elles, i la comunicació familiar oberta i empàtica, afavoreix l'ajust conductual i psicològic dels fills/es (Casas, Buxarrais, Figuer, González, Tey, Noguera i Rodríguez, 2004; Musitu i García, 2004). Mentre que, per contra, el clima familiar negatiu en un context on no hi ha cap dels components esmentats, constitueix un dels factors de risc més directament relacionats amb els problemes de conducta en infants i en adolescents (Casas, 2000; Dekovic, Wissink i Meijer, 2004; Gerard i Buehler, 1999).

Tant els problemes de comunicació familiar, com l'existència de conflictes entre mares, pares i fills/es s'han associat amb el desenvolupament de problemes de conducta a

l'adolescència (Musitu, Buelga, Lila i Cava, 2001). En diversos estudis s'ha observat que els nois i les noies adolescents que reben càstigs físics en la seva família tenen més risc d'agredir físicament a les persones amb les quals es relacionen en el dia a dia (Lambert i Cashwell, 2003; Martínez, Estévez i Jiménez, 2003). Un altre aspecte de l'ambient familiar negatiu caracteritzat pels conflictes familiars freqüents, és la baixa implicació en l'educació i supervisió dels seus fills/es, fet que constitueix un important factor de risc que augmenta la probabilitat que l'adolescent tingui conductes agressives, entre altres conseqüències (Musitu i García, 2004).

Altres investigacions han assenyalat que les estratègies utilitzades per les mares i els pares, per evitar aquests conflictes, també juguen un paper rellevant en el benestar familiar (Lila i Buelga, 2003). Situacions com la falta de col·laboració entre els membres de la família per resoldre els conflictes, no parlar de manera positiva del problema, no regular l'afecte negatiu, utilitzar l'agressió, amenaces i insults, entre altres, s'han relacionat amb la presència de problemes emocionals i de comportament a l'adolescència (Cummings, Goeke-Morey i Papp, 2003; Maganto i Bartau 2004; Martínez, Estévez i Jiménez, 2003).

2.5.3 Factors socials o ambientals

A l'adolescència tots els elements estructurals del seu entorn exerceixen una gran influència en la construcció dels valors personals: les diverses estructures familiars, els rols de gènere, els mitjans de comunicació, la relació amb els iguals, relació amb el context escolar, la crisi econòmica, la política, i les noves tecnologies, entre altres (Elzo, 2008; Institut Català de les Dones, 2007).

Socialment, les noies i els nois adolescents es deixen portar per una forta necessitat d'integrar-se i ser acceptats/ades fora de la família, sobretot per les seves amistats (Musitu i Cava, 2002). Explorar diferents estils de vida forma part del desenvolupament de la seva identitat, i inclou l'experimentació de diferents àmbits, normalment en

companyia dels seus companys/es (Michaud, Berg-Kelly, Macfarlane i Benaroyo, 2010). En aquesta experimentació és important destacar que la família exerceix una influència indirecta en l'ajust comportamental de l'adolescent. En aquest sentit, s'ha comprovat que els pares i les mares que ofereixen suport als seus fills/es, els ajuden a desenvolupar habilitats socials adequades per resistir la pressió del grup d'iguals i evitar així l'elecció d'amistats amb problemes de conducta (Vitaro, Brendgen i Tremblay, 2000).

Un altre aspecte a destacar és el funcionament social androgènic amb estereotips molt arrelats (Blázquez, et al., 2010; Graf i Schwartz, 2011) que provoquen, a les edats més joves a l'adolescència, el risc de promoure en els nois comportaments d'agressivitat com a estereotip de sexe fort, i en les noies comportaments d'obediència i passivitat com a estereotip de sexe dèbil (Coria, 2001a; Rogríquez, Sánchez, i Alonso, 2006).

Sobre aquest efecte del gènere s'han obtingut resultats amb investigacions amb població adolescent (Díaz-Aguado, 2003a) i universitària (Ferrer i Bosch, 2006), i s'observa que aquest factor social pot influir en les primeres relacions amoroses i/o sexuals. Segons les dades presentades per Josep M. Lailla en el recent estudi de l'Hospital Sant Joan de Déu de Barcelona (García-Tornel, Miret, Cabré, Flaquer, Berg-Kelly, Roca, Elzo, i Lailla (coord.), 2011, p. 122), les relacions sexuals a Espanya s'inicien als 16,9 anys (*Estudi Daphne, 2005*), als 17,9 anys (*Institut de la Joventut de Catalunya, 2006*), i per sexes als 15,8 anys les noies, i als 15,5 anys els nois (*Enquesta Salut als adolescents de Catalunya, 2006*).

Un dels temes més preocupants del moment actual és la socialització amb les xarxes socials per mitjà de les noves tecnologies i el risc de ser víctima d'una agressió o relació abusiva. La Comissió Europea fa temps que alerta de l'increment i diversificació de les accions que, sota la denominació de ciberassetjament, defineixen comportaments agressius practicats a través de diferents dispositius tecnològics. Els últims estudis aporten dades preocupants. A Espanya, el recent estudi sobre hàbits de seguretat en l'ús de les TIC per a infants i adolescents de l'Observatori de la Seguretat de la Informació d'INTECO-Instituto Nacional de Tecnologías de la Comunicación, i Orange (2011), elaborat a partir d'enquestes a menors entre 10 i 16 anys i als seus pares, mares o

tutors/es, mostra com un 5,9% dels nois i les noies afirmen haver estat víctimes de ciberassetjament, mentre que un 2,9% afirmen haver actuat com assetjador/a. Missatgeria instantània, xats, missatges de mòbil, correu electrònic i xarxes socials es converteixen en nous espais per a l'assetjament, les exclusions i la vulneració de principis bàsics relacionats amb el respecte, la intimitat i la pròpia imatge (Cervera, 2009; Chacón, 2003).

El Ciberassetjament és un fenomen que preocupa per la relativa novetat que suposa en el comportament dels nostres adolescents, amb els conseqüents dubtes que poden generar el seu abordatge i tractament (Hernández i Solana, 2007). Entenem per ciberassetjament l'assetjament d'una persona a una altra per mitjà de tecnologies interactives. Es tracta d'un tipus de comportament especialment preocupant. Igual de preocupant és l'assetjament sexual a la xarxa conegut pel nom de *grooming*, que consisteix en un assetjament per part d'una persona adulta que realitza accions deliberades per establir una relació i un control emocional sobre un infant o adolescent per tal de preperar el terreny per a l'abús sexual (Cervera, 2009).

El desenvolupament d'aquests fenòmens és alarmant ja que a través de comunicacions virtuals es permet que l'assetjament a la xarxa pugui realitzar-se d'una manera més sistemàtica, estable i, a vegades, fins i tot anònima (Cervera, 2009). Un altre fenomen en augment és el *sexting*, que consisteix en la difusió o publicació de continguts de tipus sexual, produïts pel propi remitent, utilitzant el telèfon mòbil o un altre dispositiu tecnològic (Observatori de la Seguretat de la informació d'INTECO i Orange, 2011).

2.6 Prevenció de les relacions abusives en la parella: aspectes que n'augmenten l'eficàcia.

Prevenir significa actuar abans que apareguin els problemes o que aquests es converteixin en estils de vida equivocats (González, Muñoz-Rivas i Graña, 2003), i és l'actuació més adient per evitar la formació de problemes o minvar el seu efecte (Bair-Merritt, Shea, Thompson, Sibinga, Trent, Campbell, 2010; Johnson, Frattaroli, Campbell, Wright, Pearson-Fields i Cheng, 2005). Per tant, fer prevenció de les relacions abusives a l'edat de l'adolescència significa anar a l'arrel del problema, i actuar per a implementar, en llenguatge metafòric, una vacuna vers el virus de la violència de gènere, per reduir la problemàtica i les conseqüències que ocasiona l'abús dins de la parella (Díaz-Aguado, 2006; Flood i Pease, 2009).

Per aconseguir una prevenció eficaç és necessari realitzar una prevenció educativa continuada, realitzada dins de la família, dins de l'espai educatiu junt amb tota la comunitat educativa: pares, alumnes i docents (Díaz-Aguado, 2001; Garrido i Casas, 2009; Hernando, 2007), i dins de la comunitat social (Institut Català de les Dones, 2007, 2008). La prevenció de les relacions abusives en diferents àmbits i de manera continuada reforça la seva finalitat, i en general ajuda a formar persones autosuficients (sense dependències emocionals), amb criteri propi (sense la influència dels estereotips socials), capaces de resoldre conflictes de manera pacífica (sense recórrer a la violència de cap tipus), i d'estimular comportaments saludables (Díaz-Aguado, 2008; Foshee et al., 2011).

Per valorar la rellevància que poden tenir les accions de prevenció amb l'objectiu d'afavorir la prevenció de les relacions abusives en la parella, a la població adolescent, convé tenir en compte que en aquesta etapa es produeixen canvis molt significatius en la identitat de gènere, i es comencen a establir les primeres relacions de parella (Leal, 2006; Musitu i García, 2004).

Tenint en compte que el fet de conviure amb la violència augmenta el risc d'exercir-la o de ser-ne víctima, les investigacions recents reafirmen que cal fer prevenció i protegir a aquelles persones que són més vulnerables als seus efectes, com és el col·lectiu

adolescent (Romero, García i Pick, 2011), i ensenyar a defensar-se de la seva influència destructiva en tots els contextos: família, escola, llocs d'oci, mitjans de comunicació, i el conjunt d'esquemes i valors de la societat. (Wolitzky-Taylor, Ruggiero, Danielson, Resnick, Hanson, Smith, Saunders i Kilpatrick, 2008).

Per tant, per ajudar a prevenir i trencar la reproducció intergeneracional del sexisme i la violència, un mitjà òptim és l'adquisició de competències emocionals (Salmurri, 2004), especialment d'habilitats assertives que permetin resoldre els conflictes amb respecte mutu, eficàcia i de manera pacífica (Sastre i Moreno-Marimon, 2002). Així considerem de vital importància la integració en l'àmbit educatiu, dins el currículum acadèmic de l'Educació Secundària, d'actuacions dirigides a la prevenció a través de la implementació de programes basats en l'entrenament de competències de la intel·ligència emocional (Blázquez i Moreno, 2008b; Salmurri i Blanxer, 2002). Programes que permetin introduir canvis d'actitud i de comportaments de l'alumnat en relació a la conducta abusiva a la parella (Foshee, Bauman, Ennett, Linder, Benefield, i Suchindran, 2004; Hernando, 2007), que permetin sensibilitzar per detectar comportaments abusius i violents en general, facilitar la protecció de conductes de risc, així com la potenciació d'hàbits i habilitats saludables per fomentar una bona convivència en la parella i les persones del seu entorn. (Foshee et al., 2011).

A l'article de Garrido i Casas (2007, p. 338), es fa referència a programes preventius que tracten certs aspectes de la prevenció de les relacions abusives per dotar a l'adolescent de recursos per evitar involucrar-s'hi, com *Making Waves* (Fent Onades) de Leibovitch, Westerburg i Legere (2002), on es donen a conèixer a l'alumnat els indicadors d'abús en una relació de parella abusiva, o en *Expecting Respect: A Peer Education Program* (Esperant Respecte: un Programa Educatiu per Iguals) de Morrison, Budd, Moar i Wichman (2002), on es treballa l'autoconeixement: en concret s'insta els alumnes a que examinin els seus propis valors, creences i expectatives pel que fa a una relació de parella.

A Catalunya el programa més conegut és el *Talla amb els mals rotllos*, impulsat per l'Institut Català de les Dones (ICD), la Direcció General de Joventut (DGJ) i el Departament d'Ensenyament de la Generalitat. És un programa de sensibilització i

prevenció de la violència de gènere, dirigit a adolescents i joves, amb una extensa campanya de sensibilització als centres escolars de secundària i als mitjans de comunicació.

Respecte al contingut dels programes preventius, tot i que alguns tracten d'ensenyar de forma genèrica les habilitats psicosocials, la investigació científica indica que els programes que es consoliden amb eficàcia inclouen varis elements: entre altres, que el contingut estigui ben adaptat a l'edat, que s'apliqui amb una pedagogia basada en l'educació emocional, i amb una metodologia participativa que motivi a l'alumnat (Bair-Merritt et al., 2010; Díaz Aguado, 2009; Pick i Poortinga, 2005). La majoria d'estudis empírics que han tractat aquesta qüestió arriben a una conclusió ferma: les condicions d'implantació dels programes expliquen en gran part l'èxit o el fracàs d'aquests, i la força dels efectes de prevenció que se'n deriven (Díaz-Aguado, 2006; Hernando i Montilla, 2005; Wilson i Lipsey, 2006).

Un estudi de seguiment longitudinal de quatre anys després d'implementar un programa preventiu a una mostra de 957 alumnes, va posar de relleu una disminució de la violència, a més d'un increment de les habilitats de comunicació, gestió de la ira i disminució dels estereotips sexistes dels i les participants (Foshee, Bauman, Ennett, Suchindran, Benefield, i Linder, 2005). Altres investigacions recents sobre la prevenció de les relacions abusives en la parella reflecteixen que un adequat coneixement de les causes i les fases del problema, contribueix a prevenir la violència, gràcies a l'actuació de sensibilitzar sobre el risc que impliquen les primeres fases, i incorporar el rebuig de la violència i la victimització en la pròpia identitat (Díaz-Aguado i Carvajal, 2011; Hernando, 2007; Murphy i Smith, 2010).

2.6.1 Educació emocional com a eina de prevenció

El concepte d'intel·ligència emocional ha estat una de les grans aportacions de la dècada dels noranta que va ser creada en els anys 30, introduïda per Salovey y Mayer (1990), i rescatada per Daniel Goleman l'any 1995 amb la publicació d'un llibre traduït

a més de trenta idiomes i que ha venut més de quatre milions d'exemplars arreu del món. Amb el seu *best seller*, *Emotional Intelligence* (1995), ha ajudat a divulgar la investigació sobre les emocions i a col·locar-les en el centre mateix de la conducta humana, l'adaptació social, l'èxit professional i la salut. L'educació emocional és un procés educatiu, continu i permanent, que pretén potenciar el desenvolupament de les competències emocionals com a element essencial del desenvolupament integral de la persona, per capacitar-la per la vida (Bisquerra i Pérez, 2007).

En el context escolar observem, en general, que el resultat de la dicotomia entre intel·ligència cognitiva i emocional es tradueix en un important desfasament entre el coneixement emocional i el coneixement de les matèries curriculars (Sastre i Moreno-Marimon, 2002). Els infants i adolescents, en el seu desenvolupament cap a la vida adulta, necessiten recursos i estratègies per enfrontar-se amb les nombroses experiències que la vida els depara (Lila i Buelga, 2003).

Per tant, el paper de les emocions en la vida de les persones i en l'educació està esdevenint una qüestió cada cop més rellevant (Bisquerra, 2003). Si a més a més, tenim en compte que a l'edat de l'adolescència les emocions estan a ple esclat d'efervescència pels nombrosos canvis físics i psicològics, encara es fa més necessari oferir eines de prevenció per a una bona gestió de les competències emocionals.

En síntesi entre els objectius generals de les competències emocionals s'hi poden incloure els següents (Bisquerra i Pérez, 2007; Salmurri, 2004; Goleman, 2006):

- Adquirir un millor coneixement de les pròpies emocions.
- Identificar les emocions dels altres.
- Desenvolupar l'habilitat de regular les pròpies emocions.
- Prevenir els efectes perjudicials de les emocions negatives.
- Desenvolupar l'habilitat per generar emocions positives.
- Desenvolupar l'habilitat d'automotivar-se.
- Adoptar una actitud positiva davant la vida.
- Aprendre a fruit.

L'educació emocional com a alternativa per a la prevenció de les relacions abusives, suposa el reconeixement pràctic per erradicar la violència en la parella en el procés de les relacions amoroses dels nois i les noies adolescents, on es posen a prova gran part de les competències emocionals (Blàzquez i Moreno, 2009).

D'acord amb el que hem exposat en aquest apartat és evident la necessitat d'educar l'alumnat mitjançant l'educació emocional per evitar el desenvolupament de respostes d'agressivitat, d'abús, de negligència i d'interacció negativa que formen part de la violència a la parella, i per prevenir-ne la continuïtat en el futur (Feiring, et al. 2002; Sastre i Moreno-Marimón, 2002).

2.6.2 Fomentar relacions de parella amb igualtat.

Actualment hi ha un estès consens en destacar que una de les causes més importants de la violència de gènere són les diferències que encara segueixen existint entre les dones i els homes, sexismes discriminatius en estatus i poder (Coria 2005; Heise i García-Moreno, 2003). Respecte a aquest problema cal interpretar també el fet que quan s'igualen el poder entre dos grups les actituds intergrupals acostumen a millorar (Martínez-Benlloch, Bonilla, Gómez, Bayot, 2008; Maganto i Bartau, 2004). Canvi que pot ser considerat com una prova de la importància que té construir una societat més igualitària entre homes i dones, per superar el sexisme i la violència de gènere (Williams et al., 2008).

Una relació d'amor satisfactòria és veritablement una experiència vital desitjable per a qualsevol persona al llarg de la vida. (Leal, 2006, p. 39). Però els estereotips i les idees culturals sobre l'amor estan molt arrelades a la nostra societat, a causa de l'herència del funcionament androcèntric de milers i milers d'anys, que penetren en la ment de les persones i configuren les idees i els rols en les relacions amoroses (Bosch, i Ferrer, 2002). Des de l'experiència i des del que en podríem dir la cultura de l'amor, s'admet que l'amor provoca sentiments i emocions moltes vegades amb fortes diferències segons el sexe, i en alguns casos ha derivat en conflictes greus de violència dins de la

parella (Leal i Nieto, 2007). D'acord amb aquestes autores, la percepció d'una relació amorosa construïda per la població adolescent respon a un imaginari cultural col·lectiu responsable, en part, de la construcció d'identitats personals.

Convé recordar que de vegades la violència de gènere es pot incrementar quan també ho fa el poder de l'home vers la dona, sent utilitzada per perpetuar la desigualtat del funcionament social per part d'homes orientats cap al control absolut (Martínez-Benlloch, 2008). Amb aquest punt de vista es pot explicar la relació que s'observa en les investigacions dutes a terme sobre aquest tema, entre la forma sexista de construir la identitat masculina, el rebuig vers les actituds igualitàries i la tendència a justificar la violència contra les dones culpant a la víctima (Cantera, 1999; Coria 2005).

Estudis de gènere (Instituto de la Mujer, 2002; McCloskey i Sitaker, 2009; Gelambí, 2001; Carrasco, 1997) ens parlen dels estereotips que condicionen el funcionament de les dones com a sexe dèbil i els homes com a sexe fort (Coria, 2001a), en tots els àmbits, tant en la vida privada personal, en la parella, en els fills/es, com en la vida pública, al món laboral, a les xarxes socials, en els càrrecs de responsabilitat, etc.

Els estereotips es transmeten de generació en generació (Bosch et al., 2006) per mitjà dels models educatius, dels contes, dels rols que la societat assigna a cada sexe, la distribució del poder dins de la família o en els càrrecs directius, en els mitjans de comunicació, en petits detalls com el color de la roba o els tipus de joguines que s'assignen a cada sexe des del néixer, i un llarg etcètera (Díaz-Aguado 2006). Per tant, és necessari transformar els estereotips sexistes i educar el valor de la igualtat per fomentar relacions amoroses igualitàries (Feliu, 2009), que es fonamentin en el respecte mutu. I sobretot en les relacions heterosexuals, que es fonamentin en els drets d'igualtat per a les dones i els homes (Ceciarini, 2005; McCloskey i Sitaker, 2009).

3. CONTEXT DEL PROBLEMA

3.1 Demografia de la població adolescent

En els últims anys, el patró demogràfic de la població espanyola ha experimentat un lleuger augment del nombre de naixements promogut bàsicament per l'augment de la immigració que ha viscut el país en els darrers anys. Aquesta tendència s'ha vist interrompuda per la crisi global en què ens trobem actualment, situació que està provocant un canvi de patró en el fenomen demogràfic de la població, sobretot a partir del 2009 en què queda escapçat (García-Tornel, et al., 2011).

En concret, la població adolescent a Espanya ha disminuït en els últims anys, passant d'un 6,5% a un 5% al final d'aquesta dècada, i es preveu que el seu nombre augmentarà en els propers deu anys, ja que pel creixement natural es pot preveure que tant el nombre absolut com el relatiu d'adolescents s'incrementarà progressivament (García-Tornel, et al., 2011).

En l'evolució demogràfica d'un determinat grup d'edat no només cal considerar la natalitat, sinó que també s'ha de considerar el fenomen de la migració, i en aquest darrer aspecte també el comportament durant la darrera dècada ha estat històric: mentre que durant l'any 2000 només un 2% de la població entre 16 i 18 anys era nascuda fora d'Espanya, el valor es va anar incrementant progressivament, i va arribar a principis de l'any 2009 a una proporció del 17% (Centre d'Estudis Demogràfics, 2010).

A partir de finals de 2009 la proporció d'adolescents immigrants ha començat a disminuir, arribant a un 15,5% en el segon trimestre de 2010. A més, és molt probable que l'indicador continuï pel mateix camí, no només a causa de l'abrupta aturada en les entrades de població de nacionalitat estrangera, sinó també pel probable retorn d'algunes famílies (amb els seus fills/es adolescents) als seus països d'origen, si les condicions econòmiques continuen tan adverses com han estat en els darrers temps (García-Tornel et al., 2011).

3.1.1 Dades demogràfiques de Manresa

La ciutat de Manresa està ubicada a la comarca del Bages, a la província de Barcelona, i les estadístiques d'IDESCAT al 2010 indiquen que té una població total de 76.209 habitants, 50,7% dones i 49,3% homes, amb una superfície de 41,6 Km² i una densitat de població de 1.829,7 habitants per Km².

Taula 3.1. *Població per sexes, de Manresa, el Bages i Catalunya, a l'any 2010.*

Població	Dones	Homes	Total
Manresa	38.680	37.529	76.209
Comarca Bages	93.030	92.087	185.117
Catalunya	3.787.866	3.724.515	7.512.381

Font: Idescat. Padró continu.

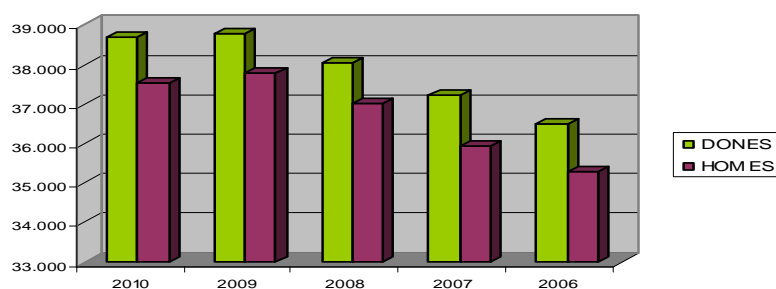
A la taula 3.2 i la figura 3.1 següents es mostra el creixement de la població de Manresa de manera progressiva des de l'any 2006 al 2010, i s'observa una petita diferència respecte a un nombre més elevat de dones que d'homes.

Taula 3.2. *Població de Manresa per sexes, del 2006 al 2010.*

Any	Dones	Homes	Total
2010	38.680	37.529	76.209
2009	38.774	37.784	76.558
2008	38.052	37.001	75.053
2007	37.217	35.923	73.140
2006	36.492	35.280	71.772

Font: Idescat

Figura 3.1. *Població de Manresa per sexes, del 2006 al 2010.*



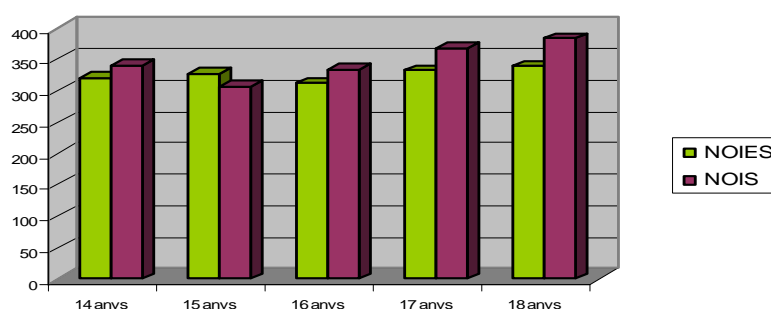
A la taula 3.3 i la figura 3.2 següents, es mostra la població adolescent de Manresa de 14 a 18 anys, el 2010, que significa el 4,41% de la població total, i s'observa equitat entre un 48,5% de noies i un 51,5% de nois.

Taula 3.3. Població adolescent de Manresa de 14 a 18 anys, el 2010.

Dades 2010	Noies	Nois	Total
De 14 anys	341	321	662
De 15 anys	308	327	635
De 16 anys	334	312	646
De 17 anys	367	332	699
De 18 anys	383	339	722
Total 14 a 18 anys	1.733	1.631	3.364

Font: Idescat

Figura 3.2. Població adolescent de Manresa de 14 a 18 anys, el 2010.

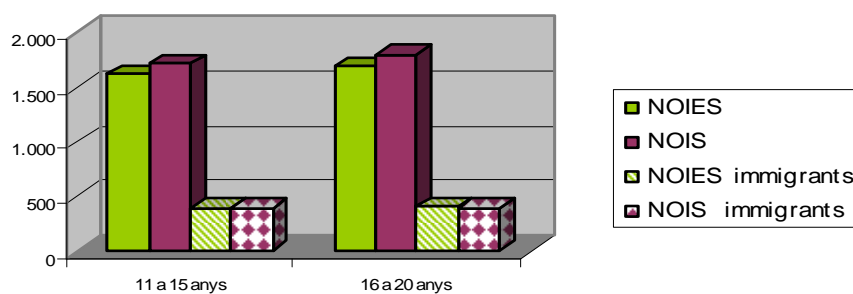


Les dades de la població immigrant adolescent més recents són de l'Ajuntament de Manresa, concretament de la Regidoria d'Immigració del mes de juny del 2010 amb el següent interval d'edat, d'11 a 15 anys i de 16 a 20 anys, amb proporcions similars per sexes, amb un 24,3% les noies i un 22,7% els nois.

Taula 3.4. Població autòctona i immigrant per sexes, 2010.

	NOIES	NOIS	NOIES immigrants	NOIS immigrants
11 a 15 anys	1.617	1.710	396	398
16 a 20 anys	1.693	1.796	410	398
TOTAL	3.310	3.506	806	796

Figura 3.3. Població adolescent autòctona i immigrant de Manresa, per sexes, 2010.



3.1.2 Dades d'educació de la comarca del Bages

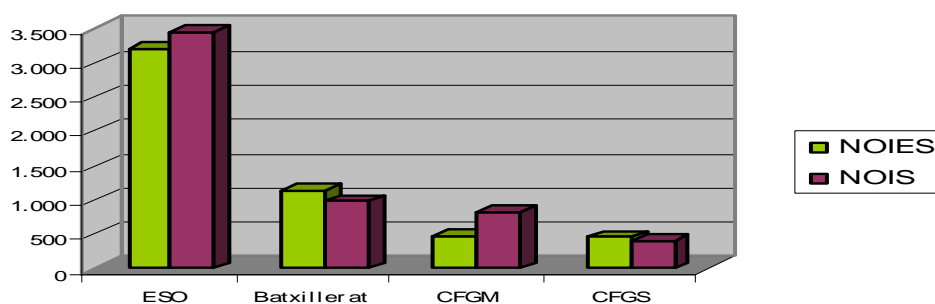
A continuació presentem les dades del nombre d'alumnes d'educació secundària, batxillerat i cicles formatius, de la comarca del Bages del curs 2009-10.

Taula 3.5. Alumnes d'ESO, batxillerat i cicles formatius, de la comarca del Bages.

EDUCACIÓ	ESO	Batxillerat	CFGM	CFGS	Total	%
COMARCA BAGES						
Curs 2009-10						
Noies	3.211	1.126	457	454	5.248	48,20%
Nois	3.463	979	810	401	5.653	51,80%
Total	6.674	2.105	1.267	855	10.901	100,00%

Font: IDESCAT 2010

Figura 3.4. Alumnes d'ESO, batxillerat i cicles formatius, de la comarca del Bages.



3.2 Casos de violència de gènere

A Espanya el nombre de víctimes mortals des de l'any 1999 al 2010 oscil·len en un interval entre 50 i 75 dones mortes cada any, assassinades per les seves parelles o exparelles sentimentals. A Catalunya les xifres se situen entre 7 i 12 dones cada any (Institut Català de les Dones, 2011). Respecte al nombre de denúncies, va en augment, al tercer trimestre del 2011 augmenta un 3,1% vers l'any anterior, amb un promig de 385 denúncies diàries que van arribar als jutjats (*Observatorio de la Violencia de Género*, 2011).

Cal indicar que la informació amb la qual es compta dels darrers deu anys a Espanya de diverses fonts, presenta indubtables mancances i, en moltes ocasions, tenen limitacions que impedeixen el seu adequat seguiment, comparació i anàlisi. Es considera imprescindible realitzar un acostament i unificar criteris des de la perspectiva estadística, fet que ens permetria fer un seguiment de la magnitud i l'evolució del fenomen almenys en algunes de les seves manifestacions (Díaz-Aguado, 2003).

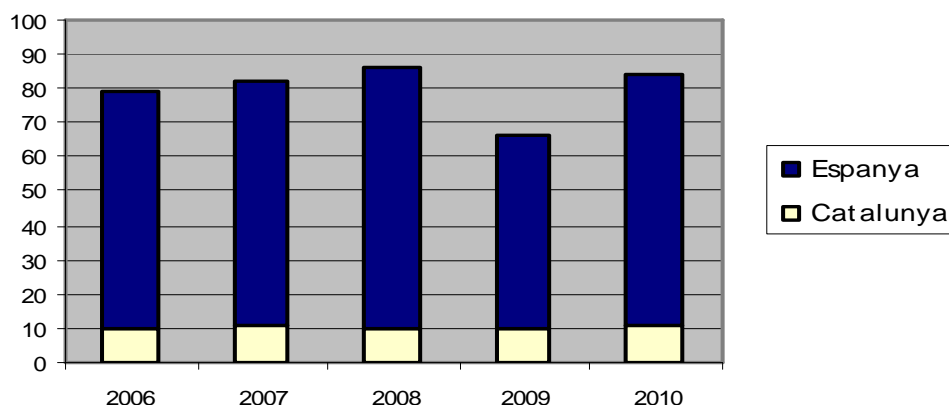
L'article 30.2 de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció Integral contra la Violència de Gènere estableix que correspon a l'Observatori Estatal de Violència sobre la Dona elaborar amb periodicitat anual, un informe sobre l'evolució de la violència exercida sobre la dona en els termes a què es refereix l'article 1.1 de la Llei Integral. Amb data 8 de novembre de 2011 el Ple de l'Observatori ha aprovat el seu IV Informe Anual, d'on hem abstret les dades de la taula 3.6.

Taula 3.6. *Víctimes mortals a Catalunya i a Espanya del 2006 al 2011.*

Víctimes mortals, dones	2006	2007	2008	2009	2010
Dones mortes Catalunya	10	11	10	10	11
Dones mortes Espanya	69	71	76	56	73

Font: Anuario estadístico de violencia de género, Ministerio de Sanidad, Política Sociales e Igualdad, Madrid. 2011.

Figura 3.5. Víctimes mortals a Catalunya i a Espanya del 2006 al 2011.



Un total de 60 dones han estat assassinades durant el darrer any 2011 per homes amb qui tenien o havien tingut una relació sentimental. Segons les dades oficials del Ministeri d'Igualtat, des de l'any 2003, quan es van començar a registrar estadístiques de violència de gènere, fins l'any 2011 han mort 605 dones a Espanya.

Respecte al nombre de víctimes menors d'edat (< 18 anys) no hi ha dades específiques ja que a la majoria d'estadístiques només es fa referència al nombre de dones en general. A l'anuari estadístic de violència de gènere de l'any 2009 es detalla que el nombre de víctimes mortals menors d'edat entre l'any 2003 i el 2008 és de set dones joves, dada que significa un 1,48% del total en aquest període.

Taula 3.7. Víctimes mortals de violència de gènere, menors i dones a Espanya, del 2003 al 2008.

Víctimes mortals 2003 a 2008	Nº	%
Víctimes mortals noies menors a Espanya (< 18 anys)	7	1,48 %
Víctimes mortals, dones a Espanya (incloses menors)	471	100 %

Font: Anuario estadístico de violencia de género, Ministerio de Igualdad, 2009.

3.2.1 Context judicial de Manresa

Davant el buit de dades estadístiques a l'edat de l'adolescència, i menys encara del context local, hem contactat directament amb el Jutjat de Manresa per conèixer la situació a la ciutat en matèria de violència de gènere. El Jutjat de Manresa informa del total de tres casos de violència de gènere de menors (menor contra menor) de l'any 2007 al 2011.

Taula 3.8 *Casos de violència de gènere de menors (menor contra menor), al Jutjat de Manresa, del 2007 al 2011.*

Jutjat de Manresa (Barcelona)	2007	2008	2009	2010	2011
Casos de violència de gènere de menors (menor contra menor)	1	0	0	1	1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Jutjat de Manresa.

En el context judicial es considera que un individu és menor a l'edat entre 14 i 18 anys, i pel que fa a la terminologia judicial en matèria de violència de gènere cal especificar els següents conceptes segons el codi penal i la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, a l'article 1:

- **Violència de gènere:** La llei estableix que ha d'haver-hi una relació afectiva estable present o del passat (no contempla relacions esporàdiques). L'autor sempre és home i la víctima dona. Pel que fa als i les menors, s'inclouen al procediment de violència de gènere, en el cas que al mateix temps que l'home agredeix a la seva parella o ex-parella, també comet un delictes contra els fills/es menors, els germans/es de la víctima menors, etc.
- **Agressió sexual:** la llei contempla tant si hi ha relació afectiva com si no n'hi ha. Per exemple, el cas d'una violació d'un noi desconegut a una noia no es considera violència de gènere; en aquest cas s'anomena agressió sexual.
- **Violència domèstica:** quan succeeix dins l'àmbit de la família.
- En l'aplicació de l'actual codi penal, en el cas de menors, si la mare també ha denunciat violència de gènere, el menor és considerat en l'àmbit de la violència de gènere amb independència de si és nena o nen.

3.3 Estudis de prevenció de relacions abusives

S'ha fet una revisió d'articles específics entorn la prevenció de les relacions abusives a l'adolescència i l'avaluació de programes educatius preventius en els buscadors científics i les revistes d'impacte de psicologia, així com en revistes relacionades amb la temàtica de la investigació.

Hem observat que hi ha nombrosos articles de violència de gènere en general, però són una minoria els específics de prevenció de relacions abusives en la parella a l'adolescència. A la literatura d'anys enrere s'observa que el col·lectiu adolescent va ser exclòs de les relacions sentimentals a causa de la naturalesa evolutiva d'aquesta edat (Shulman i Kipnis, 2001; Zimmer-Gembeck, 2002). Actualment sí que es contempla, i a més a més, es detecta que les manifestacions de la violència en les relacions amoroses també es produeixen en la seva dinàmica (Johnson et al. 2005).

En concret, hem revisat un total de 70 estudis de prevenció de relacions abusives a l'adolescència, tal com es detalla la taula 3.9.

Taula 3.9. *Quadre resum de la revisió d'estudis.*

ESTUDIS	Nº
Investigacions de prevenció de les relacions abusives de parella, a l'adolescència i avaluació de programes.	34
Estudis empírics de prevenció de les relacions abusives i violència de gènere.	15
Investigacions i estudis vinculats a les relacions abusives i la violència de gènere.	10
Tesis de temàtiques vinculants a les relacions abusives a la parella, de les universitats espanyoles.	11
Total estudis	70

3.3.1 Investigacions de prevenció de les relacions abusives en la parella.

Taula 3.10. Quadre resum de les investigacions de prevenció de les relacions abusives

AUTOR/A ANY I PAÍS	TITOL	MOSTRA RESULTATS	REVISTA
Ackard, D.M. y Neumark-Sztainerb, D. 2002 EEUU	Violence and date rape among adolescents: associations with disordered eating behaviors and psychological health	N = 81.247 boys and girls in 9th and 12th grades. completed the 1998 Minnesota Student Survey. Aproximadament el 9% de les noies i el 6% dels nois havien experimentat violència de parella o violació.	Child Abuse & Neglect, vol. 26, 455–473) 1998 Minnesota Student Survey http://www.mendeley.com/research/date-violence-date-rape-among-adolescents-associations-disordered-eating-behaviors-psychological-health/
Cava* M. J., Buelga* S., G Musitu** G., y Murgui*** S. 2010 *Universidad de Valencia, **Universidad Pablo de Olavide (Sevilla) ***Universidad Católica de Valencia Espanya	Violència escolar entre adolescents y sus implicaciones en el ajuste psicosocial: un estudio longitudinal	N = 1.319, a la 1a administració dels qüestionaris i N = 554 a la 2a. Adolescents, 12-16 anys , Set centres escolars d'ESO a Valencia. Els adolescents són víctimes tant de violència directe com indirecta. Es destaca l'especial rellevancia que les formes indirectes de violència tenen a l'ajust psicosocial dels adolescents.	Revista de Psicodidáctica, 2010, 15(1), 21-34 http://www.uv.es/lisis/sofia/rev-psicodidac.pdf
Díaz- Aguado M. J., y Martínez Arias, R. 2001 Universidad Complutense, Madrid Espanya	La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia de género y del acoso escolar desde la Educación Secundaria.	N = 480, de 14-18 anys, n = 227 nois, n = 253 noies, de quatre Instituts d'ESO. Respecte a com educar en valors d'igualtat i de no violència cal concretar el currículum de la no violència, especialment els problemes de violència de gènere i d'assetjament entre iguals.	Madrid: Instituto de la Mujer. 2001. Serie Estudios nº 7 http://www.injuve.es/contenidos.downloadatt.action?id=1931043341 (pp. 45-46)
Díaz- Aguado, M. J., (dir. general)* y Carvajal Gómez M. I., (dir.), Martínez Arias* R., Martín Babarro* J. 2011 * Universidad Complutense, Madrid, **Ministerio de Igualdad Espanya	Igualdad y prevención de la violencia de género en la adolescencia	N = 11.022 estudiants, edat mitja 17,04 de 335 centres educatius, 2.700 professors/es i 254 equips directius dels centres educatius. Els resultats mostren la doble cara de la realitat, per una banda l'existència de conductes i actituds violentes entre la població adolescent i per una altre, la presència d'un rebuig a les mateixes per part de qui te més consciencia de la igualtat com a valor.	2011 Ministerio de Sanidad Política Social e Igualdad. http://www.migualdad.es/ss/Satellite?c=MIGU_Publicacion_FA&cid=1244651496781&language=cas_ES&pageid=1193049890379&pagename=MinisterioIgualdad%2FMIGU_Publicacion_FA%2FMIGU_publicacion

Díaz- Aguado, M.J. 2006 Universidad Complutense, Madrid, Espanya	Sexismo, violencia de género y acoso escolar. Propuestas para una prevención integral de la violencia.	N = 783, adolescents, de 13 - 20 anys, de centros educatius de Madrid. L'avaluació dels programes preventius aplicats a l'escola amb adolescents reflexa l'eficàcia per disminuir el sexisme, reduir l'assetjament entre iguals tant a l'escola com en el lleure, i millorar les relacions amb el professorat.	Revista de Estudios de Juventud, 2006, juny; (73) pp. 38-57. http://www.injuve.es/contenidos/downloadatt.action?id=1931043341
Flood, M., i Fergus, L., 2009 Australia	An assault on our future : the impact of violence on young people and their relationships	N = 5.000 joves entre 12-20 anys. La violència contra les dones afecta una de cada tres dones a Austràlia i té conseqüències a les famílies i a les comunitats, als infants i joves. Es necessari per a l'acció fer esforços per prevenir la violència i protegir als joves.	Redress, v.18, no.1, April 2009, p.40-43 http://www.xyonline.net/content/assault-our-future-impact-violence-young-people-and-their-relationships-2008
Foshee, V.A, Bauman, K.E., Arriaga, X.B., Helms, R.W., Koch, G.G. and Linder G.F. 1998 School of Public Health, University of North Carolina, Chapel Hill, EEUU.	An Evaluation of Safe Dates, an Adolescent Dating Violence Prevention Program.	N = 1.886, el 80% per cent dels alumnes de vuitè i novè grau en un comtat rural. El programa es mostra prometedor per a la prevenció de la violència en el festeig entre els i les adolescents.	American Journal of Public Health, 1998 January; Vol. 88, pp. 45-50, p. 45. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1508378/
Foshee, V.A., Bauman, K.E., Ennett, S. T., Fletcher Linder, G., Benefield, MS T. and Suchindran C. 2004 University of North Carolina, EEUU.	Assessing the effects of the dating violence prevention program "safe dates" using random coefficient regression modeling.	N = 957, 10 public schools rural North Carolina county. En comparació amb els controls, els i les adolescents que reben el programa tenen molt menys agressió física, i violència sexual en el festeig, 4 anys després.	April 2004, Vol 94, No. 4 American Journal of Public Health 619-624 http://ajph.aphapublications.org/cgi/content/full/94/4/619
Foshee, V.A., Reyes, H.L., Ennett, S.T., Suchindran, C., Mathias, J.P., Karriker-Jaffe, K.J., Bauman, K.E. Benefield TS. 2011 University of North Carolina, EEUU.	Risk and protective factors distinguishing profiles of adolescent peer and dating violence perpetration.	N = 2.907 adolescents se secundària, dels graus 8 a 10, d'escoles en tres comtats no metropolitans. Suggeriments per al desenvolupament d'intervencions basades en la teoria de la prevenció de la violència durant el festeig dels i les adolescents.	Journal of Adolescent Health, 48(4):344-50 http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21402262

Garrido Genovés, V. y Casas Tello, M. 2009 Universidad de Valencia. Espanya	La prevención de la violencia en la relación amorosa entre adolescentes a través del taller «La Máscara del Amor»	N = 288 alumnos/as de cuarto de secundaria de 14 institutos de Telde, Gran Canaria. Diseny experimental pre-test i post-test amb grup control de 276 alumnes de secundària. Es descobreixen que prop del 30% han patit en alguna ocasió abús psicològic, especialment les noies. Les dades recollides assenyalen els efectes positius del programa.	Revista de Educació, 349, mayo-agosto 2009, pp. 335-360. http://www.revistaeducacion.mec.es/re349/re349_16.pdf
Giordano, P.C., Soto, D.A., Manning, W.D. y Longmore, M.A. 2010 University, Bowling Green, OH 43403, EEUU.	The characteristics of romantic relationships associated with teen dating violence	N = 956 adolescents La violència s'associa amb la percepció d'un equilibri de poder relativament menys favorable, especialment entre els homes dels enquestats.	Social Science Research 39 (2010) 863–874. Article history: Received 9 September 2009. Available online 27 March 2010 journal homepage: www.elsevier.com/locate/ssresearch
González Méndez R., y Santana Hernández, J. D. 2001 Universidad de La Laguna, Tenerife -Espanya	La violencia en parejas jóvenes	N = 1.146, entre 16-18 anys. Les anàlisis de regressió lineal assenyalen els factors que prediuen la violència en els i les joves d'ambdós sexes.	Psicothema, 2001. Vol. 13, nº 1, pp. 127-131 http://www.psicothema.com/psicothema.asp?id=423
Heather A., Sears, E., Byers, S., Price Department of Psychology, University of New Brunswick 2007 Canada	The co-occurrence of adolescent boys' and girls' use of psychologically, physically, and sexually abusive behaviours in their dating relationships.	N = 633, 324 nois i 309 noies en els graus 7, 9, 11. El comportament d'abús sexual de noies i nois, esta psicològicament relacionat amb factors de risc específics, que suggereixen que són comportaments relacionats amb la seva visió de percepció dels rols de gènere normatius en la interacció amb el sexe oposat.	Journal of Adolescence 30 (2007) 487–504 www.elsevier.com/locate/jado http://www.ncjrs.gov/App/abstractdb/AbstractDBDetails.aspx?id=240762
Hernando Gómez, A. 2007 Universidad de Huelva. Espanya.	La prevención de la violencia de género en adolescentes: una experiencia en el ámbito educativo	N = 28, edat de 16 a 18 anys de Batxillerat. Eficàcia del programa per aconseguir canvis en les actituds individuals, i adquirir coneixements per eliminar mites i idees errònies del fenomen de la violència de gènere, i capacitar per detectar el maltracte físic, psicològic i sexual.	Apuntes de Psicología, ISSN 0213-3334, Vol. 25, Nº. 3, 2007, pp. 325-340. http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2485249
Hilton, N.Z., Harris, G.T., Rice, M.E., Krans, T.S., & Lavigne, S.E. 1998 Mental Health Centre, Penetanguishene, University of Toronto - Canada.	Antiviolence Education in High Schools Implementation and Evaluation	N= 350 estudiants del grau 11. Les avaluacions de l'aplicació del programa educatiu per reduir la violència entre els i les adolescents, sugereixen que disminueix com a resultat de la intervenció.	Journal of Interpersonal Violence (1998), 13(6), 726–742, p. 737. http://jiv.sagepub.com/content/13/6/726.abstract

Jain, S., Buka, S.L., Subramanian, S.V., & Molnar, B.E. 2010 Harvard School of Public Health, Boston, MA, EEUU.	Neighborhood Predictors of Dating Violence Victimization and Perpetration in Young Adulthood: A Multilevel Study	N = 633 adolescents urbans de 13-19 anys. Les estratègies a escala comunitària poden ser útils en la prevenció de la violència a la parella.	AJPH First Look, published online ahead of print Jul 15, 2010 Adolescent Health September 2010, Vol 100, No. 9. American Journal of Public Health 1737-1744. http://ajph.aphapublications.org/cgi/content/abstract/100/9/1737
Josephson, W. L., & Proulx, J. 1999 University of Winnipeg, Manitoba, Canadà.	Youth Learn Alternatives to Violence Final Results of Three-Year Evaluation	N = 1.143 estudiants de los grados 7-9 de 7 escoles de Secundària, Winnipeg. Al segon any consecutiu, el coneixement al 9è grau dels estudiants del programa sobre violència en les relacions, augmenta significativament. També augmenta la seva comprensió de la naturalesa de la gelosia, i repercuteix en la millora de les relacions.	Informe: Final Results of Three Year Evaluation. http://www.m4c.ns.ca/man00.html http://www.m4c.ns.ca/man11.html
Josephson, W. L., & Proulx, J. 2008 University of Winnipeg, Manitoba, Canadà.	Violence in Young Adolescents' Relationships: A Path Model	N = 290, 143 noies i 147 nois, grau 7-9. El coneixement contribueix a la reducció de la violència.	Journal of Interpersonal Violence, 2008, vol. 23, nº 2, 189-208 http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18162636
Katz, J., H., Heisterkamp, A., i Fleming, Wm. M. 2011 University of Northern Iowa, Cedar Falls, IA, EEUU	The Social Justice Roots of the Mentors in Violence Prevention Model and Its Application in a High School Setting.	N = 894, edat mitja de 15,59 anys, 53% noies i 47% nois, de 9 a 12 grau. Els resultats revelen que els estudiants exposats al programa MVP tenen més probabilitats de veure les formes de violència com a negatives, i són més propensos a prendre mesures d'intervenció que els estudiants que no estan exposats al programa.	Violence Against Women, June 2011; vol. 17, 6: pp. 684-702., first published on May 31, 2011. http://vaw.sagepub.com/content/17/6/684.full.pdf+html
Murphy, K. A., & Smith, D.I. 2010 RMIT University, Australia.	Adolescent Girls' Responses to Warning Signs of Abuse in Romantic Relationships Implications for Youth-Targeted Relationship Violence Prevention	N = 146, noies de 14 a 18 anys, zona semirural. Una proporció considerable de les noies no tenien consciència dels riscos associats amb els comportaments de la seva parella de gelosia i actitud possessiva, independentment del seu nivell de consciència del risc, a excepció de les tàctiques de restricció social.	Journal of Interpersonal Violence, J Interpers Violence, April 2010; vol. 25, 4: pp. 626-647., first published on May 13, 2009 http://jiv.sagepub.com/content/25/4/626.abstract

Leal A. 2008 Universitat Autònoma de Barcelona Espanya	Palabras, significados e ilustraciones sobre el amor. Un estudio con adolescentes	N = 20 adolescents d'ambdós sexes, 10 noies i 10 nois, entre 14 i 16 anys. L'exposició de les diferents característiques que defineixen una relació d'amor desitjable, segons les noies i els nois, s'observa que mostren coincidències clares, però les noies nombren una gama més amplia que els nois.	Publicado en el libro: <i>Convivencia e Igualdade: Dimensões e Retos Educativos</i> . ICE-USC (Universidade de Santiago de Compostela) 2008. M ^a José Mendez Lois e M ^a Jesus Payo Negro (coords) http://www.dipucadiz.es/openems/export/sites/default/dipucadiz/areas/igualdad/igu_al_muj/Violencia_G/documts_guiasyotros/jornada_vgnov09/A_Leal_dibujos_amor_Lalin.pdf
Martínez Benlloch, I., Bonilla Campos, A., Gómez Sánchez* L., i Bayot** A. 2008 *Universitat de València **Universidad de Castilla La Mancha Espanya	Identidad de género y afectividad en la adolescencia: asimetrías relacionales y violencia simbólica	N =351, edat 14 y 19 anys, nois N=184 i noies N=167. Malgrat les transformacions esdevingudes les normatives culturals sobre masculinitat i feminitat, continuen justificant i mantenint les asimetries de poder entre sexes.	Anuario de Psicología 2008, vol. 39, nº 1, 109-118 http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/pdf/970/970174010.pdf
Meras Lliebre A. 2003 Psicòloga independent. Espanya.	Prevención de la violencia de género en adolescentes	N= 450 adolescents, edat de 15-19 anys de Madrid. Els i les joves perpetuen la cultura i es converteixen en protagonistes d'un problema social que té profundes arrels psicosociales i culturals, de llarga trajectoria històrica i universal.	Estudios de Juventud nº 62/03, pp- 143-150. http://www.injuve.es/contenidos/downloadatt.action?id=1586300430
Nelson, A.1, Lewy, R.1, Ricardo, F.1, Dovydaitis, T.2, Hunter, A.3, Mitchell, A.1, Loe, C.4 and Kugel, C.3 1)Rural Women's Health Project, Gainesville, FL, 2) School of Nursing, The University of Pennsylvania, Philadelphia, PA, 3) Migrant Clinicians Network, Austin, TX, and 4) Community Health Education Concepts, Houston, TX. 2010 EEUU.	Eliciting behavior change in a US sexual violence and intimate partner violence prevention program through utilization of Freire and discussion facilitation.	N = 157, el 2007 i 2008, sexe masculí. El projecte utilitza grups de discussió com a mètode eficient per fomentar l'auto-reflexió, el canvi de comportament, i ajuda als participants a cercar respostes per iniciativa pròpia, adquirides dins de les discussions, per modificar els seus comportaments.	Health Promotion International Advance Access published April 28, 2010. http://heapro.oxfordjournals.org/content/early/2010/04/28/heapro.daq024.full.pdf+html
Rey-Anaconda, C.A., Mateus-Cubides, A. ., y Bayona-Arévalo, P. A. 2010 Universidad Pedagógica y Tecnológica de Colombia	Malos tratos ejercidos por adolescentes durante el noviazgo: diferencias por sexo	N = 562 adolescentes entre 15 y 20 años, 229 varones y 333 mujeres. Els homes exerceixen més conductes de maltractament emocional, sexual, econòmic i negligent. No es troben diferències significatives pel que fa al maltractament físic i psicològic.	Revista Mexicana de Psicología, vol. 27, núm. 2, junio, 2010, pp. 169-181. http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/pdf/2430/243016324006.pdf

Roca A., María M. 2003 Universidad de los Andes, Mérida, Venezuela.	Violencia de género y adolescencia, una propuesta de intervencion educativa.	N = 24 Adolescents de 15-19 anys de Santiago de Cuba, Comunidad de 30 de Nov. El programa és efectiu per promoure la convivència amb els iguals i persones adultes, basada en l'equitat i la no violència.	Red de Revistas Científicas de América Latina y el Caribe, España y Portugal Sistema de Información Científica Redalyc. Otras Miradas, Diciembre 2003, vol.3, num 002, pp. 96-110. http://redalyc.uaemex.mx/src/inicio/ArtPdfRed.jsp?iCv=e=18330204#
Rodríguez, V., Sánchez, C. i Alonso González, D. 2006 Universidad de Castilla La Mancha, Espanya	Creencias de adolescentes y jóvenes en torno a la violencia de género y las relaciones de pareja.	N = 157 joves, 76 de ESO i 78 universitaris, edat de 15-23 anys, edat mitja de 17,9. Tendència a l'adolescència de reproduir rols estereotipats legítims socialment com a masculins o femenins, i a tolerar situacions d'abús, ja que no reconeixen o minimitzen determinades senyals de violència.	PORTULARIA VOL. VI, Nº 2-2006, 189-204. http://rabida.uhu.es/dspace/bitstream/handle/10272/525/b1520273.pdf?sequence=1
Romero Palencia I, A., García Meraz, M.1, Pick Steiner, S.2 2011 1Universidad Autónoma del Estado de Hidalgo, 2Instituto Mexicano de Investigación de Familia y Población. Mèxic.	Investigación aplicada: evaluación de un programa de prevención de violencia en adolescentes.	N = 1052 estudiants de Mérida, Ciutat de Mèxic de l'últim grau de primària i de secundària. 718 estudiants com a grup control. Els resultats demostren que utilitzant una metodologia participativa, és possible iniciar un procés de canvi respecte a coneixements de violència, habilitats socials, obligacions i drets, per prevenir la violència en les relacions entre iguals.	Revista del consejo nacional para la enseñanza e investigación en psicología Páginas: digital Editorial: Consejo Nacional para la Enseñanza e Investigación en Psicología CNEIP. http://www.uaeh.edu.mx/investigacion/profesores.php?area=178
Sánchez Jiménez, V., y Ortega Rivera, F.J.,* Ortega Ruiz, R. y Viejo Almanzor, C. ** 2008 *Universidad de Sevilla. ** Universidad de Córdoba Espanya.	Las relaciones sentimentales en la adolescencia: satisfacción, conflictos y violencia .	N = 446 adolescents, ESO i Batxillerat. Edat mitjana de 16,08 anys. En relació als problemes de violència, els resultats han mostrat una implicació alta, encara que ocasional, de nois i noies amb independència de l'edat i del comportament analitzat: agressió i victimització.	Escritos de psicología, 2008, 2-1: 97-109 http://www.escritosdepsicologia.es/descargas/revistas/vol2_1/escritospsicologia_v2_1_9relaciones.pdf
Sastre, G.,*, Arantes, V.,** i González, A. 2007 *Universitat de Barcelona. ** Universidade de São Paulo, Espanya i Brasil	Violencia contra las mujeres: significados cognitivos y afectivos en las representaciones mentales de adolescentes.	N = 196 adolescents, de 12-16 anys. Els resultats mostren cinc maneres diferents de posicionar-se front a la violència. En cada una d'elles s'identifica i es tracta la violència de forma diferent.	Infancia y Aprendizaje, Volume 30, Number 2, May 2007 , pp. 197-213(17) http://www.ingentaconnect.com/content/fias/iya/2007/0000030/00000002/art00004

Silber Ashley, O., and Foshee, V. A. 2005 University of North Carolina, EEUU	Adolescent help-seeking for dating violence: prevalence, sociodemographic correlates, and sources of help.	víctimes (N = 225) i autors (N = 140) de la violència en el festeig. Estudi longitudinal de la violència adolescent a l'escola pública. El 60% de les víctimes i el 79% dels autors/es no busquen ajuda davant la violència en el festeig.	Journal of Adolescent Health 36 (2005) 25–31 http://www.hawaii.edu/hivandaids/Adolescent_Help-Seeking_for_Dating_Violence_Prevalence_Sociodemographic.pdf
Silber Ashley, O., and Foshee, V. 2007 University of North Carolina, EEUU	Evaluation of the Safe Dates Program to Prevent Adolescent Dating Violence	N = 850 estudiants adolescents de 14 escoles públiques amb els estudiants de 8-9 grau. El programa va ser igual d'efectiu per a nois i noies. S'observen canvis de la violència en el festeig i en les normes del rol de gènere.	Abstinence Education Evaluation Conference, March 19-20, 2007, Baltimore, Maryland http://www.ent-st.com/ESTOPA/presentations/Ashley_FINAL.pdf
Urbiola, I., Estévez A. y Iraurgi I. 2011 a Universidad de Deusto Espanya	Dependencia emocional en jóvenes y adolescentes: resultados preliminares de la “escala de dependencia”	N = 286 joves del País Basc de 17 a 29 anys, edat mitjana de 20,46 anys. La dependència emocional en els/les joves i adolescents, al igual que en els adults, és un factor de risc quan en les relacions de parella es viuen situacions de violència. Per això, l'objectiu d'aquest estudi ha estat la creació i validació d'un instrument (DEA) que superi aquestes limitacions.	Situación actual de la psicología clínica. Libro de capítulos del IX Congreso Nacional de Psicología Clínica, juliol 2011. pp. 102-105. http://www.ispcs.es/congresoclinica/Documentos/librocapitulos.PDF
Urbiola, I., Estévez A., y Iraurgi I. 2011 b Universidad de Deusto Espanya	Evaluación de la violencia de pareja recibida y ejercida en jóvenes y adolescentes	N = 286 joves del País Basc de 17 a 29 anys, edat mitjana de 20,46 anys. Realitzar una avaluació de la violència en les relacions de parella és essencial per conèixer més profundament aquesta realitat, pel que els instruments que s'utilitzen han de tenir present les característiques de la població jove i adolescent.	Situación actual de la psicología clínica. Libro de capítulos del IX Congreso Nacional de Psicología Clínica, juliol 2011. pp. 130-133. http://www.ispcs.es/congresoclinica/Documentos/librocapitulos.PDF

3.3.2 Estudis empírics de prevenció de les relacions abusives a la parella.

Taula 3.11. *Quadre resum del estudis empírics de prevenció de les relacions abusives i violència de gènere.*

AUTOR/A ANY I PAÍS	TÍTOL	MOSTRA RESULTATS	REVISTA
Archer J. 2000 University of Central Lancashire, United Kingdom Regene Unit	Sex differences in aggression between heterosexual partners: A meta-analytic review	Estudi multipaïsos, 82 estudis, N = 64.487, 34.053 dones i 30.434 homes Meta-anàlisi de les diferències sexuals en els actes d'agressió física en parelles heterosexuales. Probabilitat significativament més gran d'agressió física de les dones, però la mida de l'efecte és petita (d=-.05). Probabilidad més gran de lesions infligides dels homes, però petita la mida de l'efecte (d=.15)	Psychol Bull. 2000 Sep;126(5):651-80. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10989615
Archer J. 2002 University of Central Lancashire, United Kingdom Regene Unit	Sex differences in physically aggressive acts between heterosexual partners. A meta-analytic review.	Estudi empíric. 58 estudis, N = 30.680, 16.306 dones i 14.374 homes. Meta-anàlisi de les diferències sexuals en els actes d'agressió física en parelles heterosexuales. Dones més propenses (58,4%) que homes a tirar objectes, donar bufetades, petades, mossegades o cops de puny, i picar amb objectes. Homes més propensos a picar reiteradament o ofegar (61,5% i 69,5%, respect.).	Aggression and Violent Behaviour, 7(4), 313-351 http://www.mann-als-opfer.com/downloads/studienmetaanalysejohnarcher.pdf
Bair-Merritt, M.H., Shea Crowne, S., Thompson, D.A., Sibinga, E., Trent, M., i Campbell, J. 2010 Division of General Pediatrics and Adolescent Medicine, Johns Hopkins University School of Medicine, Baltimore. EEUU.	Why Do Women Use Intimate Partner Violence? A Systematic Review of Women's Motivations	144 articles potencialment elegibles, 23 van complir els criteris d'inclusió. Els programes de prevenció i tractament han d'estudiar la forma d'abordar eficaçment les preocupacions de les dones de les relacions a la parella, i la capacitat de gestionar les emocions de ràbia en resposta a la violència de la seva parella.	Trauma Violence Abuse September 7, 2010 vol. 11 no. 4 178-189. http://tva.sagepub.com/content/11/4/178.abstract
Blázquez M., Moreno J. M., i García-Baamonde M. E. 2009 Universidad de Extremadura Espanya	Inteligencia emocional como alternativa para la prevención del maltrato psicológico en la pareja	Estudi empíric Recopilació i anàlisi de 42 revistes psicològiques. La revisió teòrica ha permès identificar una ampla gamma de símptomes psicològics i conseqüents a la violència a la parella que s'associen a diverses dimensions de la intel·ligència emocional.	Anales de Psicología 2009, vol. 25, nº 2 (diciembre), 250-260 http://revistas.um.es/analesps/article/view/87541 http://www.investigacion-psicopedagogica.org/revista/articulos/15/english/Art_15_229.pdf

Campbell, R., Dworkin E., and Cabral, G. 2009 Michigan State University EEUU	An Ecological Model of the Impact of Sexual Assault On Women's Mental Health.	Estudi empíric de població adulta. Aquesta revisió examina l'impacte psicològic d'assalt sexual d'adults per comprendre com els factors en múltiples nivells de l'ecologia social contribueixen a les seqüeles post-assalt.	Trauma Violence Abuse 2009 10: 225 originally published online 10 May 2009. http://tva.sagepub.com/content/10/3/225.full.pdf+html
Charrada, M.M. 2010 Department of Sociology, A 1700, University of Texas at Austin, Austin, Texas 78712	Women's agency across cultures: Conceptualizing strengths and boundaries.	Estudi multipaïsos. Com les veus de les dones són excloses i silenciades dels diferents contextos socials.	Women's Studies International Forum Volume 33, Issue 6, November-December 2010, Pages 517-522 Special Issue - Women's Agency: Silences and Voices
Debarbieux E., Blaya C. 2009 Observatoire International de la Violence à l'École Universitat de Bordeus 2. França	Clima escolar i prevenció de la violència.	Estudi empíric. Examinar els factors escolars de la violència al centre educatiu i identificar els aspectes en els quals es pot donar suport per reforçar la resistència de l'equip i els aspectes que es poden corregir per disminuir el risc de violència.	Educar 43, 2009 31-41. http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3147656
Flood,*M., i Pease,** B. 2009 *La Trobe University, ** Deakin University, Australia	Factors que influeixen en les actituds de violència contra la dona.	Estudi empíric. Per millorar la comprensió dels determinants de la violència contra la dona i per ajudar a desenvolupar esforços de prevenció de la violència, aquest article analitza els factors que donen forma a les actituds cap a la violència contra la dona.	Trauma Violence Abuse 2009 10: 125 originally published online 20 April 2009. http://tva.sagepub.com/content/10/2/125.full.pdf+html
Graf, N.L., and Schwartz, C. R. 2010 University of Wisconsin Madison EEUU	The Uneven Pace of Change in Heterosexual Romantic Relationships : Comment on England.	Estudi empíric. La dinàmica de gènere ha canviat poc en l'àmbit personal, particularment pel que fa a les relacions amoroses.	Gender & Society December 2010. The online version of this article can be found at: http://gas.sagepub.com/content/
Heise L. 1998 Center for Health and gender Equity. EEUU	Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework.	Estudi empíric. La comprensió dels orígens de la violència de gènere.	Violence Against Women. June 1998 vol. 4 no. 3 262-290. http://vaw.sagepub.com/content/4/3/262.abstract

Ismailji, T., Callahan M., i Mettner, J. 2010 Wake Forest University School of Medicine, Winston-Salem EEUU	Academy on Violence and Abuse, Highlights of Proceedings from the 2009 Conference: Sowing Seeds of Academic Change-Nurturing New Paradigms.	Estudi empíric. Escassetat d'investigacions disponibles per documentar el nombre de famílies que exigeix la violència en les persones, la societat, la salut pública, i els sistemes de salut.	Trauma Violence Abuse 2010 11: 83 Conferencia 2009: Sowing Seeds of Academic Change-Nurturing New Paradigms. http://tva.sagepub.com/content/11/2/83.full.pdf+html?rss=1
Krahe B., Bieneck S., i Moller I. 2005 Universitat of Potsdam. Alemania	Understanding gender and intimate partner violence from an international perspective.	Estudi multipaïsos, 35 estudis (21 països, excl. EE.UU.) Grups d'estudis amb percentatges similars de perpetradors i víctimes de dos sexes, o percentatges majors de perpetradors o de víctimes d'un o altre sexe.	Sex Roles, Vol. 52(11/12), 807-827 http://www.mendeley.com/research/understanding-gender-intimate-partner-violence-international-perspective-3/
McCloskey, K., i Sitaker, M.H. 2010 University of Hartford EEUU	Book Review: Back to the Basics: Reembedding Battered Women's Resistance Tactics Within Ongoing Patterns of Power, Control, Oppression, and Patriarchy.	Estudi empíric Inspirat per les reivindicacions cada vegada més estridents d'alguns estudiosos de les ciències socials que indiquen que les dones són tan violentes com els homes.	Psychology of Women Quarterly, March 2010 vol. 34 no. 2 268-269 http://pwq.sagepub.com/content/34/2/268.full
McKeown, K., i Kidd, P. 2002 Dublin, Ireland	Men and Domestic Violence: What Research Tell Us.	Estudi multipaïsos, 73.116 homes i dones (13 estudis) Per a ambdós sexes, prevalença similar, tant de violència física com psicològica, i tant lleu com greu; i igual probabilitat d'iniciació de conflictes i per raons similars.	Report to the Department of Health and Children, march 2002 http://www.family-men.com/WEB%20DOCUMENTS/KieranMcKeownReportDV.pdf
Williams J., Ghandour R., i Kub J. 2008, Johns Hopkins University. EEUU	Female Perpetration of Violence in Heterosexual Intimate Relationships. Adolescence Through Adulthood.	62 estudis empírics. Pocs estudis longitudinals existents, fet que limita la mesura per poder identificar patrons de desenvolupament associats a la violència a la parella.	Trauma Violence Abuse October 2008 vol. 9 no. 4 227-249. http://tva.sagepub.com/content/9/4/227.abstract

3.3.3 Estudis vinculats a les relacions abusives en la parella.

Taula 3.12. *Quadre resum del estudis vinculats a les relacions abusives i la violència de gènere.*

AUTOR/A ANY I PAÍS	TÍTOL	MOSTRA RESULTATS	REVISTA
Alleyne, B., Coleman-Cowger, V.H., Crown, L., Gibbons M. A., and Vines, L.N. 2011 University Chicago, USA.	The effects of dating violence, substance use and risky sexual behavior among a diverse sample of Illinois youth.	N = 1.124 adolescents sexualment actius, diversitat ètnica. Els resultats indiquen una relació significativa entre la violència de parella i les relacions sexuals forçades, l'edat de la primera relació sexual, el nombre de parelles sexuals i l'ús del preservatiu a través dels diferents grups ètnics.	Journal of Adolescence, vol. 34 (1), 11-8, 2011 http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20452662
Ansara D. L., and Hindin M. J. 2009 Johns Hopkins University EEUU	Perpetration of Intimate Partner Aggression by Men and Women in the Philippines Prevalence and Associated Factors.	Població adulta. Al voltant del 26% de les dones van informar que ells o la seva parella havia perpetrat almenys un acte d'agressió física durant l'últim any, mentre que el 22% va informar de coerció sexual pel seu marit durant la seva relació.	Journal of Interpersonal Violence Volume 24 Number 9 September 2009 1579-1590. 2009 SAGE Publications. http://jiv.sagepub.com/content/24/9/1579.full.pdf+html
Blázquez M., Moreno J. M García-Baamonde M. E. 2010 Universidad de Extremadura Espanya	Revisión teórica del maltrato psicológico en la violencia conyugal.	Estudi empíric. Diferents estudis epidemiològics consideren el maltracte psicològic com la forma d'agressió de més incidència en las relacions de parella.	Psicología y Salud, Vol. 20, Núm. 1: 65-75, enero-junio de 2010 http://www.uv.mx/psicysalud/psicysalud-20-1/20-1/Macarena-Blazquez-Alonso.pdf
Denny, K. E. 2011 Universitat de Maryland, College Park, EEUU	De gènere en el context contingut i enfocament Comparing Gender Messages in Girl Scout and Boy Scout Handbooks Comparació de missatges de gènere en les Girl Scouts i Guies d'Escoltes.	N = 20 joves Els nens s'ofereixen més a fer activitats en proporció amb el contingut científic i proporcionalment menys a les activitats artístiques que les nenes.	Gender & Society febrer 2011 25: 27 a 47 http://gas.sagepub.com/
Ellsberg, M., Jansen, H.A., Heise, L., Watts, C.H., and Garcia-Moreno, C. 2008 EEUU	Intimate partner violence and women's physical and mental health in the WHO multi-country study on women's health and domestic violence: an observational study.	N = 24,097 dones de 15 a 49 anys. Resumeixen les conclusions de deu països de l'estudi multipaís de l'OMS sobre salut de la dona i violència domèstica contra les dones.	Lancet. 2008 Apr 5;371(9619):1165-72. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18395577

Flannery, D.J., Vazsonyi, A.T., Liao, A.K., Guo, S., Powell, K.E., Atha, H., Vesterdal, W., and Embry, D. 2003 EEUU	Initial Behavior Outcomes for the PeaceBuilders Universal School-Based. Violence Prevention Program Els resultats inicials de comportament per al de Constructors de Pau universal basat en l'escola. Programa de Prevenció de la Violència.	N = 4.000 de 8 escoles de primària, de grau 5. Any 1, augment significatiu de professors/es amb qualificació de competències socials. Majoria dels efectes es produeixen a l'any 2, com els augments en el comportament pro-social de l'alumnat.	Developmental Psychology Copyright 2003 by the American Psychological Association, Inc. 2003, Vol. 39, No. 2, 292–308. http://evolution.binghamton.edu/evos/wpcontent/uploads/2008/11/EmbryPeaceBuilders.pdf
Hooff, J. C., Crawford, H., and Vugt, M. 2010 University of Oxford, UK	The wandering mind of men: ERP evidence for gender differences in attention bias towards attractive opposite sex faces.	N = 40, 20 homes i 20 dones. Suggereix que els homes i les dones han evolucionat per diferents estratègies d'aparellament, i responen a diferents senyals respecta la bellesa física.	Social Cognitive and Affective Neuroscience Advance Access published July 2, 2010. http://scan.oxfordjournals.org/content/early/2010/07/02/scan.nsq066.full.pdf+html
Machado, C., Caridade, S. and Martins, C. 2010 Portugal	Violence in Juvenile Dating Relationships Self-Reported Prevalence and Attitudes in a Portuguese Sample.	N = 4.667, de 13 a 29 anys. Les dades d'actituds va revelar desaprovació general d'ús de la violència. Suport a la violència més elevat en els homes.	Journal of Family Violence, vol. 25-1, 43-52. http://resources.metapress.com/pdf-preview.axd?code=v207665h2l75l577&size=largest
Maren Strenziok, ^{1,2,*} Frank Krueger, ^{1,3,*} Gopikrishna Deshpande, ⁴ Rhoshel K. Lenroot, ⁵ Elke van der Meer, ² and Jordan Grafman ¹ . 2010 1National Institute of Neurological Disorders and Stroke, USA, 2University, Berlin, Germany, 3George Mason University, USA, 4Emory University and Georgia Institute of Technology, USA, 5National Institute of Mental Health, National Institutes of Health, USA.	Fronto-parietal regulation of media violence exposure in adolescents: a multi-method study.	N= 20 homes, edat mitjana de 15,9, mín. 14 i màx. 17 anys, participa amb compensació econòmica. Els adolescents passen una part significativa del seu temps lliure veient programes de televisió i pel·lícules de violència. Els mitjans agressius activen una emoció i l'atenció reiterada de continguts agressius, crea una resposta emocional que promou les actituds i el comportament agressiu.	Social Cognitive and Affective Neuroscience Advance Access published October 18, 2010. http://www.crje.fr/article_medias_violents_reaction_adolescents.pdf
Wolitzky-Taylor, K.B., Ruggiero, K. J., Danielson, C. K., Resnick, H. S., Hanson, R. F., Smith, D. W., Saunders, B. E., and Kilpatrick D.G. 2008 Medical University of South Carolina. EEUU	Prevalence and Correlates of Dating Violence in a National Sample of Adolescents.	N = 3.614, 12 a 17 anys d'edat, (entrevista telefònica). Aquestes troballes indiquen que la violència en el festeig és un problema de salut pública que han de ser abordats a través de la detecció precoç, la prevenció i la intervenció.	J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry, 2008; 47(7):755Y762. http://www.ncdsv.org/images/Wolitzky-Taylor%20et%20al%202008%20Dating%20Violence%20Coorelates%20National%20Samples%20of%20Adolescents.pdf

3.3.4 Tesis de temàtiques vinculades a les relacions abusives en la parella, de les universitats espanyoles.

Taula 3.13. Tesis vinculades a les relacions abusives en la parella.

Titol Tesis	Referència, Any	Dirigeix	Universitat
Identidad, masculinidad y violencia de género.	Botello Lonngi, Luis 2005	Concepción Fernández Villanueva	Universidad Complutense de Madrid
Más allá del género. Nuevos enfoques de nuevas dimensiones y direcciones de la violencia en la pareja.	Cantera Espinosa, Leonor M. 2005	Tomás Ibáñez Gracia, Josep M. Blanch Ribas.	UAB, Universitat Autònoma de Barcelona
Violencia, victimización y rechazo escolar en la adolescencia.	Estévez López, Estefanía 2006	Gonzalo Musitu Ochoa, Juan Herrero Olaizola	Universitat de València
La contribución de las series juveniles de televisión a la formación de la identidad en la adolescencia. Análisis del contenido y de la recepción de la serie "Compañeros" de Antena 3.	França Rocha, Maria Elisa 2001	Amparo Huertas	Universitat Autònoma de Barcelona
Nación, clase y género.	González Molano, Yolanda 2005	María Aránzazu Usandizaga Sáinz	UAB, Universitat Autònoma de Barcelona
Esteretipos de violencia en el conflicto de pareja. Construcciones y prácticas en una comunidad mexicana.	Meza de Luna, María Elena 2010	Leonor Cantera Espinosa	UAB, Universitat Autònoma de Barcelona
Ya no quisiera ni ser yo: La experiencia de la violencia doméstica en un grupo de mujeres y varones provenientes de zonas rurales y urbanas en México.	Juárez Ramirez, Clara 2006	Roberto Castro Pérez, Mari Luz Esteban Galarza.	Universitat Rovira i Virgili
Living With Paradoxes: Victims of Sexual Violence in Germany and the Conduct of Everyday Life.	Kappler, Karolin Eva 2009	Hagemann- White, Carol; Pons i Antón, Ignasi	Universitat de Barcelona.
Adolescencia y agresividad.	Muñoz Vivas, Fabiola 2000	María José Díaz- Aguado Jalón	Universidad Complutense de Madrid
Adolescencia, violencia y género.	Toldos Romero, María Paz 2002	María José Díaz- Aguado Jalón.	Universidad Complutense de Madrid
Nuevas Violencias de género: Arte y Cultura Visual.	Villaplana Ruiz, Virginia 2008	Pedro Ortuño Mengual	Universidad de Murcia

4 . INVESTIGACIÓ

4.1 Plantejament investigació

En ple segle XXI parlar de violència de gènere significa parlar d'un dels problemes socials més punyents i de més importància dins de la prevenció i la intervenció psicològica en els àmbits familiars, comunitari, individual i per suposat dins l'àmbit educatiu (Hernando, 2007; Muñoz-Rivas, Graña, O'Leary i González, 2007), entre altres. Davant l'actual problemàtica de violència de gènere, aquest treball d'investigació pretén cercar informació, dades i anàlisi per constatar l'eficàcia preventiva del programa de Prevenció de Relacions Abusives (PRA), *L'amor no mata ni destrueix, tu què en penses?*, a un grup d'adolescents de quart d'educació secundària, i verificar si l'aplicació del programa, dissenyat amb una metodologia pedagògica basada en l'educació emocional, ha incidit en el grup experimental en comparació amb el grup control.

El procés de la investigació ha estat d'una durada de quatre anys, ja que s'ha participat en el desenvolupament de tot el procés des del inici, amb l'elaboració del programa educatiu, la implementació i l'avaluació de l'eficàcia.

El programa educatiu té la finalitat de sensibilitzar a l'alumnat en matèria de violència de gènere, oferir coneixements de la tipologia de les relacions abusives, promoure una actitud de rebuig vers les relacions abusives, i fer una tasca de prevenció incentivant models de relació de parella igualitaris. Consta de sis hores distribuïdes en tres sessions de dues hores cadascuna, i la metodologia pedagògica basada en l'educació emocional combina tècniques de discussió de grups, representació teatral, dibuix i música. El programa educatiu es complementa amb un material didàctic de 36 pàgines amb el mateix nom del programa educatiu, que s'utilitza de suport durant les sessions educatives.

A continuació desenvolupem els objectius, les hipòtesis i la metodologia mixta de la investigació.

4.2 Objectius i hipòtesis

4.2.1 Objectiu i hipòtesi general

L'objectiu general és avaluar l'eficàcia d'un programa educatiu de prevenció de les relacions abusives en la parella per a alumnes de secundària.

La hipòtesi general planteja que el programa educatiu serà eficaç en la prevenció de les relacions abusives en la parella.

4.2.2 Objectius específics

1. Avaluar l'índex de violència com a indicador principal de les relacions abusives en la parella.
2. Avaluar les actituds i comportaments d'intel·ligència emocional com a indicadors d'adquisició d'habilitats per a la prevenció de les relacions abusives en la parella.
3. Avaluar els coneixements per identificar què és una relació abusiva en la parella i la seva tipologia.
4. Avaluar els coneixements per identificar les causes que provoquen les relacions abusives en la parella.
5. Avaluar les actuacions de prevenció i rebuig vers les relacions abusives en la parella.
6. Avaluar els coneixements per tenir una relació de parella saludable i amb igualtat.

4.2.3 Hipòtesis específiques

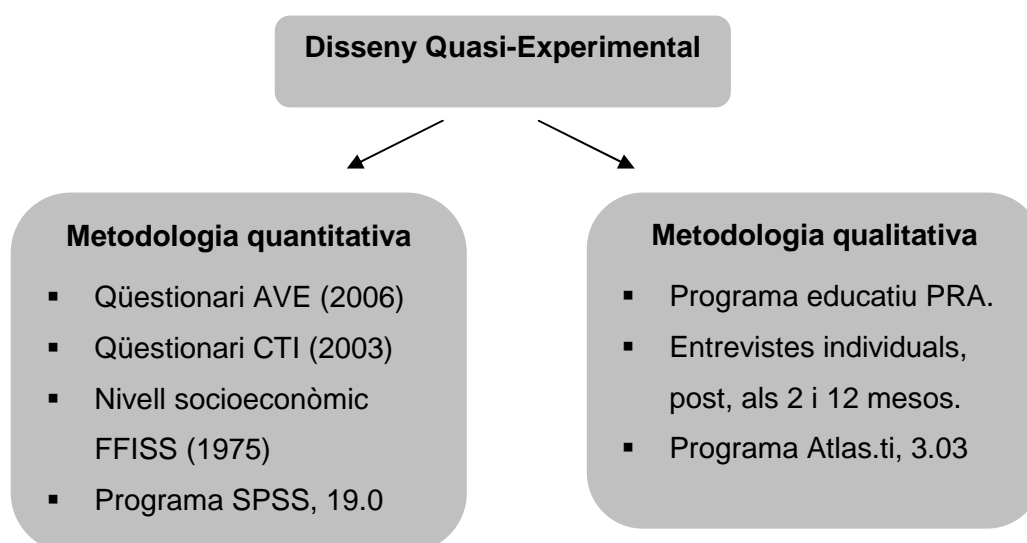
1. Observarem que l'índex de violència disminueix en el grup experimental.
2. Observarem millors actituds i comportaments d'intel·ligència emocional en el grup experimental.
3. Observarem que l'alumnat participant en el programa educatiu sabrà identificar què és una relació abusiva en la parella i la seva tipologia.
4. Observarem que l'alumnat participant en el programa educatiu sabrà identificar les causes de les relacions abusives en la parella.
5. Observarem que l'alumnat participant en el programa educatiu rebutjarà les relacions abusives en la parella, i sabrà actuar per prevenir-les.
6. Observarem que l'alumnat participant en el programa educatiu coneixerà les característiques bàsiques per tenir una relació de parella saludable i amb igualtat.

4.3 Metodologia

Per avaluar l'eficàcia del programa educatiu de Prevenció de Relacions Abusives (PRA), s'ha utilitzat un disseny quasi experimental *pretest* i *posttest* amb grup control, amb una metodologia mixta. Com a metodologia quantitativa s'ha emprat els qüestionaris CTI, Pensament Constructiu de la Intel·ligència Emocional, (Epstein, 2003) i l'AVE, d'Assetjament i Violència Escolar (Piñuel i Oñate, 2006), analitzats amb el programa estadístic SPSS. Com a metodologia qualitativa hem realitzat entrevistes individuals en profunditat semiestructurades a una submostra del grup experimental, i s'ha fet l'anàlisi amb el programa Atlas.ti.

El procediment de selecció de la mostra del grup experimental és aleatori amb el mateix criteri que es va aplicar en la investigació de la tesina (amb el mateix programa educatiu). El criteri consisteix en seleccionar els primers subjectes en totes les actuacions, tant dels grups escolars com de l'alumnat. Així, pel grup experimental es va seleccionar el primer centre que es va inscriure en el programa municipal de prevenció de les relacions abusives durant el curs escolar 2009-10, l'IES Lluís de Peguera de la ciutat de Manresa. Pel grup control es selecciona un centre de característiques semblants, l'IES Lacetània. Respecte a la selecció de la submostra per a l'avaluació qualitativa de les entrevistes també es seleccionen els primers quatre alumnes de cada aula, per ordre de llista tal com s'explica a l'apartat dels participants, punt 4.4.1.1.

Figura 4.1. Esquema de la metodologia de la investigació.



4.3.1 Participants

La mostra teòrica la configuren 184 alumnes, 94, (51%) del grup experimental, i 90, (49%) del grup control, un total de 102 noies i 82 nois de 4rt de secundària, de la ciutat de Manresa. La mostra pràctica disminueix a 144 alumnes, a causa dels qüestionaris no vàlids o d'alumnes absents. La mitjana d'edat és de 15,3 anys, entre un mínim de 14 i un màxim de 18. La participació és voluntària i s'ha mantingut l'anonimat. Respecte a la nacionalitat, un 61,40% són nascuts/udes a Manresa, un 31% són immigrants i un 6,5% procedents de fora la província de Barcelona i d'altres indrets d'Espanya. El perfil del nivell socioeconòmic de tota la mostra es situa en el següent percentatge: un 15,8% baix, un 13,8% mitjà-baix, un 10,5% mitjà, un 13,2% mitjà-alt i un 46,7% alt.

Taula 4.1. *Característiques grup experimental i grup control, mostra teòrica.*

Mostra	n	%	Noies	Nois	IES públic	Municipi	Grups
Teòrica	184		(n=102)	(n=82)			4rt ESO
Experimental	94	51,1%	60	34	Lluís Peguera	Manresa	4 grups
Control	90	48,9%	42	48	Lacetània	Manresa	4 grups

Taula 4.2. *Característiques grup experimental i grup control, mostra pràctica.*

Mostra	n	%	Noies	Nois	IES públic	Municipi	Grups
Pràctica	144		(n=86)	(n=58)			4rt ESO
Experimental	83	57,7%	54	29	Lluís Peguera	Manresa	4 grups
Control	61	42,4%	32	29	Lacetània	Manresa	3 grups

Tal com s'observa a la taula 4.2, la proporció de noies del grup experimental, amb un 57,7%, és més elevada que els nois del grup control, amb un 42,4%. Dada que no és equiparable a la població adolescent de Manresa, on hi ha equitat de sexes, segons l'Idescat, Institut d'Estadística de Catalunya (s'exposa a l'apartat 3.1.1 Dades demogràfiques de Manresa).

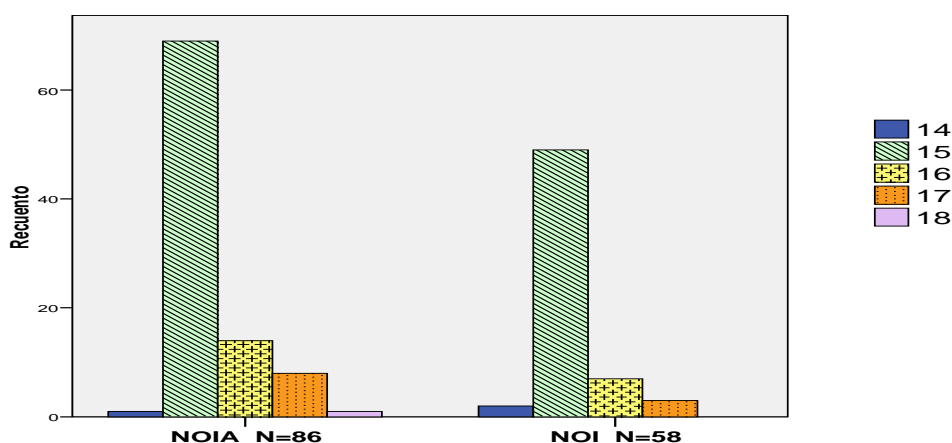
El percentatge del nivell socioeconòmic FFISS (Hollingshead, 1975) del grup experimental i el grup control té algunes similituds en el nivell mitjà i mitjà-alt i baix, i diferències en el nivell alt i mitjà-baix, tal com mostra la taula 4.3.

Taula 4.3.. *Nivell socioeconòmic FFISS del grup experimental i control.*

	Mostra (n=144)	Grup Experimental (n=83)	Grup Control (n=61)
Baix	15,8%	12,9%	19,4%
Mitjà - baix	13,8%	10,6%	17,9%
Mitjà	10,5%	10,6%	10,4%
Mitjà - alt	13,2%	10,6%	16,4%
Alt	46,7%	55,3%	35,8%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

Per sexes, la mitjana de l'edat de l'alumnat és similar entre les noies i els nois, amb 15,3 anys les noies, i 15,2 anys els nois.

Figura 4.2. Edat i sexe de l'alumnat participant.



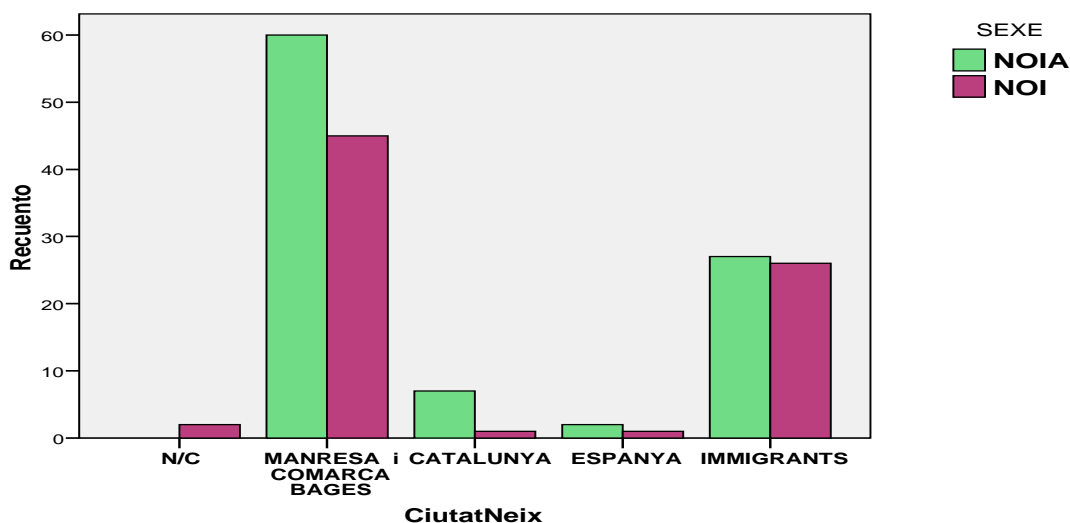
La procedència de l'alumnat s'ha registrat en quatre categories, i s'observa que més de la meitat, un 61,40%, són del municipi de Manresa o la comarca del Bages:

1. Nascuts a Manresa o a la comarca del Bages.
2. Procedents d'altres províncies catalanes.
3. Procedents de fora de Catalunya dins d'Espanya.
4. Procedents de fora d'Espanya, immigrants.

Taula 4.4. *Procedència de l'alumnat participant, grup experimental i control.*

	Mostra (n=144)	G. Experimental (n=83)	G. Control (n=61)
1. Manresa, comarca Bages	63,70%	69,0%	57,1%
2. Catalunya	5,10%	4,6%	5,7%
3. Espanya	1,90%	1,1%	2,9%
4. Immigrants	28,00%	23,0%	34,3%
5. N/C	1,30%	2,3%	0,0%
Total	100,00%	100,0%	100,0%

Figura 4.3. *Procedència de l'alumnat participant*



Taula 4.5. *Procedència de l'alumnat participant, per sexes.*

Mostra N=144	Noies N= 86	Nois N=58
1. Manresa, comarca Bages	62,50%	60,00%
2. Catalunya	7,30%	1,30%
3. Espanya	2,10%	1,30%
4. Immigrants	28,10%	34,70%
5. N/C	0,00%	2,70%
Total	100,00%	100,00%

4.3.1.1 Submostra

Per fer les entrevistes de seguiment fem la selecció de la submostra del grup experimental de l'IES Lluís de Peguera, i es selecciona de cada grup el delegat o delegada, i a continuació els primers alumnes per ordre de la llista de l'aula, fins a obtenir de cada grup quatre alumnes amb equitat de sexes, és a dir, dos nois i dues noies. Tot seguit es sol·licita la seva col·laboració voluntària i les autoritzacions corresponents, i en cas que algun/a alumne/a no vulgui participar es passa al següent de la llista del mateix sexe.

A l'inici la submostra teòrica estava composta per un total de setze alumnes de quatre grups (A, B, C i D). Atès que l'alumnat seleccionat del grup D no es va poder localitzar a l'any següent, per fer les entrevistes dels dotze mesos, ja que van deixar l'escolarització, es va delimitar la submostra efectiva als tres grups, A, B i C. Aquesta submostra efectiva està composta per dotze alumnes, sis noies i sis nois, amb una edat mitjana de 15,5 anys, un 16,6% d'immigrants (un noi procedent d'Armènia, i una noia de Colòmbia) i un percentatge majoritari del nivell socioeconòmic FFISS (Hollingshead, 1975), del 75% mitjà-alt, dada que ha estat condicionada per la manca d'alumnes del grup D de nivell majoritari baix i mitjà-baix.

Taula 4.6. *Característiques de la submostra, grup experimental.*

SUBMOSTRA			
PARTICIPANTS	12 alumnes		
SEXE	50% noies i 50% nois		
EDAT MITJANA	15,5 anys	Mín. = 15	Max. = 17
IMMIGRANTS	16,6%, 1 noi d'Armènia (fa 3 anys resideix aquí) 1 noia de Colòmbia (fa 10 anys resideix aquí)		
NIVELL FFISS	Baix:	n= 0	0,0%
	Mitjà-baix:	n= 0	0,0%
	Mitjà:	n= 2	16,7%
	Mitjà-alt:	n= 9	75,0%
	Alt:	n= 1	8,3%

4.3.1.2 Context centres escolars del grup experimental i control

Els dos centres escolars del grup experimental i control estan ubicats a la ciutat de Manresa, província de Barcelona, i presenten característiques similars.

▪ Grup Experimental:

L'IES Lluís de Peguera és l'institut públic més antic de Manresa. Està ubicat al centre de la ciutat en un edifici antic, on s'hi fan classes des de l'any 1926. Durant el curs escolar 2009-10 s'hi imparteix Educació Secundària i Batxillerat en torn diürn i nocturn, amb un total d'uns 800 alumnes. Es caracteritza per ser Escola Verda i participar en nombrosos projectes innovadors i socials en el propi institut i amb altres entitats de la ciutat, com el projecte Innovar, el Projecte de Mediació, *Educa' manresa*, Activitats de Solidaritat, entre altres.

Els objectius principals de l'institut es fonamenten en l'educació holística de transformació personal a nivell mental, físic i espiritual, fomentant els valors bàsics per al creixement integral de la persona.

Taula 4.7. Fitxa del centre escolar, grup experimental, curs 2009-10.

Nom	IES Lluís de Peguera
Alumnes	Total = 800 ESO = 400
Línies Formatives	ESO, Batxillerat diürn i nocturn
Mail	iespeguera@xtec.cat
Web	iespeguera.cat/moodle
Telèfon	93 8773637

▪ **Grup Control:**

L'IES-SEP Lacetània és un centre públic d'educació secundària fundat l'octubre de 1968 amb el nom de *Escuela de Maestria Industrial*. L'institut segueix una línia progressista en els ensenyaments que imparteix, basada en: l'educació de la persona en els valors democràtics de convivència, la normalització del català com a llengua d'aprenentatge i de relació i l'arrelament a l'entorn ciutadà, amb la voluntat d'esdevenir un centre de cultura al servei de la societat.

Durant el curs escolar 2009-10 a l'institut hi ha prop de mil dos-cents alumnes, més d'un centenar de professors i professores i un total de quinze persones en l'àrea d'administració i serveis. En el centre es poden cursar estudis d'ESO, de Batxillerat i de Cicles formatius de grau mitjà i superior, així com programes formatius que faciliten la inserció laboral a aquells alumnes que no han superat l'ESO. També ofereix el curs de preparació per a les proves d'accés a cicles formatius de grau superior. Com a titulars del Projecte d'Integració de Formació Professional del sector electromecànic del Bages i amb col·laboració amb la Fundació Lacetània, ofereix formació ocupacional i contínua.

Taula 4.8. *Fitxa del centre escolar, grup control, curs 2009-10.*

Nom	IES Lacetània
Alumnes	Total = 1.200 ESO = 400
Línies Formatives	ESO, Batxillerat i Formació Professional de grau mitjà i superior.
Mail	ieslacetania@xtec.cat
Web	http://www.lacetania.cat
Telèfon	93 877 37 50

4.3.2 Programa educatiu: Intervenció

L'èxit dels programes educatius s'expressa pel disseny rigorós d'objectius, continguts, metodologia, material didàctic i tècniques d'ensenyament, així com pel fet que estigui ben adaptat a les característiques de la població destinatària (Cabrera 2000; Díaz-Aguado 2008). Tenint en compte aquests factors, s'ha dissenyat el programa educatiu de prevenció de relacions abusives en la parella amb el títol *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?* dirigit a alumnes de 4rt de secundària amb una pedagogia basada en l'educació emocional. El programa consta de tres parts, i respecte al nombre d'hores, per motius de pressupost es va haver de comprimir el contingut a un total de sis hores distribuïdes en tres sessions de 2h, executades per dos educadores, en el període de tres setmanes. Durant la fase de la tesi (curs escolar 2009-10) per petició d'algun centre escolar, es va haver de reduir el nombre de dies de la intervenció, i aleshores es va aplicar el programa educatiu en tres sessions de dues hores cada una.

Taula 4.9. *Quadre resum de les característiques del programa educatiu.*

Modalitat	Nº Sessions	Periodicitat	Total hores	Seguiment
Grup aula	Tres	Setmanal	3 dies x 2h = 6h	Als 3 i 12 mesos

4.3.2.1 Objectius programa educatiu

El programa educatiu té com a finalitat general fer prevenció de les relacions abusives en la parella, amb els objectius específics següents:

- Sensibilitzar als i les adolescents participants sobre la violència de gènere i les relacions abusives en la parella.
- Oferir als i les adolescents participants coneixements i reflexions de les causes que provoquen les relacions abusives en la parella, habilitats per rebutjar la violència i saber resoldre els conflictes de parella de manera assertiva.
- Oferir als i les adolescents participants eines d'educació emocional per fomentar actituds personals que promoguin relacions de parella satisfactòries i igualitàries de respecta mutu.

4.3.2.2 Contingut programa educatiu

Taula 4.10. Contingut del programa *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?*

1a Part	<p><u>Situar-nos i començar a conèixer les nostres actituds.</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ Introducció de l'activitat.▪ Atreueix-te a definir. Es treballen conceptes de violència de gènere: gènere, prejudicis, estereotips, amor, violència, relacions abusives, emocions.▪ Termòmetre de l'amor. Reflexions del comportament i actituds personals en les relacions amb la parella en diverses situacions quotidianes de l'adolescència.
2a Part	<p><u>Diferències entre l'amor romàntic idealitzat i la realitat de les relacions de parella.</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ Estereotips a la música. Es treballa la detecció del sexisme, de la presència d'estereotips de gènere a les lletres de dues cançons que fan referència al fenomen de la violència de gènere. Ensenyar a tenir consciència que les cançons poden promoure certs comportaments violents o condemnar-los, i que aprenguin a desenvolupar una actitud crítica i de rebuig de la violència.▪ L'amor romàntic a través dels contes. S'analitza i es reflexiona entorn els estereotips que s'han creat de l'amor romàntic en els contes infantils, i com es perpetuen a la societat per mitjà de la publicitat, al cinema, etc..▪ Descobrim la realitat. Es treballen competències emocionals per la resolució de conflictes. Anàlisi de conductes, conseqüències i resolució assertiva.
3a Part	<p><u>Eines per a fomentar relacions de parella satisfactòries.</u></p> <ul style="list-style-type: none">▪ Mira, escolta i aprèn. Es treballa la qualitat en la comunicació com a base principal per una relació satisfactòria.▪ I ara què? Identificar les emocions i com es gestionen (passivitat, agressivitat, assertivitat), mitjançant exemples de situacions quotidianes a les relacions de parella.▪ Mostra la teva empatia cap als altres. Es treballa l'empatia per reflexionar sobre quines relacions es mantenen amb els companys/es, especialment en moments de dificultat.▪ M'agrada que m'estimin. Representació teatral d'una relació de parella satisfactòria i una abusiva, amb grups heterogenis, com a cloenda per reafirmar els coneixements assolits.

4.3.2.3 Metodologia del programa educatiu

El programa consta de sis hores, impartides amb una metodologia basada en l'educació emocional que combina tècniques de discussió de grups, anàlisi, debat, representació de teatre, dibuix i música. Totes les sessions s'han preparat amb diversitat de tècniques per motivar constantment l'atenció dels alumnes i fer que el desenvolupament de l'activitat sigui participativa i vivencial. Considerem de vital importància fomentar una metodologia basada en l'educació emocional per treballar la prevenció de les relacions abusives, ja que les emocions formen part de la nostra vida, justifiquen les nostres accions, intervenen en la concreció de les expectatives, en la presa de decisions, en l'adquisició de coneixements, l'estratègia de resolució de conflictes, l'exploració d'alternatives o el pensament reflexiu .

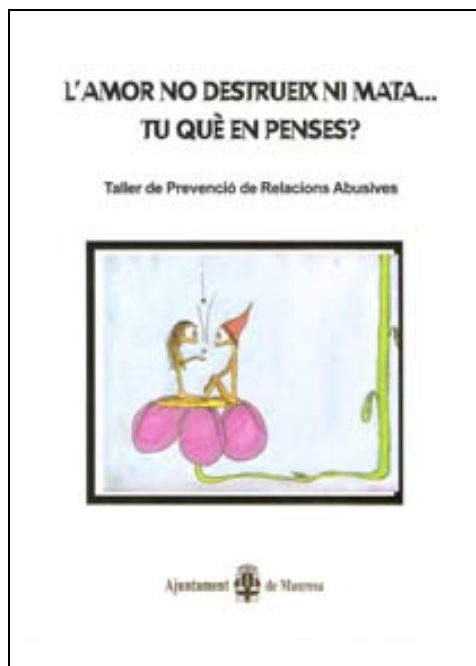
A més de la diversitat de tècniques que s'han utilitzat, en tot el procés de l'aplicació del programa s'ha tingut en compte la utilització del llenguatge igualitari (no sexista), tant en el llenguatge emprat per les formadores durant les sessions del programa, com en el contingut del material didàctic, com a eina educativa per fomentar les relacions igualitàries entre noies i nois. En l'elaboració i l'aplicació del programa també s'ha volgut transmetre el valor del "respecte" vers tots els tipus de relacions de parella, i s'ha emprat l'expressió *relació de parella* sense especificar entre noia-noi, noia-noia o noi-noi.

Tots aquests detalls s'han pogut perfilar amb el treball conjunt de l'equip educatiu de l'associació cultural La Casa de les Formigues, que ha participat en aquest projecte i ha abocat molt d'esforç, entusiasme, implicació personal i sensibilitat per treballar la prevenció de les relacions abusives en la parella a l'adolescència. I sobretot cal destacar l'excel·lent intervenció de les formadores especialment en els casos detectats durant l'aplicació del programa. Al finalitzar les sessions en cada centre escolar es fa una reunió informativa amb el tutor/a corresponent, i en les sessions que es detecta alguna problemàtica de violència de gènere s'activa el protocol municipal d'intervenció corresponent.

4.3.2.4 Material didàctic

S'ha elaborat el material didàctic *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?* com a complement del programa educatiu de prevenció de relacions abusives a la parella. El material didàctic dirigit a l'alumnat consta de tres capítols, amb un total de 36 pàgines en format petit (15cm x 21cm), amb els mateixos continguts del programa educatiu, exposats a la taula 4.10, ja que és un material de suport.

Figura 4.4. Portada material didàctic



L'elaboració d'aquest material didàctic s'ha fet junt amb les formadores de l'associació cultural La Casa de les Formigues, dedicada a l'educació de valors humans (Alvaro, Bosch, Gombau i Fernàndez, 2007), i finançat amb el suport de la Regidoria de la Dona de l'Ajuntament de Manresa, i l'Institut Català de les Dones de la Generalitat de Catalunya. Cal destacar que per a l'elaboració del dossier es va implicar a la població juvenil de la ciutat de Manresa, organitzant un concurs d'Art Jove per a il·lustrar la portada (dibuix guanyador) i algunes pàgines del contingut. D'aquest esdeveniment se'n va fer difusió als mitjans de comunicació locals, i va ajudar a fer més sensibilització de l'objectiu general de prevenció de les relacions abusives a la població jove.

4.3.3 Instruments d'avaluació

Per a l'avaluació de l'eficàcia del programa educatiu de prevenció de relacions abusives a l'adolescència, s'han emprat els instruments següents, en funció de cada objectiu.

Taula 4.11. *Descripció dels instrumenta per cada objectiu específic.*

OBJECTIU GENERAL	
Avaluació de l'eficàcia d'un programa educatiu.	
Prevenció de Relacions Abusives de Parella a l'Adolescència.	
OBJECTIUS ESPECÍFICS	INSTRUMENTS
1 Avaluar l'índex de violència com indicador principal de les relacions abusives a la parella.	<ul style="list-style-type: none">▪ Qüestionari AVE, (Piñuel y Oñate, 2006)▪ Assetjament i violència escolar▪ Anàlisi amb SPSS, 19.0.
2 Avaluar les actituds i comportaments d'intel·ligència emocional, com indicador d'adquisició d'habilitats per la prevenció de les relacions abusives.	<ul style="list-style-type: none">▪ Qüestionari CTI, (Epstein, 2003)▪ Pensament constructiu de la intel·ligència emocional.▪ Anàlisi amb SPSS, 19.0.
3 Avaluar els coneixements per identificar què és una relació abusiva a la parella i la seva tipologia.	<ul style="list-style-type: none">▪ Entrevistes individuals semiestructurades als 2 mesos a una submostra del grup experimental.
4 Avaluar els coneixements per identificar les causes que provoquen les relacions abusives a la parella.	<ul style="list-style-type: none">▪ Entrevistes individuals semiestructurades als 12 mesos a una submostra del grup experimental.
5 Avaluar actuacions de prevenció i rebuig vers les relacions abusives a la parella.	<ul style="list-style-type: none">▪ Anàlisi amb Atlas.ti, 3.03.
6 Avaluar els coneixements per tenir una relació de parella saludable, i amb igualtat.	

4.3.3.1 Dades Autobiogràfiques

El recull de dades és anònim per preservar l'ètica científica i la protecció de cada alumne participant, amb el seu consentiment i el del centre escolar. Hem valorat important registrar a més de les dades de l'edat o any de naixement, altres dades relacionades amb les relacions de parella o la situació de violència de gènere dins de la família. També s'ha registrat el país d'origen i el nivell socioeconòmic.

- **Dades personals i de parella:** data de naixement, edat, sexe, si té parella actualment, nombre de relacions de parella que ha tingut.
- **Situació de violència de gènere:** Si a la família ha hagut alguna situació de maltracte físic o psicològic, violència de gènere, algun tipus d'abús, etc.
- **País d'origen i ciutat de naixement:** Per a l'anàlisi d'aquesta dada s'han establert quatre categories: Manresa i comarca del Bages, Catalunya, Espanya, Immigrants d'altres països. En el cas de ser de fora de Manresa i la comarca del Bages, es demana els anys que fa que viuen aquí.
- **Nivell socioeconòmic:** Per obtenir les dades del nivell socioeconòmic, estudis i la professió de la mare i del pare de la mostra hem utilitzat el model FFISS de Hollingshead (1975), *Four Factor Index of Social Status*, amb set categories pels estudis i nou per la professió.

Taula 4.12. Categories del nivell socioeconòmic familiar.

Nivell Estudis	Professió laboral
1. Sense estudis, o sense acabar.	1. En atur, jubilació, feines de la llar.
2. EGB/Primària acabada.	2. Treball no especialitzat.
3. FP 1r grau/Cicle Formatiu Grau Mitjà o Batxillerat incomplet.	3. Operaris/es, obrers/eres no especialitzats/ades.
4. Batxillerat o FP 2n grau/Cicle Formatiu Grau Superior.	4. Obrers/eres especialitzades.
5. Estudis universitaris incomplets.	5. Administratius/vas, venedors/ores.
6. Diplomatura, títol grau mig.	6. Tècnics/es, semiprofessionals, propietaris/es.
7. Llicenciatura, títol grau superior.	7. Empresa petita, gerència, professions menors.
	8. Empresa mitja, administradors/ores, professional mig.
	9. Empresa gran, directius/ives, professions superiors.

4.3.3.2 *Qüestionaris AVE i CTI*

Actualment hi ha qüestionaris d'avaluació de la violència en les relacions de parella de la població adulta. Un dels més utilitzats és el CTS2 (*Escala Revisada de Tàctiques per a Conflictos*; Straus, Hamby, Boney-McCoy i Sugarman, 1996). Un altre orientat a la població juvenil és el CUVINO (*Cuestionario de Violencia entre Novios*; Rodríguez, López-Cepero, Rodríguez y Antuña, 2009). Però malgrat tot i que s'apropen a les necessitats de la prevenció de les relacions abusives en la parella a l'adolescència, no les satisfan totalment ja que les preguntes impliquen tenir parella, i a l'adolescència en molts casos encara no s'ha iniciat una relació de parella. Per aquest motiu hem decidit utilitzar el qüestionari AVE (Piñuel y Oñate, 2006) per analitzar directament el problema principal de les relacions abusives, que és la violència. I l'hem complementat amb el qüestionari CTI (Epstein, 2003) per avaluar les actituds i comportaments de la intel·ligència emocional.

Qüestionari AVE, Assetjament i Violència Escolar (Piñuel y Oñate, 2006): El qüestionari AVE és una eina imprescindible per prevenir, identificar i diagnosticar la violència, l'abús, la persecució (*bullying*), el maltractament i els danys psicològics més freqüents associats a aquestes conductes. L'assetjament i la violència tenen múltiples manifestacions i conseqüències, motiu pel qual aquest qüestionari avalua diferents modalitats de conductes.

És un qüestionari d'autoinforme aplicable a l'edat de 2n de primària fins a 2n de batxillerat. Requereix un temps aproximat de 25 a 35 minuts. Consta de 94 ítems que avaluen 22 indicadors agrupats en:

- 2 índexs globals: Índex global d'assetjament i Intensitat d'assetjament.
- 8 escales agrupades en 4 grans dimensions: Fustigació, Intimidació, Exclusió i Agressions.
- 8 escales clíniques: Ansietat, Estrès Posttraumàtic, Distímia, Disminució de l'Autoestima, Flashbacks, Somatització, Autoimatge Negativa i Autodespreci.

El qüestionari consta de dues parts: la primera, de 50 preguntes, avalua la freqüència amb què es practiquen diferents conductes d'agressivitat psicològica que pateix l'individu. Les respostes de la primera part estan compostes per tres categories: mai, poques vegades o moltes vegades. La segona part, de 44 preguntes, que avalua l'existència de símptomes psicològics o psicossomàtics que es corresponen a les definicions del manual diagnòstic DSM-IV sobre les situacions d'assetjament psicològic. Les respostes de la segona part estan compostes de dos categories: si o no.

Respecte al coeficient de fiabilitat estadística que ens indica la precisió o estabilitat dels resultats, s'ha calculat mitjançant el coeficient de Cronbach. En general l'AVE presenta una consistència interna molt elevada, tal com manifesten els coeficients obtinguts. L'index global d'assetjament (M) té un coeficient alfa de més de 0,95 i l'escala d'intensitat obté un alfa de 0,93 (Piñuel i Oñate, 2006, p. 41).

Taula 4.13. *Fitxa tècnica qüestionari AVE.*

AVE	Fitxa Tècnica
Aplicació:	Individual i col·lectiva
Temps:	De 25 a 35 minuts
Edat:	De 2n de Primària a 2n de Batxillerat
Preguntes:	94
Barems:	Generals i per sexes
Idioma	Català i castellà

Qüestionari CTI, Pensament Constructiu de la Intel·ligència Emocional CTI (Epstein, 2003): El qüestionari CTI és un instrument valuós i efectiu per a l'avaluació i predicció de la intel·ligència emocional, d'habilitats i reaccions adaptatives per a l'èxit a la vida en tots els àmbits. És un qüestionari d'autoinforme aplicable a l'adolescència i a la població adulta. Requereix un temps aproximat de 15 a 30 minuts, segons la fitxa tècnica, però a la pràctica s'ha necessitat de 30 a 40 minuts, atès que moltes preguntes del qüestionari són llargues, i algunes han creat confusió en la seva comprensió a l'alumnat participant, per la qual cosa s'ha requerit més temps del previst.

En total consta de 108 ítems, que avaluen les variables següents: una escala global de pensament constructiu/destructiu; 6 escales principals amb les formes bàsiques de pensament constructiu i/o destructiu; i 15 subescales o facetes de les escales principals que descriuen maneres específiques, com per exemple, pensar positivament, aferrar-se a esdeveniments desafortunats del passat, classificar la gent o als fets de manera categòrica, o pensar en formes que afavoreixen o interfereixen una actuació eficaç.

Les sis escales principals que agrupen les quinze subescales són:

- Emotivitat: Autoestima, tolerància, impassibilitat i capacitat de sobreposar-se.
- Eficàcia: pensament positiu, activitat, responsabilitat.
- Pensament supersticiós.
- Rigidesa: Extremisme, Suspició, Intolerància.
- Pensament esotèric: Creences paranormals, creences irracionals.
- Il·lusió: Eufòria, pensament estereotipat, ingenuïtat.

Respecte al coeficient de fiabilitat estadística que ens indica la precisió o estabilitat dels resultats, s'ha aplicat a una mostra d'universitaris/es (n=1.500) i una altra d'adults (n=158) amb resultats satisfactoris amb congruència factorial elevada, tot i que una mica baixos en algunes facetes (Epstein, 2003, p. 23).

Taula 4.14. *Fitxa tècnica qüestionari CTI.*

CTI	Fitxa Tècnica
Aplicació:	Individual o col·lectiva
Temps:	Entre 15-30 minuts, incloses les instruccions
Edat:	Adolescents i adults, amb nivell cultural mitjà o equivalent a 6è de primària
Preguntes:	108
Barems:	Generals, amb puntuacions típiques T i centils a una mostra de població general d'adults
Adaptació espanyola	Creat a Estats Units (1987) s'ha adaptat a Espanya per TEA Ediciones, S.A, (2001), i a altres països
Idioma	Castellà

4.3.3.3 Entrevistes individuals

S'han fet entrevistes individuals de seguiment semiestructurades en profunditat a una submostra representativa del grup experimental, de 12 alumnes, sis noies i sis nois, per observar i analitzar l'impacte i efectivitat del programa de prevenció de relacions abusives en la parella, als tres i dotze mesos de la seva aplicació.

L'entrevista permet recollir informació sobre esdeveniments i aspectes subjectius: actituds, creences, sentiments, opinions, valors, idees, etc., que d'una altra manera no estarien a l'abast de l'investigador/a. Ofereix una perspectiva interna del subjecte i permet interpretar comportaments. Aporta el detall i les perspectives de les persones participants, i ens permet descriure i interpretar aspectes de la realitat que no són directament observables, com poden ser pensaments, emocions o sentiments, i també el llenguatge formal i/o gestual. Realment hem de dir que fer les entrevistes ha estat una experiència valuosa, amb un contingut profund, ja que s'han fet d'1h a 1.30h de durada, i amb molt bona predisposició per part de l'alumnat, que ha mostrat interès per parlar del tema de la parella i els problemes de les relacions abusives. Per fer les gravacions hem utilitzat una gravadora digital (Olympus) que per la seva mida petita i similitud a un mòbil de seguida passava desapercebuda, cosa que ha permès facilitar un clima de confiança i espontaneïtat. Fets que han propiciat que el resultat sigui d'una major profunditat.

La previsió inicial era fer tres entrevistes, als tres mesos, als sis i als dotze, però el mes de juny que corresponia fer l'entrevista dels sis mesos era època d'exàmens finals i no va ser possible la participació voluntària. Per això es va decidir anul·lar-la. Una altra situació difícil que va succeir respecte a les previsions inicials va ser la pèrdua de quatre alumnes per fer les entrevistes de seguiment dels dotze mesos, a causa de no continuar l'escolarització, i aleshores no es van poder localitzar. La resta d'alumnes que van continuar escolaritzats, cursant batxillerat, es van poder contactar, i van estar d'acord en fer l'entrevista fora de l'horari escolar.

El guió de l'entrevista consta de vuit preguntes i està desenvolupat a l'apartat 5.3 Entrevistes de seguiment d'avaluació del programa educatiu, curs 2009-2010 i curs 2010-2011.

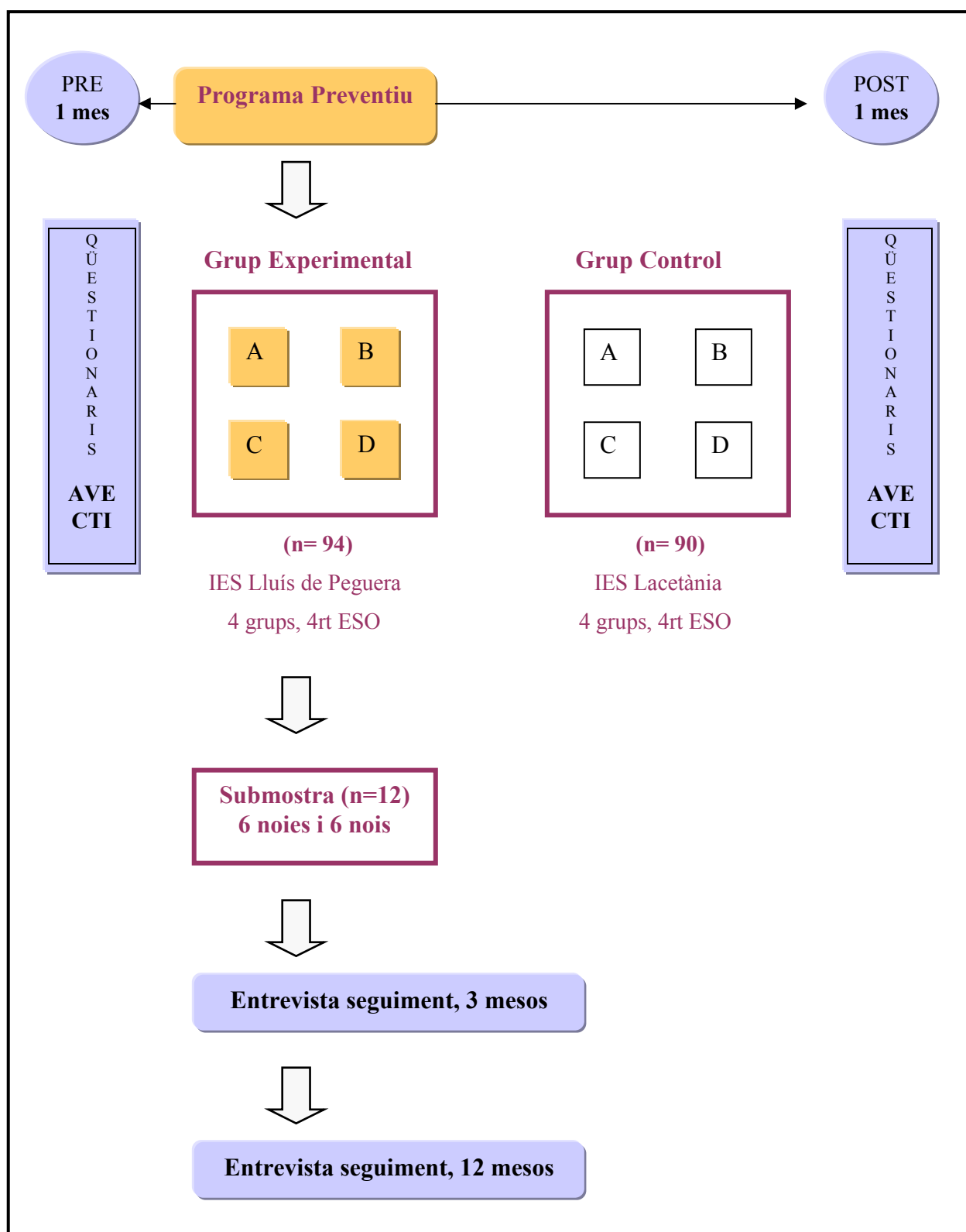
4.3.4 Procediment de la investigació

El procediment global de la investigació consta de les fases següents:

- Desenvolupar la idea a investigar tenint en compte les preocupacions psicològiques i socials, l'experiència professional personal i les possibilitats reals per desenvolupar-la.
- Revisió bibliogràfica.
- Formular objectius i la hipòtesi de treball de la investigació.
- Disseny metodològic amb el protocol d'implementació de la obtenció de dades, instruments a utilitzar, logística (recursos informàtics, de gravació àudio, transcripció d'entrevistes, personal investigador, coordinacions, viatges, finançament, etc.
- Disseny i elaboració del programa educatiu.
- Coordinacions institucions participants (Centres escolars, Ajuntament)
- Selecció de la mostra.
- Aplicar la responsabilitat ètica i protecció de les persones participants, amb el seu consentiment i del centre escolar.
- Prova pilot d'intervenció del programa preventiu.
- Qüestionaris Pre-test.
- Aplicació del programa preventiu.
- Qüestionaris Post-test.
- Entrevistes individuals de seguiment i avaluació, als tres i dotze mesos.
- Tractament estadístic dels qüestionaris i avaluació de la validesa dels resultats.
- Elaboració de categories de les entrevistes i avaluació de validesa.
- Procediment d'anàlisi de resultats.
- Interpretació i avaluació.
- Conclusions i discussió.
- Difusió de la investigació (articles, pòsters, ponències, etc.).

A continuació presentem a la figura 4.5, l'esquema del disseny de la metodologia que s'ha aplicat en la investigació.

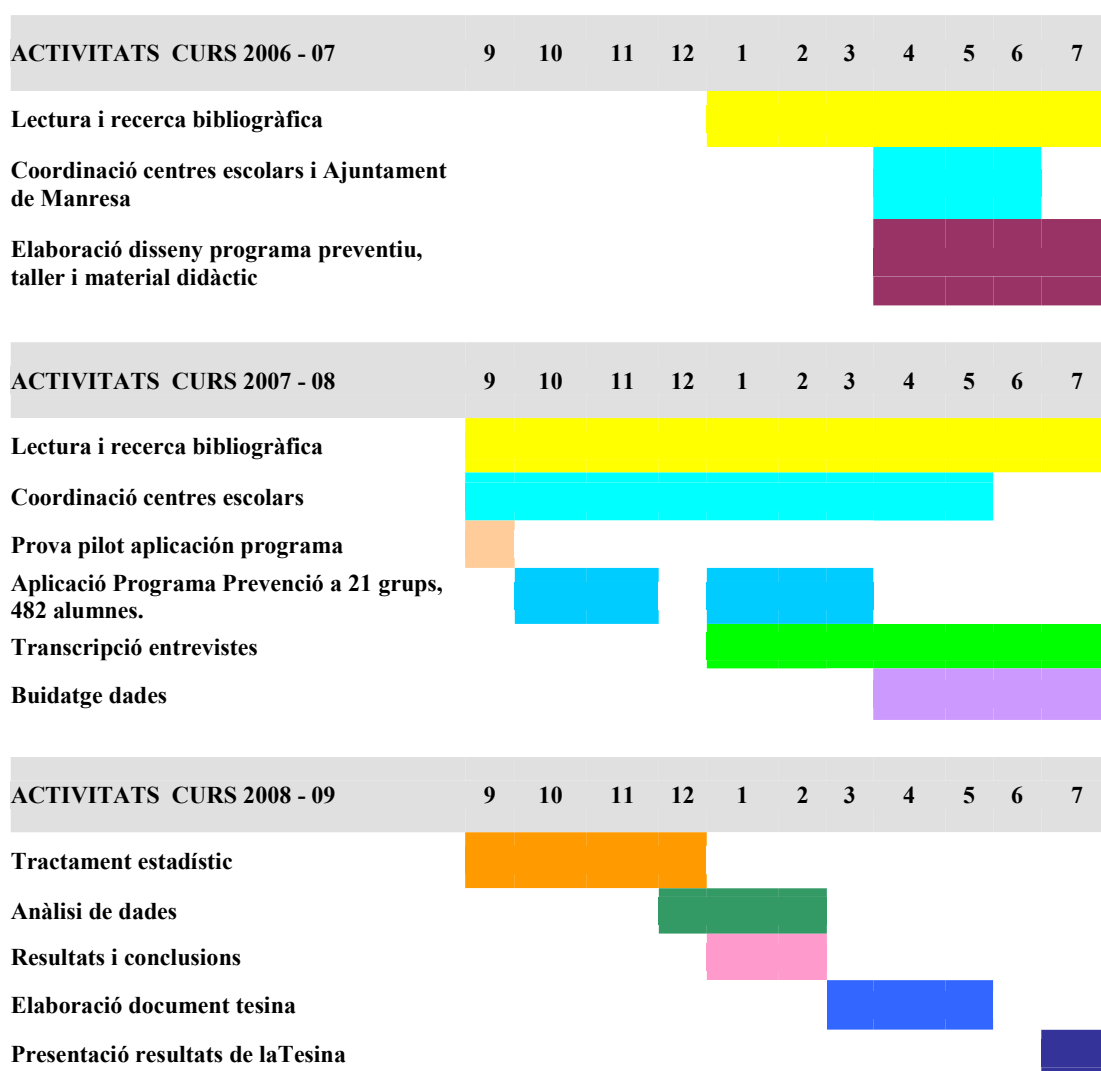
Figura 4.5. Esquema disseny metodologia.



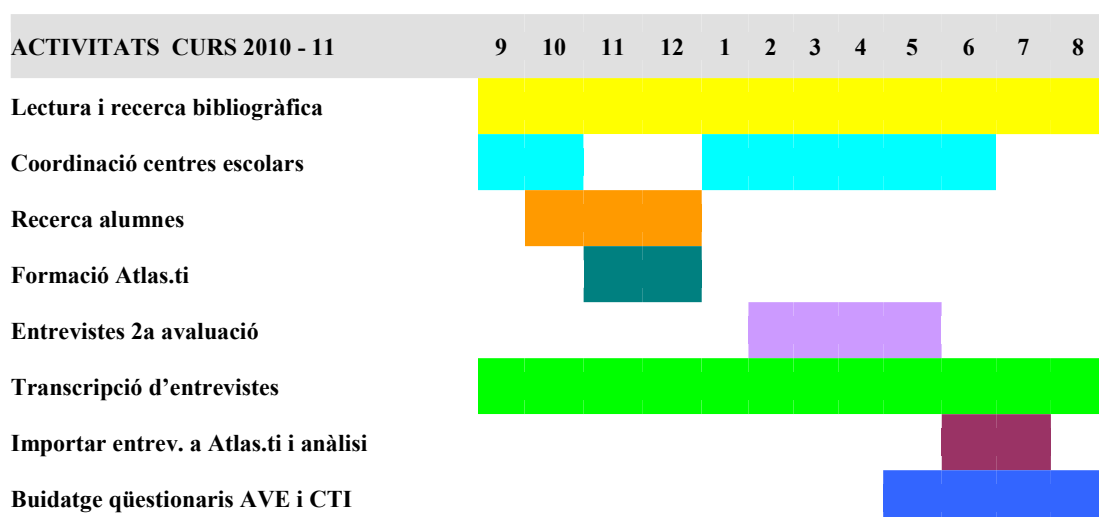
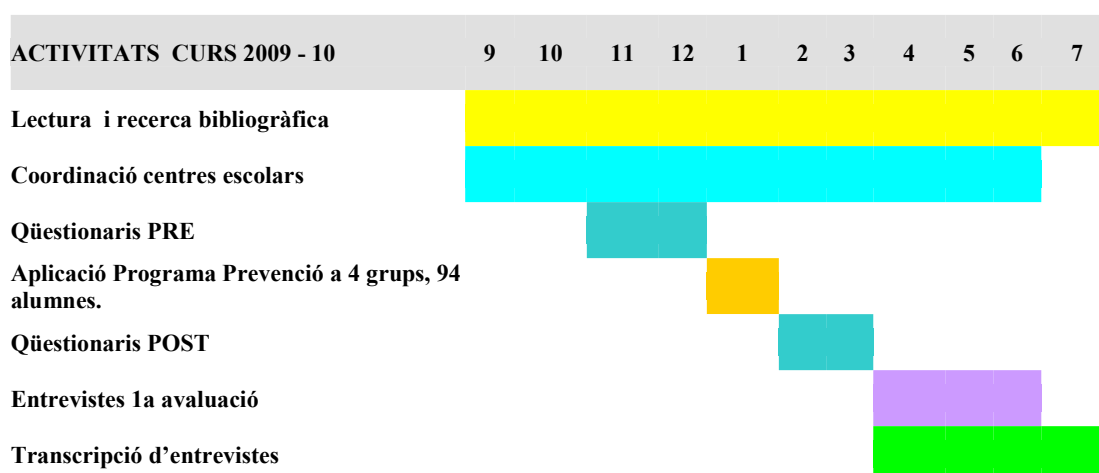
4.3.4.1 Cronograma planificació i procediment

A continuació presentem el cronograma de la planificació i procediment que engloba el treball desenvolupat a l'inici, és a dir, des de la fase de la tesina quan es va dissenyar i aplicar el mateix programa educatiu que en la present investigació. La diferència entre les dos fases està en la diferent metodologia, ja que a la tesina tan sols va ser qualitativa, i a la tesis s'ha fet avaluació mixta, qualitativa i quantitativa.

Taula 4.15. Cronograma inici investigació, fase de la tesina.



Taula 4.16 Cronograma investigació de la tesi.



ACTIVITATS CURS 2011 - 12	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
Tractament estadístic	[Orange]	[Orange]										
Anàlisi de dades		[Green]	[Green]	[Green]								
Presentació Pòster Symposium Granada			[Purple]									
Discussió i conclusions				[Pink]	[Pink]							
Ponència XXVII Jornada de Teràpia del Comportament i Medicina Conductual a la Pràctica Clínica, a Barcelona							[Dark Blue]					
Defensa de la Tesi										[Light Green]		
Difusió de la investigació: articles, congressos, llibres, etc.			[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]	[Cyan]

4.3.5 Anàlisi de les dades i tractament estadístic.

S'han aplicat diferents anàlisis per a cada fase de la investigació, amb tècniques específiques per la part quantitativa i la qualitativa.

4.3.5.1 Anàlisi quantitativa

Per la part quantitativa hem realitzat l'anàlisi estadística de les dades de l'estudi per tal de poder obtenir els resultats, a partir dels quals s'extreuen les conclusions de la investigació. L'anàlisi estadística s'ha dut a terme per a les variables que defineixen les característiques socioeconòmiques de la mostra participant, així com per a cada variable objecte de l'estudi. Hem realitzat una estadística descriptiva bàsica que permet resumir les dades recollides, i ens ajuda a la comprensió i interpretació de les conclusions (Portell, Vives i Boixadós, 2003).

Amb l'objectiu principal de conèixer l'eficàcia de l'aplicació del programa educatiu s'ha realitzat una anàlisi univariada per cada variable definida a partir de les preguntes dels qüestionaris AVE (Piñuel i Oñate, 2006), i CTI (Epstein, 2003). Els estadístics descriptius presentats per cada variable d'interès han estat la mitjana aritmètica, la mediana, la desviació típica, el valor més petit (mínim) i el valor més gran (màxim). A més, per visualitzar els resultats de manera gràfica, s'ha inclòs un diagrama de caixa, on s'observa en el rectangle el primer i tercer quartil, i la mediana o segon quartil a la divisió interna, per tal de detectar els valors allunyats, així com la possible asimetria de la variable.

S'ha realitzat també una anàlisi per comparar els resultats del *pretest* i *posttest* del grup experimental, grup control, i segons sexe. Degut al fet que les variables no segueixen una distribució normal, s'han realitzat proves no paramètriques. En concret, per contrastar si les diferències observades són estadísticament significatives hem utilitzat la prova de contrast del Test de Wilcoxon (Z) i el seu nivell crític de significació asimptòtica bilateral (*p*). Aquesta prova s'ha aplicat per contrastar l'eficàcia de l'aplicació del programa educatiu per una part entre les variables independents del grup control i grup experimental, i per l'altre entre cada sexe.

Tots els resultats han estat analitzats amb el programa estadístic SPSS (v19.0). El nivell de significació per la presa de decisions s'ha fixat en el 0,05.

4.3.5.2 Anàlisi qualitativa

En la investigació qualitativa, l'anàlisi de dades consisteix en donar sentit a la nombrosa informació recollida, organitzar-la de manera manejable i crear unitats d'anàlisi rellevants (Anguera, 2000). Contràriament al que en ocasions es comenta, la metodologia qualitativa requereix un gran esforç per part de l'investigador/a per mantenir una relació ferma i orientada a l'objectiu de l'estudi, així com un coneixement profund del pensament de les persones (Van Manen, 2003). Per realitzar el procediment de l'anàlisi qualitatiu d'aquest estudi hem seguit els passos indicats per diferents autors/es (Anguera, Arnau, Ato, Martínez, Pascual y Vallejo, 1998; Delgado y Gutiérrez, 2007; Portell, et al. 2003):

- Recollida d'informació.
- Transcripció de les entrevistes.
- Determinar unitats significatives del text.
- Definir les categories i codificar-les.
- Anàlisi de fiabilitat del sistema de categories.
- Anàlisi descriptiu i interpretatiu.

En aquesta investigació la recollida d'informació s'ha fet mitjançant gravació en àudio de les 24 entrevistes individuals fetes a 12 subjectes de la submostra, en dos períodes de temps, i també registres en el diari de camp. A partir d'aquí hem elaborat el document per introduir-lo al programa Atlas.ti, creat la unitat hermenèutica i realitzat la codificació de cada categoria. Cal dir que després d'una primera codificació hem fet varies revisions, i de la llista inicial de 23 categories, finalment s'ha concretat en 7 categories, i 25 subcategories.

Aquest programa d'anàlisi qualitativa ens ha facilitat l'agrupació ràpida dels codis, i la navegació per tots els segments de dades, cosa que ha facilitat una millor interpretació dels resultats i elaboració de les conclusions.

Respecte a l'anàlisi de fiabilitat, ens indica el grau en què els resultats es repetirien si repetíssim la investigació (Anguera et al, 1998; Portell et al, 2003; Van Manen, 2003). En aquest estudi una avaluadora independent familiaritzada amb la temàtica de la investigació va realitzar novament la codificació de les entrevistes obtenint un percentatge del 89,18% a la primera entrevista (als tres mesos de l'aplicació del programa), i del 90,78% a la segona entrevista (als dotze mesos), respecte a les definicions fetes a l'inici, aconseguint un percentatge elevat, tal com mostra la taula 4.17.

Taula 4.17. *Percentatge de validesa de categories.*

Casos	1a entrevista (2 mesos)		2a entrevista (12 mesos)	
	Desacords	% Acords	Desacords	% Acords
1	4 de 24	83,40%	6 de 45	86,67%
2	2 de 18	88,89%	2 de 41	95,13%
3	0 de 14	100,00%	4 de 33	87,88%
4	1 de 14	92,86%	3 de 35	91,43%
5	1 de 15	93,34%	5 de 40	87,50%
6	3 de 17	82,36%	2 de 34	94,12%
7	5 de 28	82,15%	4 de 33	87,88%
8	3 de 26	84,47%	2 de 51	96,08%
9	2 de 18	88,89%	7 de 48	85,42%
10	3 de 22	86,37%	1 de 32	96,87%
11	0 de 16	100,00%	4 de 37	89,19%
12	1 de 19	94,74%	5 de 59	91,53%
TOTAL	25 de 231	89,18%	45 de 488	90,78%

5. RESULTATS

5. 1. La violència en el *pretest* - *posttest*.

Per analitzar el primer objectiu d'aquesta investigació, l'avaluació de l'índex de violència com a principal indicador del problema de les relacions abusives en la parella, hem utilitzat el qüestionari AVE, d'Assetjament i Violència Escolar (Piñuel i Oñate, 2006). Per obtenir els resultats hem analitzat les escales relacionades directament amb la problemàtica de les relacions abusives en la parella, en el *pretest* i *posttest* del grup experimental i grup control. De les deu escales del qüestionari AVE hem analitzat les set següents:

- Índex global d'assetjament (M)
- Índex d'intensitat de l'assetjament (I)
- Escala agressions (H)
- Escales clínica d'ansietat (Ans)
- Escales clínica de disminució de l'autoestima (Aut)
- Escales clínica de l'autoimatge negativa (Neg)
- Escales clínica de l'autodespreci (Des)

Per fer l'anàlisi quantitativa, hem obtingut els resultats a partir del perfil de cada qüestionari, processats per edicions TEA, on s'especifiquen les puntuacions directes de cada escala, i a continuació les hem analitzat amb el programa estadístic SPSS. La codificació que estableix l'AVE per indicar el grau d'assetjament rebut, és a partir dels barems del sistema hepta, que corresponen a set nivells, i estan diferenciats per sexes, entre noies i nois: MB: Molt baix; B: Baix; CB: Casi Baix; M: Mitjà; CA: Casi Alt; A: Alt; MA: Molt Alt, (Piñuel i Oñate, 2006, pp. 49-57).

A continuació d'aquest apartat mostrem, en el primer punt, la descripció general dels resultats de les variables analitzades en el qüestionari AVE, en el *pretest* i el *posttest*, en el grup experimental i el grup control. Aquests resultats inclouen els estadístics descriptius de la mitjana aritmètica, la mediana i la desviació estàndard, i les proves no paramètriques del test de Wilcoxon. I en els següents punts presentem la descripció específica de cada variable, amb els resultats detallats per sexes, de les noies i els nois.

5.1.1 Descripció general de les variables analitzades del qüestionari AVE.

Dels resultats de l'anàlisi estadística obtinguda destaquem la disminució, en la comparació de la mitjana i la mediana de l'índex global d'assetjament (M), és a dir, la disminució de l'assetjament i la violència que reben les noies i els nois adolescents, en el *posttest* del grup experimental. En canvi, en el grup control s'observa tot el contrari, un augment de l'índex global d'assetjament.

Respecte a totes les escales analitzades, també observem la disminució de la mitjana en el *posttest* del grup experimental després de l'aplicació del programa educatiu. La mediana també disminueix en totes les escales del grup experimental, menys en la d'ansietat (Ans), que es manté igual.

Amb el test de Wilcoxon, tal com observem a la taula 5.1, constatem que aquestes diferències en el *pretest* i el *posttest* del grup experimental són estadísticament significatives en totes les variables, ja que s'han trobat resultats significatius de millora.

Taula 5.1. *Qüestionari AVE, estadístics descriptius del grup experimental.*

G. Experimental Qüestionari AVE	PRE (n=83)			POST (n=80)			Test de Wilcoxon	
	M	Md	Dt	M	Md	Dt	Z	p
Índex global d'assetjament -M	10,29	4,00	13,99	6,80	1,00	12,98	-4,53b	<0,001
Escala Agressions -H	2,07	1,00	2,64	1,35	0,00	2,53	-3,12b	0,002
Escala ansietat -Ans	2,94	2,00	2,41	2,10	2,00	2,03	-3,56b	<0,001
Escala disminució autoestima -Aut	3,18	3,00	2,82	2,53	2,00	2,37	-2,51b	0,012
Escala autoimatge negativa -Neg	2,77	2,00	2,58	2,08	1,00	2,08	-2,74b	0,006
Escala automenyspreu -Des	3,05	3,00	2,28	2,14	2,00	1,99	-4,13b	<0,001

Nota. M= Mitjana; Md=Mediana, Dt=Desv. est., Z = Test Wilcoxon, p= p valor.
a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

A l'anàlisi estadística del grup control observem que la mitjana aritmètica augmenta en totes les escales analitzades, és a dir, que l'assetjament i la violència rebuda empitjora. La mediana també augmenta en totes les escales, a excepció de l'autoimatge negativa (Neg), que té la mateixa puntuació de 2 punts en el *pretest* i *posttest*.

Amb el test de Wilcoxon, tal com observem a la taula 5.2, constatem que aquestes diferències en el *pretest* i *posttest* del grup control són estadísticament significatives pel que fa a l'empitjorament en totes les variables analitzades, a excepció de l'escala d'autoimatge negativa (Neg).

Taula 5.2. *Qüestionari AVE, estadístics descriptius del grup control.*

G. Control Qüestionari AVE	PRE (n=61)			POST (n=57)			Test de Wilcoxon	
	M	Md	Dt	M	Md	Dt	Z	p
Índex global d'assetjament -M	8,92	5,00	10,36	11,18	7,00	11,79	-2.67a	0,008
Escala Agressions-H	1,84	1,00	2,00	2,42	2,00	2,45	-2.56a	0,010
Escala ansietat -Ans	2,70	2,00	2,17	3,46	3,00	2,99	-2.65a	0,008
Escala disminució autoestima -Aut	2,90	2,00	2,63	3,60	3,00	3,17	-2.18a	0,029
Escala autoimatge negativa -Neg	2,30	2,00	2,26	2,75	2,00	2,59	-1.63a	0,103
Escala automenyspreu -Des	2,30	1,00	2,26	2,79	3,00	2,49	-2.13a	0,033

Nota. M= Mitjana; Md=Mediana, Dt=Desv. est., Z = Test Wilcoxon, p= p valor.
a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

Aquests resultats dels dos grups estan en la línia que evidencien de manera significativa la probabilitat de l'eficàcia de l'aplicació del programa educatiu, al aconseguir la significació estadística en la comparació en el *pretest* i *posttest* del grup experimental i el grup control.

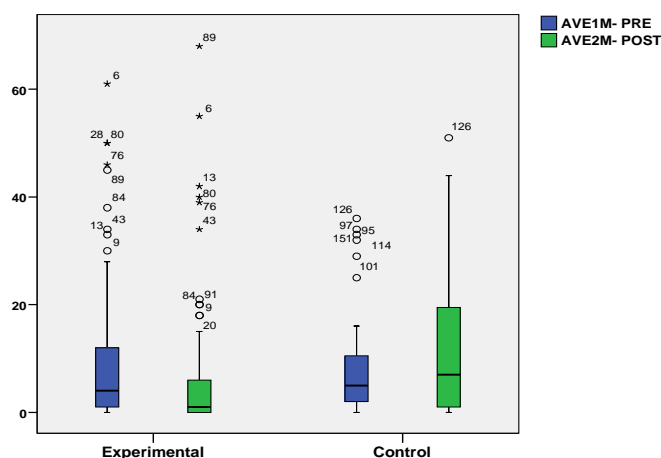
5.1.2 Descripció específica de cada variable del qüestionari AVE.

5.1.2.1 Índex global d'assetjament

Hem analitzat l'índex global d'assetjament (M) a partir de les taules 5.1 i 5.2, i amb els resultats obtinguts observem com disminueix i millora en el grup experimental després de l'aplicació del programa preventiu: 3,49 punts de la mitjana, i 3 punts de la mediana. En les figures del diagrama de caixa s'observa clarament com el recorregut interquartil disminueix en el *posttest*, és a dir que disminueix el nombre de subjectes que pateixen assetjament. En el grup control augmenta i empitjora 2,26 punts la mitjana i 2 punts la mediana, tal com mostra el recorregut interquartilic, especialment en les noies.

A la figura 5.1 observem alguns punts de dispersió que corresponen als casos detectats que reben algun tipus d'assetjament. Com era d'esperar, la majoria d'alumnes no pateixen cap tipus d'assetjament, amb un 61,5% al *pretest*, i 67,3% al *posttest* del grup experimental. I un 65,6% al *pretest*, i 61,4% al *posttest* del grup control. Aquests percentatges també posen de relleu la disminució i millora de l'assetjament en el grup experimental després de l'aplicació del programa educatiu, i l'augment i empitjorament en el grup control. Dades que apunten a l'eficàcia del programa educatiu. Pel que fa a la intensitat de l'assetjament rebut i al nombre de casos en cada grau d'intensitat, s'analitzen en el punt següent (6.1.3).

Figura 5.1. AVE: Índex global d'assetjament, Grup Experimental i Control, pre i post



Per sexes, observem en les noies, que la mitjana aritmètica en el *pretest* del grup experimental i del grup control està en el nivell quasi alt¹, i en el *posttest* en el grup experimental disminueix quasi la meitat, 4,43 punts, al nivell mitjà, i la mediana 4,5 punts. En el grup control observem el contrari: augmenta el nombre de noies que pateixen assetjament, 4,53 punts de la mitjana i 2,50 punts la mediana, passant del nivell mitjà, al nivell alt. El resultat del *posttest* en els nois correspon a un nivell quasi alt en els dos grups, però amb una disminució i millora d'1,73 punts de la mitjana i 2 punts de la mediana, en el grup experimental. En el grup control s'observa una disminució de 0,16 punts en la mitjana, i un augment i empitjorament de 2 punts en la mediana.

Taula 5.3. AVE-M. Índex global d'assetjament, Grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
AVE -M				
Mitjana	9,72	11,34	5,29	9,61
Mediana	5,50	4,00	2,00	2,00
Desviació estàndard	13,33	15,34	10,04	17,04
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	61,00	50,00	55,00	68,00

Taula 5.4. AVE-M. Índex global d'assetjament, Grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
AVE -M				
Mitjana	8,38	9,52	12,59	9,36
Mediana	4,50	5,00	7,00	7,00
Desviació estàndard	10,21	10,67	13,63	8,84
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	36,00	32,00	51,00	25,00

Els resultats de l'índex global d'assetjament es confirmen amb el test de Wilcoxon, on s'observa a la taula 5.5 que les diferències són significatives entre les noies en el *pretest* i *posttest* dels dos grups, on es constata una millora significativa en el experimental i un

¹ Barems AVE de la mitjana, Índex global d'assetjament.

Noies: Molt baix i baix=0; Quasi baix=1-2; Mig=3-5; Quasi alt=6-11; Alt=12-22; Molt Alt=23-100.

Nois: Molt baix i baix=0-1; Quasi baix=2; Mig=3-5; Quasi alt=6-11; Alt=12-27; Molt Alt=28-100.

empitjorament significatiu en el control. En els nois el resultat és significatiu en el grup experimental on s'observa una millora. Resultats favorables que posen de relleu la probabilitat de l'eficàcia del programa educatiu en la comparació entre cada sexe, en el *pretest* i *posttest* de cada grup.

Taula 5.5. AVE- M. Índex global d'assetjament, test Wilcoxon per sexes.

AVE Pre i Post Índex global assetjament	(n=144)	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Experimental		-3,94b ; <0,001	-2,29b ; 0,022
Control		-2,49a ; 0,013	-1,09a ; 0,275

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p = p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

A les següents figures 5.2 i 5.3, mostrem de manera gràfica els resultats desglossats per sexes, entre noies i nois, en el *pretest* i *posttest* de cada grup.

Figura 5.2. Índex global d'assetjament per sexes, Grup Experimental pre i post.

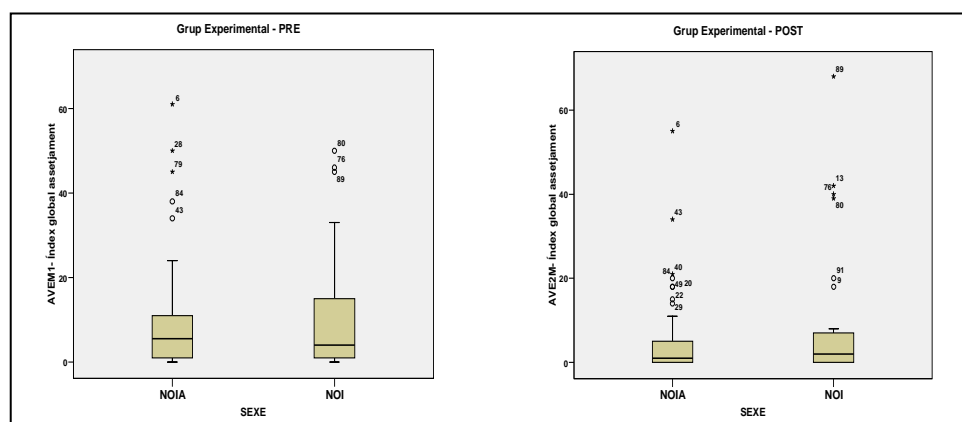
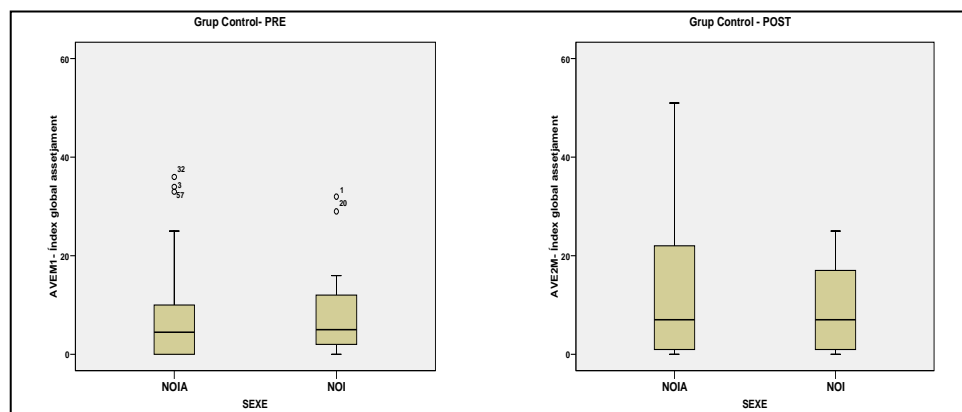
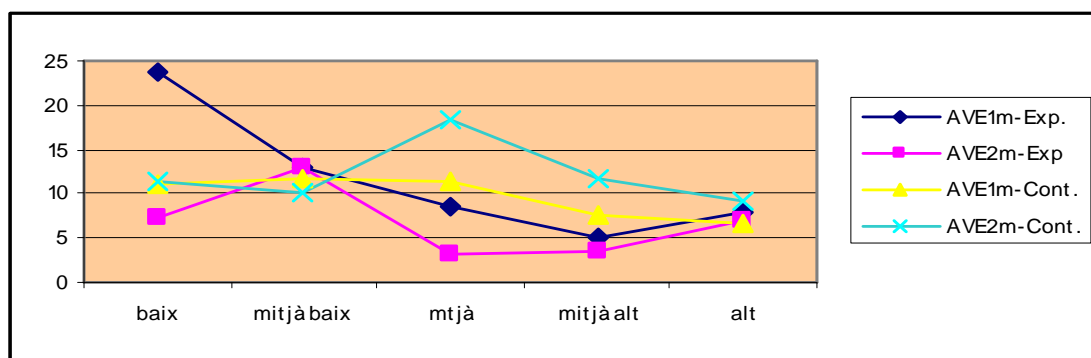


Figura 5.3. Índex global d'assetjament per sexes, Grup Control pre i post.



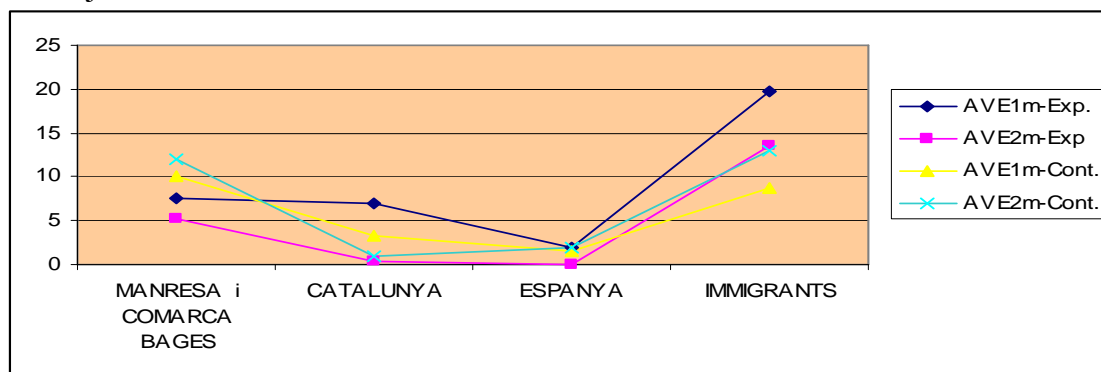
A continuació presentem les correlacions de la mitjana aritmètica, entre la variable dependent de l'índex global d'assetjament i la variable independent de les característiques socioeconòmiques (Hollingshead, 1975) de la mostra. Observem en el *pretest* del grup experimental que la puntuació més alta correspon al nivell socioeconòmic baix, i a continuació, el nivell mitjà-baix. En el *posttest* la puntuació disminueix de manera considerable, i la més alta correspon al nivell mitjà-baix. En el grup control observem que en el *pretest* la puntuació és bastant lineal entre els barems baix, mitjà-baix i mitjà, i en el *posttest* augmenta de manera considerable en el barem mitjà.

Figura 5.4. Correlació de la mitjana, del nivell socioeconòmic i la variable índex global d'assetjament de l'AVE.



Respecte a la correlació entre la variable dependent de l'índex global d'assetjament i la variable independent del lloc de naixement de la mostra, observem que la població immigrant és qui pateix més assetjament, en el grup experimental, i la població de Manresa i la immigrant, en el grup control. Assetjament i violència que en el *posttest* millora en el grup experimental, i empitjora en el grup control.

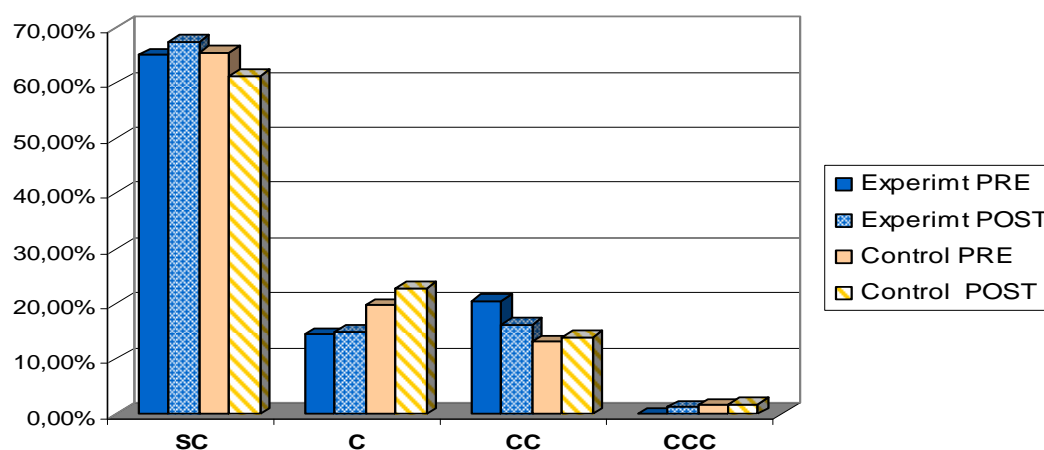
Figura 5.5. Correlació de la mitjana, del lloc de naixement i la variable índex global d'assetjament de l'AVE.



5.1.2.2 Índex intensitat de l'assetjament

L'índex d'intensitat de l'assetjament (I) del qüestionari AVE, es classifica en quatre categories, de les quals observem que en la majoria de l'alumnat no es constata que pateixin assetjament (SC), tant en el grup experimental com el control, amb un percentatge elevat en ambdós sexes.

Figura 5.6. AVE-I, Índex Intensitat de l'assetjament, grup experimental i control



Nota: SC= Assetjament sense constatar; C= Assetjament constatat; CC= Assetjament ben constatat; CCC= Assetjament molt constatat.

Observem que en el *pretest* del grup experimental el 65,1% no ha rebut assetjament (SC), i en el *posttest* aquesta xifra augmenta fins a 67,3%. En canvi els subjectes que han rebut assetjament en diferents nivells d'intensitat (C, CC, CCC) disminueixen del 34,9% en el *pretest*, al 32,7% en el *posttest*.

Per altra banda, en el grup control s'observa el contrari: una disminució de l'assetjament sense constatar, és a dir que es detecta un augment de l'assetjament que han rebut, del 65,6% en el *pretest*, al 61,4% en el *posttest*, i un augment de l'assetjament constatat en els diferents nivells, del 34,4% en el *pretest*, al 38,6% en el *posttest*.

A les taules 5.6 i 5.7 següents observem els percentatges dels diferents índexs d'intensitat de l'assetjament que han rebut les noies i els nois, en el *pretest* i *posttest* del grup experimental i control.

Taula 5.6. *AVE-I, Índex Intensitat de l'assetjament, grup experimental.*

G.EXPERIMENTAL	PRE			POST		
AVE -I	Grup (n=83)	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Grup (n=80)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
SC	65,1%	64,8%	65,5%	67,5%	67,3%	67,9%
C	14,5%	14,8%	13,8%	15,0%	11,5%	21,4%
CC	20,5%	20,4%	20,7%	16,3%	19,2%	10,7%
CCC	0,0%	0,0%	0,0%	1,3%	1,9%	0,0%
TOTAL	100,0%	100,0%	100%	100,0%	100,0%	100,0%

Nota. SC= Assetjament sense constatar; C= Assetjament constatat; CC= Assetjament ben constatat; CCC= Assetjament molt constatat.

Taula 5.7. *AVE-I, Índex Intensitat de l'assetjament, grup control.*

G. CONTROL	PRE			POST		
AVE -I	Grup (n=61)	Noia (n=32)	Noi (n=29)	Grup (n=57)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
SC	65,6%	78,1%	51,7%	61,4%	71,9%	48,0%
C	19,7%	12,5%	27,6%	22,8%	21,9%	24,0%
CC	13,1%	9,4%	17,2%	14,0%	6,3%	24,0%
CCC	1,6%	0,0%	3,4%	1,8%	0,0%	4,0%
TOTAL	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Nota. SC= Assetjament sense constatar; C= Assetjament constatat; CC= Assetjament ben constatat; CCC= Assetjament molt constatat.

5.1.2.3 Escala agressions

La mitjana del nivell d'agressió (H) del grup experimental disminueix i millora 0,72 punts després de l'aplicació del programa educatiu, i la mediana disminueix 1 punt. En el grup control els subjectes que pateixen agressions augmenten i empitjoren 0,58 punts la mitjana, i 1 punt la mediana.

Per sexes, en el grup experimental s'observa que la mitjana disminueix després de l'aplicació del programa educatiu, en les noies 0,87 punts, i en els nois 0,45 punts. I disminueix 1 punt la mediana en els dos sexes. En el grup control la mitjana augmenta 0,90 en les noies, i 0,21 punts en els nois. La mediana augmenta en els dos sexes, 1,50 en les noies, i 1 punt en els nois.

Aquest resultat posa de relleu l'eficàcia de la intervenció del programa educatiu en el grup experimental. En canvi el grup d'adolescents que no l'han rebut, en el grup control, s'observa que les agressions augmenten, i les noies són qui més les pateixen.

Taula 5.8. AVE-H. Escala agressions per sexes, grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
AVE -H	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
Mitjana	1,87	2,45	1,00	2,00
Mediana	1,00	1,00	0,00	0,00
Desviació estàndard	2,30	2,99	1,96	3,22
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	11,00	10,00	9,00	12,00

Taula 5.9. AVE-H. Escala agressions per sexes, grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
AVE -H	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
Mitjana	1,66	2,03	2,56	2,24
Mediana	1,00	1,00	2,50	2,00
Desviació estàndard	1,82	2,19	2,60	2,29
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	6,00	8,00	9,00	7,00

En aquesta escala d'agressions, el test de Wilcoxon indica que les diferències constatades són significatives entre les noies, i no entre els nois, en la comparació del *pretest* i *posttest* dels dos grups. Aquesta dada constata la disminució i millora significativa de les agressions que pateixen les noies en el *posttest*, després de la intervenció del programa educatiu.

Taula 5.10. AVE- H. Agressions, test Wilcoxon per sexes.

AVE-H Pre i Post (n=144) Agressions	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Experimental	-2,82b ; 0,005	-1,48a ; 0,139
Control	-3,10a ; 0,002	-0,11a ; 0,915

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

Figura 5.7. AVE-H: escala agressions per sexes, grup Experimental pre i post.

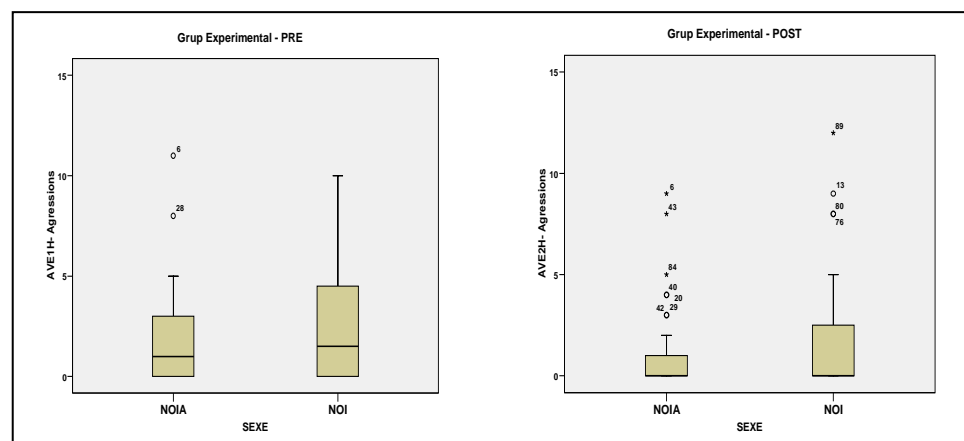
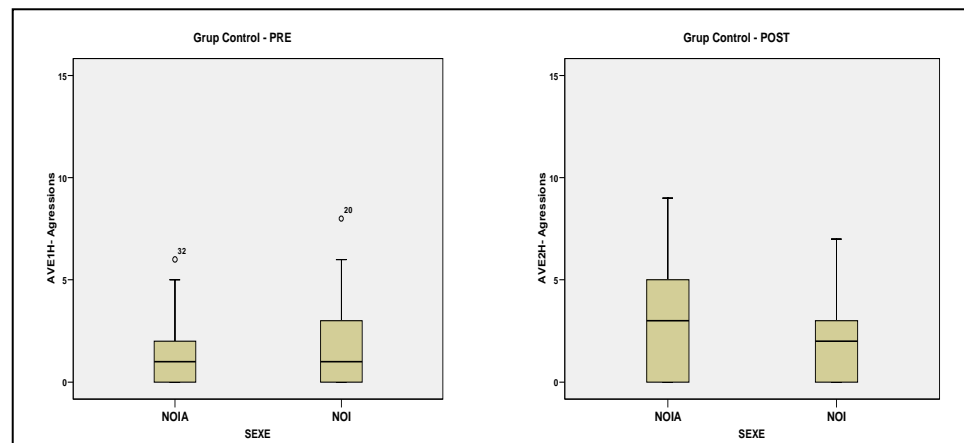


Figura 5.8. AVE-H: escala agressions per sexes, grup Control pre i post.



5.1.2.4 Escala clínica d'ansietat

Observem com els símptomes d'ansietat (ANS) del grup experimental disminueixen i milloren en el *posttest*, 0,84 punts de la mitjana, després de l'aplicació del programa educatiu, i en el grup control augmenten i empitjoren 0,76 punts.

Respecte als sexes, observem que la mitjana d'ansietat en el grup experimental disminueix i millora 0,88 punts en les noies, i 0,77 punts en els nois. La mediana disminueix 1 punt en les noies, i es manté igual en els nois. En el grup control els resultats de l'escala d'ansietat augmenten i empitjoren, 0,69 punts en la mitjana de les noies, i 0,76 punts en els nois, i la mediana augmenta 1 punts en els dos sexes.

Taula 5.11. AVE-ANS. Escala ansietat per sexes, Grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
AVE -ANS				
Mitjana	3,13	2,59	2,25	1,82
Mediana	3,00	2,00	2,00	2,00
Desviació estàndard	2,48	2,27	2,23	1,59
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	11,00	10,00	9,00	12,00

Taula 5.12. AVE-ANS. Escala ansietat per sexes, Grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
AVE -ANS				
Mitjana	3,09	2,28	3,78	3,04
Mediana	2,00	1,00	3,00	2,00
Desviació estàndard	2,07	2,25	2,93	3,07
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	6,00	8,00	9,00	7,00

En aquesta escala d'ansietat el test de Wilcoxon indica que les diferències constatades són significatives en la comparació entre les noies del grup experimental on s'observa una millora. La comparació entre els nois del grup experimental, no és significativa. En

el grup control la comparació entre les noies no és significativa i entre els nois sí, on s'observa un augment i empitjorament de l'ansietat.

Taula 5.13. AVE-ANS. Ansietat, test Wilcoxon per sexes.

AVE-ANS Pre i Post (n=144) Ansietat	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Experimental	-3.40b ; 0.001	-1.67b ; 0.094
Control	-1.79a ; 0.074	-2.10a ; 0.035

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

A les següents figures 5.9 i 5.10, mostrem de manera gràfica els resultats desglossats per sexes, entre noies i nois, en el *pretest* i *posttest* de cada grup.

Figura 5.9. AVE-ANS: escala ansietat per sexes, grup Experimental pre i post.

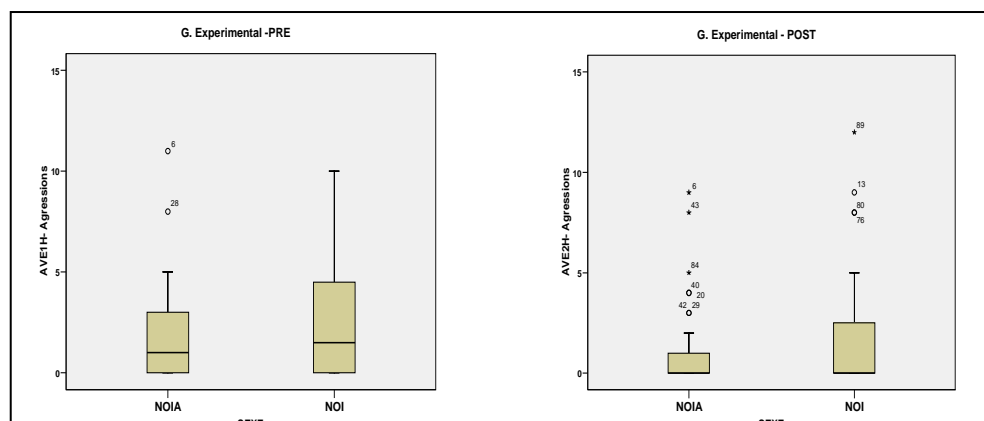
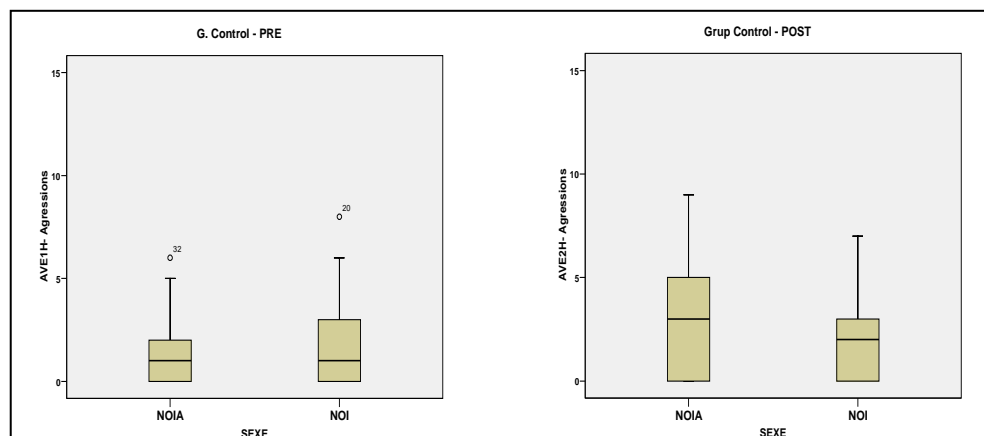


Figura 5.10. AVE-ANS: escala ansietat per sexes, grup Control pre i post.



5.1.2.5 Escala clínica disminució autoestima

Observem com la pèrdua de l'autoestima (AUT) que es produeix habitualment en els casos d'assetjament disminueix en el grup experimental 0,65 punts de la mitjana en el *posttest*, després de l'aplicació del programa. De manera que s'observa una millora de l'autoestima, tant en les noies com en els nois. Per altre banda en el grup control augmenta i empitjora 0,70 punts de la mitjana.

Per sexes, en les noies del grup experimental la mitjana disminueix 0,80 punts, i en els nois 0,77 punts. La mediana disminueix 1punt en les noies i 0 punts en els nois, és a dir, que es manté igual en els nois. En el grup control la pèrdua de l'autoestima augmenta i empitjora en els dos sexes, 0,60 punts en les noies i 0,83 en els nois. Igual que en les anteriors escales els resultats estan en la línia de la probabilitat de l'eficàcia de la intervenció del programa educatiu en el grup experimental.

Taula 5.14. AVE-AUT. Escala disminució autoestima, Grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
AVE -AUT				
Mitjana	3,35	2,86	2,58	2,43
Mediana	3,00	2,00	2,00	2,00
Desviació estàndard	3,02	2,43	2,51	2,12
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	12,00	8,00	9,00	8,00

Taula 5.15. AVE-AUT. Escala disminució autoestima, Grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
AVE -AUT				
Mitjana	2,84	2,97	3,44	3,80
Mediana	2,00	2,00	2,00	4,00
Desviació estàndard	2,63	2,68	3,33	3,03
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	8,00	7,00	12,00	9,00

En aquesta escala de disminució de l'autoestima, el test de Wilcoxon indica que les diferències constatades són significatives en la comparació entre les noies del grup

experimental on s'observa una millora. La comparació entre els nois del grup experimental, no és significativa. En el grup control la comparació entre les noies no és significativa i entre els nois sí, on s'observa un augment i empitjorament d'aquest escala.

Taula 5.16. AVE- AUT. Disminució autoestima, test Wilcoxon per sexes.

AVE-AUT Pre i Post (n=144) Disminució autoestima	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Experimental	-2.44b ; 0.015	-0.99b ; 0.319
Control	-0.99a ; 0.323	-2.07a ; 0.039

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

A les següents figures 5.11 i 5.12, mostrem de manera gràfica els resultats desglossats per sexes, entre noies i nois, en el *pretest* i *posttest* de cada grup.

Figura 5.11. AVE-AUT: disminució autoestima per sexes, grup Experimental pre-post.

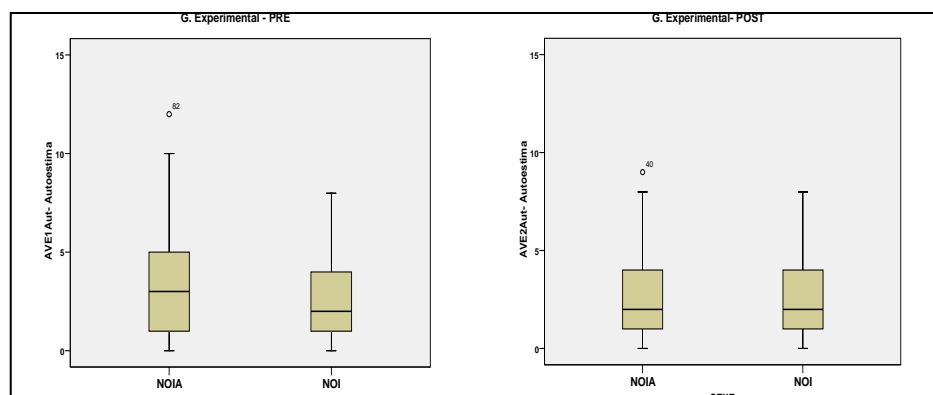
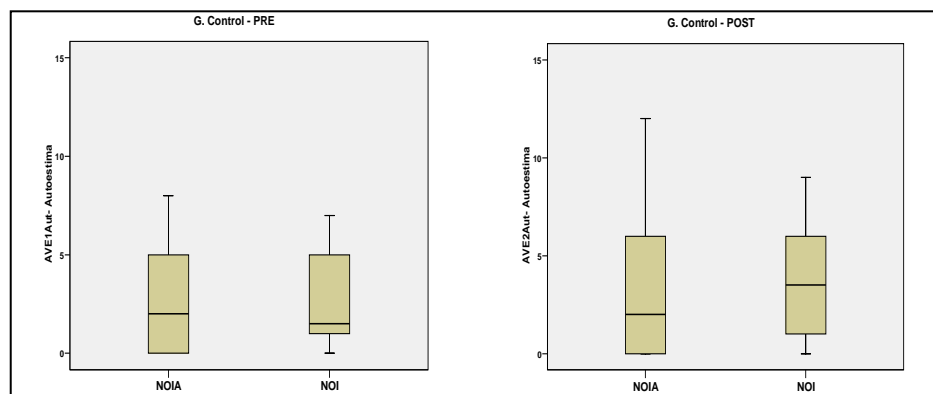


Figura 5.12. AVE-AUT: disminució autoestima per sexes, grup Control pre-post.



5.1.2.6 Escala clínica autoimatge negativa

En aquesta escala clínica d'autoimatge negativa (NEG) que avalua la percepció de si mateix de l'individu, s'observa com en el grup experimental en el *posttest*, disminueix i millora l'autoimatge negativa a partir de l'aplicació del programa educatiu, un 0,69 punts de la mitjana. En el grup control augmenta i empitjora en el *posttest* 0,45 punts de la mitjana.

Per sexes, s'observa que en el grup experimental hi ha una disminució i millora en les noies, amb 0,92 punts la mitjana i 1,50 punts la mediana. En els nois la disminució i millora és de 0,27 punts la mitjana i 0,50 punts la mediana. En el grup control s'observa un petit augment i empitjorament de l'autoimatge negativa en els dos sexes. En les noies la mitjana augmenta 0,38 punts i la mediana es manté igual, i en els nois la mitjana augmenta 0,56 punts, i la mediana 2 punts.

Taula 5.17. *AVE-NEG. Escala autoimatge negativa, Grup Experimental, pre-post.*

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
Mitjana	3,00	2,34	2,08	2,07
Mediana	2,50	2,00	1,00	1,50
Desviació estàndard	2,79	2,11	2,16	1,94
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	10,00	7,00	7,00	7,00

Taula 5.18. *AVE-NEG. Escala autoimatge negativa, Grup Control, pre- post.*

G. CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
Mitjana	2,31	2,28	2,69	2,84
Mediana	2,00	1,00	2,00	3,00
Desviació estàndard	2,16	2,40	2,63	2,59
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	6,00	7,00	10,00	6,00

En aquesta escala d'autoimatge negativa, el test de Wilcoxon indica que les diferències constatades són significatives tan sols entre les noies del grup experimental, on s'observa una disminució i millora.

Taula 5.19. AVE- NEG. Autoimatge negativa, test Wilcoxon per sexes.

AVE-NEG Pre i Post (n=144)	Noies (n=86)	Nois (n=58)
Autoimatge negativa	Z ; p	Z ; p
Experimental	-2,96b ; 0,003	-0,60b ; 0,546
Control	-0,72a ; 0,470	-1.54a ; 0,123

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

A les següents figures 5.13 i 5.14, mostrem de manera gràfica els resultats desglossats per sexes, entre noies i nois, en el *pretest* i *posttest* de cada grup.

Figura 5.13. AVE-NEG: autoimatge negativa per sexes, grup Experimental pre-post.

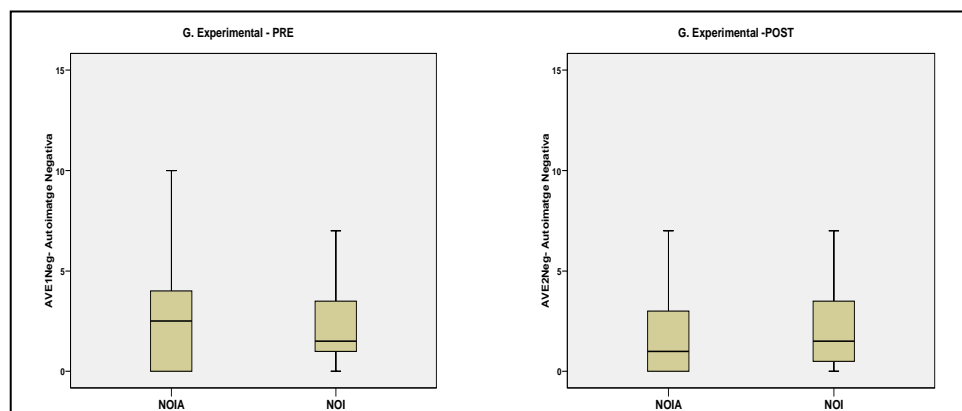
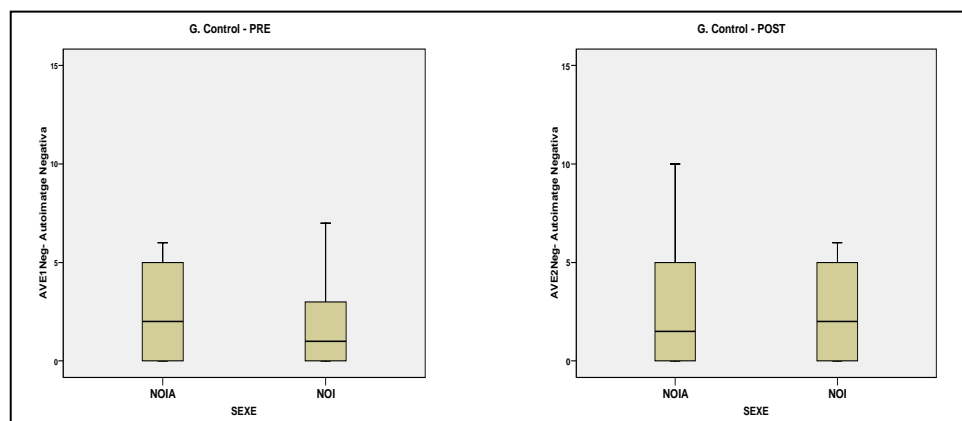


Figura 5.14. AVE-NEG: autoimatge negativa per sexes, grup Control pre-post.



5.1.2.7 Escala clínica, automenyspreu

L'escala clínica d'automenyspreu avalua l'actitud de menyspreu (DES) o odi cap a si mateix de l'individu. Observem que en el grup experimental la mitjana disminueix 0.91 punts en el post-test, i en el grup control augmenta 0,49 punts.

Per sexes, en el grup experimental observem en les noies una disminució i millora de la mitjana d'1,01 punts, i la mediana d'1 punt. En els nois la disminució i millora és de 0,73 punts la mitjana, i 1 punt la mediana. Per altre banda, igual que les anteriors variables, en el grup control la mitjana augmenta i empitjora 0,41 punts en les noies i 0,57 punts en els nois. La mediana augmenta i empitjora 0,50 punts en les noies, i 1 punt en els nois.

Taula 5.20. AVE-DES. Automenyspreu per sexes, Grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
AVE - DES				
Mitjana	3,26	2,66	2,25	1,93
Mediana	3,00	2,00	2,00	1,00
Desviació estàndard	2,46	1,89	2,15	1,65
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	8,00	7,00	7,00	5,00

Taula 5.21. AVE-DES. Automenyspreu per sexes,, Grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
AVE - DES				
Mitjana	2,53	2,03	2,94	2,60
Mediana	2,50	1,00	3,00	2,00
Desviació estàndard	2,46	2,75	2,15	2,43
Mínim	0,00	0,00	0,00	0,00
Màxim	8,00	7,00	8,00	8,00

A l'escala d'automenyspreu, el test de Wilcoxon indica, al igual que en l'anterior escala d'autoimatge negativa, que les diferències constatades són significatives tan sols en les noies del grup experimental, on s'observa una disminució i millora.

Taula 5.22. AVE- NEG. Autoimatge negativa, test Wilcoxon per sexes.

AVE-DES Pre i Post (n=144)	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Automenyspreu		
Experimental	-4.14b ; <0,001	-1.38b ; 0.168
Control	-1.66a ; 0.096	-1.34a ; 0.179

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p = p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

A les següents figures 5.15 i 5.16, mostrem de manera gràfica els resultats desglossats per sexes, entre noies i nois, en el *pretest* i *posttest* de cada grup.

Figura 5.15. AVE-DES: automenyspreu per sexes, grup Experimental pre i post.

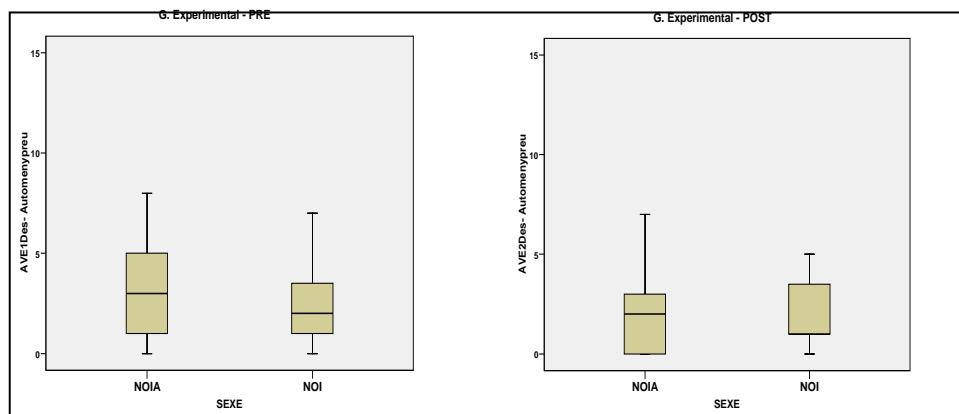
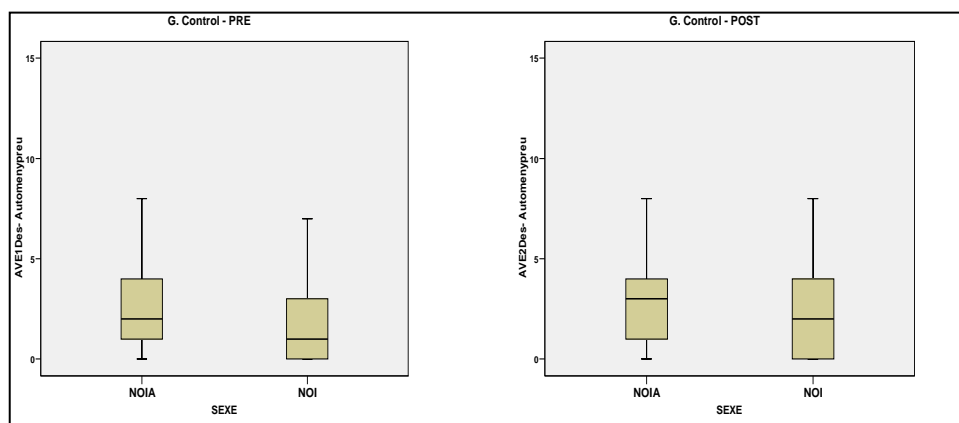


Figura 5.16. AVE-DES: automenyspreu per sexes, grup Control pre i post.



5.2 Actituds i comportaments d'intel·ligència emocional en el *pretest* i *posttest*.

Amb el qüestionari CTI, Pensament Constructiu de la Intel·ligència Emocional (Epstein, 2003), hem analitzat els resultats que ens permeten estudiar el segon objectiu específic d'aquesta investigació, que consisteix en avaluar les actituds i comportaments de la intel·ligència emocional, com a indicador d'adquisició d'habilitats per a la prevenció de les relacions abusives en la parella. Per obtenir els resultats hem analitzat els ítems relacionats directament amb la problemàtica de les relacions abusives en la parella. De les sis escales del qüestionari CTI hem analitzat les tres escales següents:

- Escala global de pensament constructiu (PCG).
- Escala emotivitat (EMO), agrupa les subescales: Autoestima, tolerància, impassibilitat, capacitat de sobreposar-se.
- Escala eficàcia (EFI), agrupa les subescales: Pensament positiu, activitat, responsabilitat.

Per fer l'anàlisi quantitativa hem obtingut els resultats a partir del perfil de cada qüestionari, processats per edicions TEA, on s'especifiquen les puntuacions directes de cada escala, i a continuació les hem analitzat amb el programa estadístic SPSS. La codificació dels barems del qüestionari CTI, corresponen a cinc nivells que s'apliquen per igual en els dos sexes: olt baix, moderadament baix, mitjà, moderadament alt, i molt alt. Respecte les escales de Pensament Constructiu Global, Emotivitat i Eficàcia, són desitjables obtenir puntuacions elevades (Epstein, 2003, p.64).

A continuació presentem la descripció general de les variables analitzades en el qüestionari CTI, amb els resultats estadístics de la mitjana aritmètica, la mediana i la desviació estàndard. I en els apartats següents presentem l'anàlisi específic de cada escala desglossada per sexes.

5.2.1 Descripció general de les variables analitzades en el qüestionari CTI

Dels resultats obtinguts, en general observem similituds entre el pre i el post en el grup experimental, en el qual la mitjana aritmètica augmenta en les tres escales, tal com mostrem a la taula 5.23. Seguint amb el grup experimental, observem que la mediana augmenta 0,50 punts a l'escala global de pensament constructiu i també a l'escala d'emotivitat. Per altra banda, a l'escala d'eficàcia té la mateixa puntuació en el *pretest* i *posttest*. A l'anàlisi de la prova de contrast amb el test de Wilcoxon observem que aquestes diferències no són estadísticament significatives en totes les variables del grup experimental.

Taula 5.23. CTI, estadístics descriptius i no paramètrics, grup experimental, pre i post.

Qüestionari CTI	PRE (n=83)			POST (n=80)			Test Wilcoxon Pre -Post	
	M	Md	Dt	M	Md	Dt	Z	p
Escala global de pensament constructiu	38,45	37,00	7,51	38,51	37,50	6,55	-,003a	,998
Escala emotivitat	40,99	40,00	7,98	41,88	40,50	6,76	-,820b	,412
Escala eficàcia	38,05	36,00	9,16	38,10	36,00	9,46	-,144a	,886

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

Dels resultats obtinguts ens ha sorprès el baix nivell obtingut a la mitjana de les puntuacions de totes les escales analitzades amb el qüestionari CTI (Epstein, 2003), que corresponen al barem moderadament baix, en els dos grups. Els valors màxims obtinguts oscil·len entre 48 i 62, que corresponen al barem mitjà i moderadament alt, i cap alumne ha obtingut el valor molt alt. Dada que posa en qüestionament la fiabilitat de l'adaptació del qüestionari de la població americana (USA) a la població espanyola.

En el grup control les puntuacions de la mitjana disminueixen 0,01 punts a l'escala global de pensament constructiu, 0,55 a l'escala d'emotivitat i 1,96 a l'escala d'eficàcia. Respecte a la mediana observem que es manté la mateixa puntuació a l'escala global de Pensament Constructiu, i a l'escala d'Emotivitat, i disminueix 3 punts a l'escala d'eficàcia.

A l'anàlisi de la prova de contrast amb el test de Wilcoxon observem que aquestes diferències no són estadísticament significatives en totes les variables.

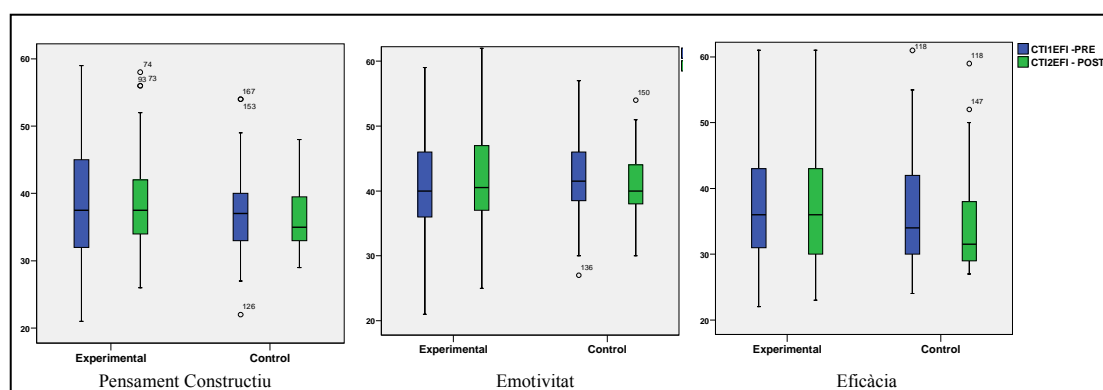
Taula 5.24. CTI, estadístics descriptius i no paramètrics, grup control, pre i post.

Qüestionari CTI	PRE			POST			Test Wilcoxon	
	M	Md	Dt	M	Md	Dt	Z	p
G. Control	(n=61)			(n=57)			Pre -Post	
Escala global de pensament constructiu	36,36	36,00	5,90	36,35	36,00	4,04	-,698a	,485
Escala emotivitat	41,41	40,00	6,81	40,86	40,00	4,92	-1,441a	,149
Escala eficàcia	35,80	34,00	8,32	33,84	31,00	7,12	-1,453a	,146

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

Figura 5.17. CTI, escales de Pensament Constructiu, Emotivitat , Eficàcia.



5.2.2 Descripció específica de cada variable analitzada en el qüestionari CTI

5.2.2.1 Escala global de pensament constructiu

A continuació presentem les taules del resultat global de pensament constructiu (PCG), de la mitjana i la distribució del percentatge per sexes, de noies i nois, en el *pretest* i *posttest* del grup experimental i control. En aquesta escala global de pensament constructiu, entre el grup experimental i el grup control, observem resultats semblants amb una mitjana aritmètica molt similar, tal com mostren les taules 5.25 i 5.26. Les puntuacions obtingudes corresponen al barem moderadament baix en els dos grups. Per sexes s'observa que el percentatge més elevat és el barem moderadament baix, tant en les noies com en els nois.

Taula 5.25. CTI-PCG: pensament constructiu, Grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
CTI - PCG				
Mitjana	37,93	39,41	38,77	38,04
Mediana	36,50	39,41	38,00	38,04
Desviació estàndard	07,70	07,17	06,79	06,18
Mínim	21,00	31,00	26,00	31,00
Màxim	56,00	59,00	56,00	58,00

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

Taula 5.26. CTI-PCG: pensament constructiu, Grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
CTI - PCG				
Mitjana	37,93	35,45	38,77	36,12
Mediana	36,50	35,00	38,00	35,00
Desviació estàndard	07,70	04,28	06,79	03,99
Mínim	21,00	28,00	26,00	31,00
Màxim	56,00	46,00	56,00	48,00

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

L'estadístic de contrast del test de Wilcoxon a l'escala global de pensament constructiu (CPG), constata que no hi ha diferències significatives entre les noies, ni entre els nois, en el *pretest* i *posttest*, en els dos grups.

Taula 5.27. CTI- CPG, pensament constructiu, Test Wilcoxon per sexes.

CTI-CPG Pre i Post (n=144)	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Experimental	-0,818b ; 0,413	-1,157a ; 0,247
Control	-0,796a ; 0,426	-0,163a ; 0,871

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

Figura 5.18. CTI-PCG: pensament constructiu, grup Experimental, pre i post.

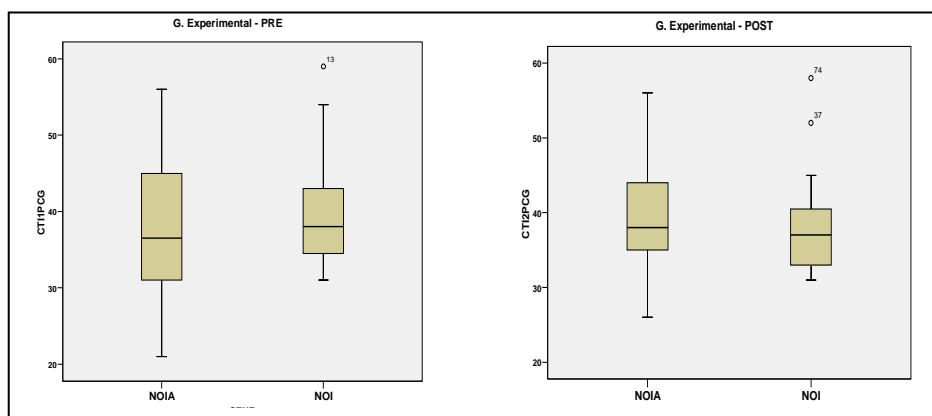
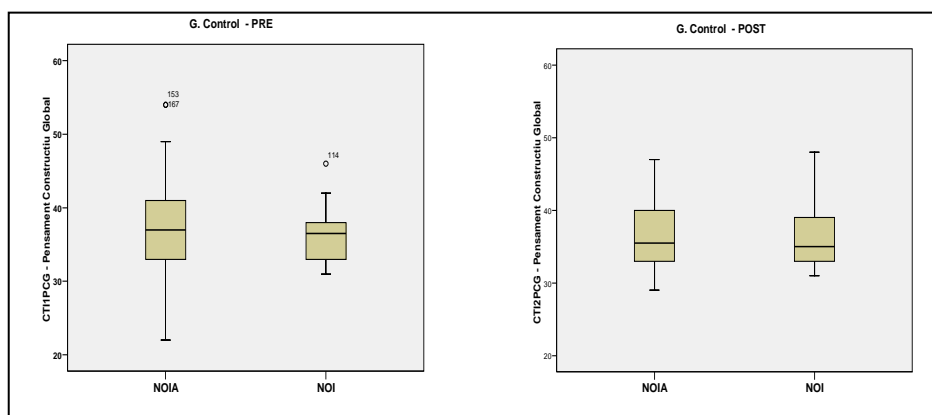
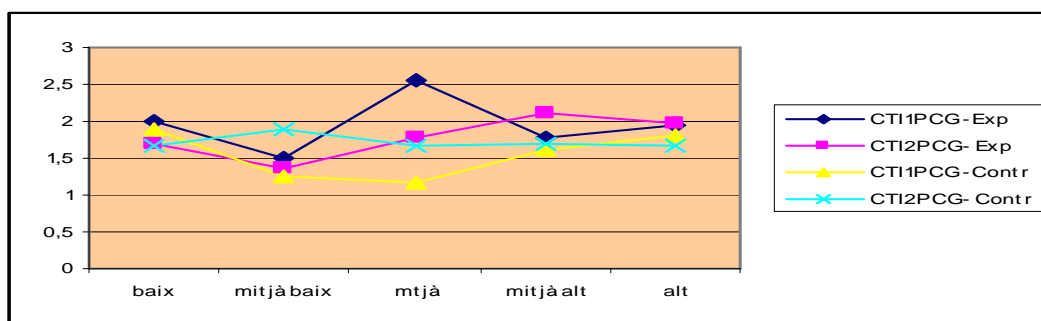


Figura 5.19. CTI-PCG: pensament constructiu, grup Control, pre i post.



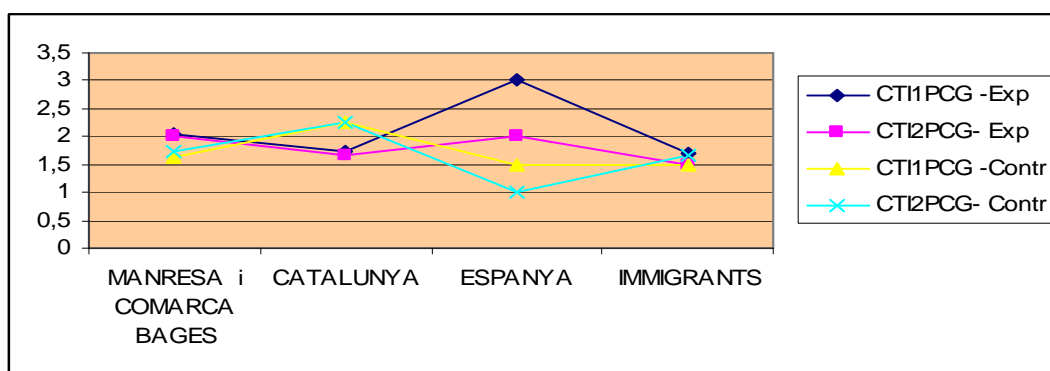
A continuació presentem les correlacions de la mitjana de les característiques socioeconòmiques ((Hollingshead, 1975) de la mostra, vers la variable global de pensament constructiu. Observem en el *pretest* del grup experimental la puntuació més alta correspon al nivell socioeconòmic mitjà i, a continuació, al nivell baix. En el *posttest* del grup experimental la puntuació s'inverteix, i la més alta correspon al nivell mitjà-alt, seguida del nivell alt. En el grup control observem en el *pretest* que la puntuació més alta està en els dos extrems, el nivell baix i l'alt, i en el post test la puntuació és bastant lineal en tots els nivells.

Figura 5.20. Correlació de la mitjana, del nivell socioeconòmic i la variable global de pensament constructiu, del CTI.



Respecte a la correlació entre la variable independent del lloc de naixement de la mostra i la variable dependent de l'escala global de pensament constructiu, observem que les puntuacions més altes del grup experimental i les més baixes del grup control procedeixen de regions d'Espanya, fora de Catalunya.

Figura 5.21. Correlació de la mitjana, del lloc de naixement i la variable global de pensament constructiu, del CTI.



5.2.2.2 Escala Emotivitat

L'escala emotivitat (EMO) agrupa les subescales d'autoestima, tolerància, impassibilitat i capacitat de sobreposar-se. Observem resultats molt semblants entre el grup experimental i el grup control, amb una mitjana aritmètica molt similar, tal com mostren les taules 5.28 i 5.29, amb puntuacions que corresponen al barem moderadament baix en els dos grups. Per sexes, s'observa que el percentatge més elevat en el grup experimental i control és el barem moderadament baix, tant en les noies com en els nois.

Taula 5.28. CTI-EMO: Emotivitat, Grup Experimental, pre i post.

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
CTI - EMO	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
Mitjana	39,98	42,86	42,00	41,64
Mediana	40,00	42,00	42,00	39,50
Desviació estàndard	08,41	06,85	06,85	06,72
Mínim	21,00	29,00	25,00	30,00
Màxim	56,00	5,00	56,00	62,00

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

Taula 5.29. CTI-EMO: Emotivitat, Grup Control, pre i post.

G. CONTROL	PRE		POST	
CTI - EMO	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
Mitjana	42,09	40,66	41,09	40,56
Mediana	41,50	40,00	41,00	39,00
Desviació estàndard	06,79	06,86	04,62	05,36
Mínim	27,00	30,00	30,00	34,00
Màxim	56,00	59,00	50,00	54,00

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

L'estadístic de contrast del test de Wilcoxon a l'escala d'emotivitat (EMO), constata que no hi ha diferències significatives entre les noies, ni entre els nois, en el *pretest* i *posttest*, en els dos grups.

Taula 5.30. CTI -EMO, *Test Wilcoxon per sexes*.

CTI -EMO Pre i Post (n=144)	Noies (n=86) <i>Z ; p</i>	Nois (n=58) <i>Z ; p</i>
Experimental	-1,946b ; 0,052	-1,335a ; 0,182
Control	-1,278a ; 0,201	-0,784a ; 0,433

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

Figura 5.22. CTI-EMO: emotivitat, grup Experimental, pre i post.

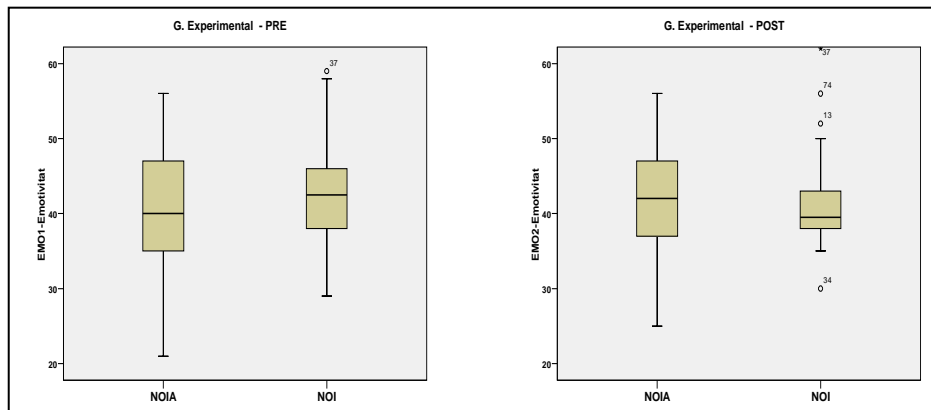
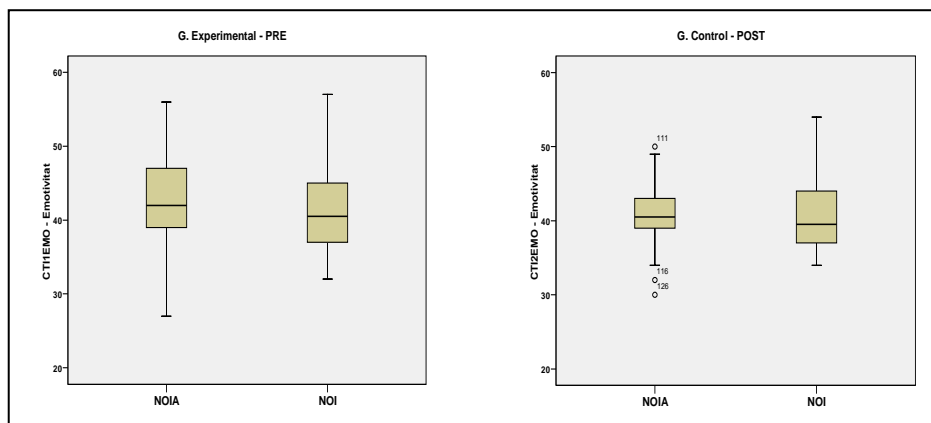


Figura 5.23. CTI-EMO: emotivitat, grup Control, pre i post.



5.2.2.3 Escala eficaçia

L'escala eficaçia (EFI) agrupa les subescales de pensament positiu, activitat i responsabilitat, i avalua la tendència dels subjectes a pensar i actuar de manera eficaç. Observem resultats sense diferències significatives entre el grup experimental i el grup control, amb puntuacions que corresponen al barem moderadament baix, en els dos grups, tal com es pot apreciar a les taules 5.31 i 5.32.

Per sexes, s'observa que el percentatge més elevat en el grup experimental i control està entre els barems moderadament baix i baix, tant en les noies com en els nois.

Taula 5.31. *CTI-EFI: Eficàciat, Grup Experimental, pre i post.*

G. EXPERIMENTAL	PRE		POST	
	Noia (n= 54)	Noi (n=29)	Noia (n=52)	Noi (n=28)
CTI - EFI				
Mitjana	37,85	38,41	37,54	39,14
Mediana	36,00	37,00	34,00	39,00
Desviació estàndard	9,84	7,87	10,26	7,83
Mínim	22,00	28,00	23,00	27,00
Màxim	61,00	56,00	61,00	56,00

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

Taula 5.32. *CTI-EFI: Eficàciat, Grup Control, pre i post.*

G.CONTROL	PRE		POST	
	Noia (n= 32)	Noi (n=29)	Noia (n=32)	Noi (n=25)
CTI - EFI				
Mitjana	36,91	34,59	33,81	33,88
Mediana	36,00	32,00	31,00	33,00
Desviació estàndard	9,07	7,36	7,75	6,38
Mínim	24,00	28,00	27,00	27,00
Màxim	61,00	54,00	59,00	50,00

Nota. Barems mitjana (M): 1) Molt baix (<35), 2) Moderat baix (35-44), 3) Mitjà (45-55), 4) Moderat alt (56-65), 5) Molt alt (>65).

L'estadístic de contrast del test de Wilcoxon a l'escala d'eficàcia (EFI), constata que no hi ha diferències significatives entre les noies, ni entre els nois, en el *pretest* i *posttest*, en els dos grups.

Taula 5.33. CTI- EFI , Test Wilcoxon per sexes.

CTI -EFI Pre i Post (n=144)	Noies (n=86) Z ; p	Nois (n=58) Z ; p
Experimental	-0,327a; 0,744	-0,486b; 0,627
Control	-1,641a; 0,101	-0,150a; 0,881

Nota. Z = estadístic de contrast del Test de Wilcoxon, p= p valor

a. Basat en el rang positiu. b. Basat en el rang negatiu.

Figura 5.24. CTI-EFI: eficàcia, grup Experimental, pre-post.

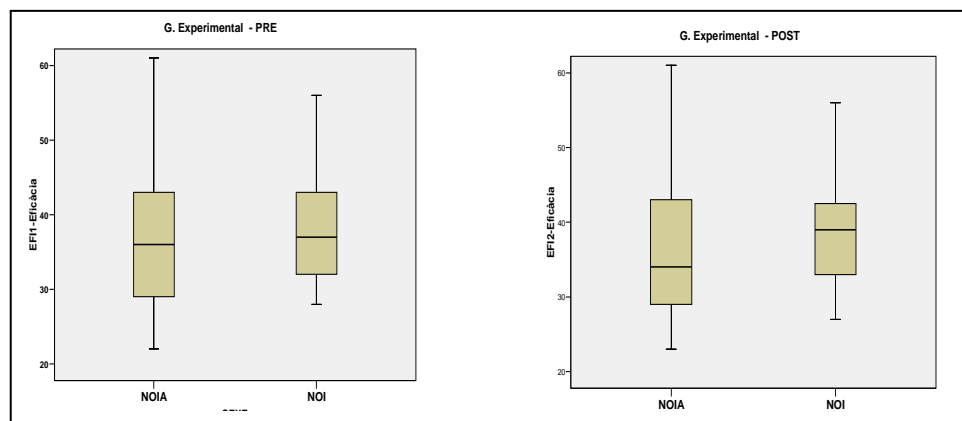
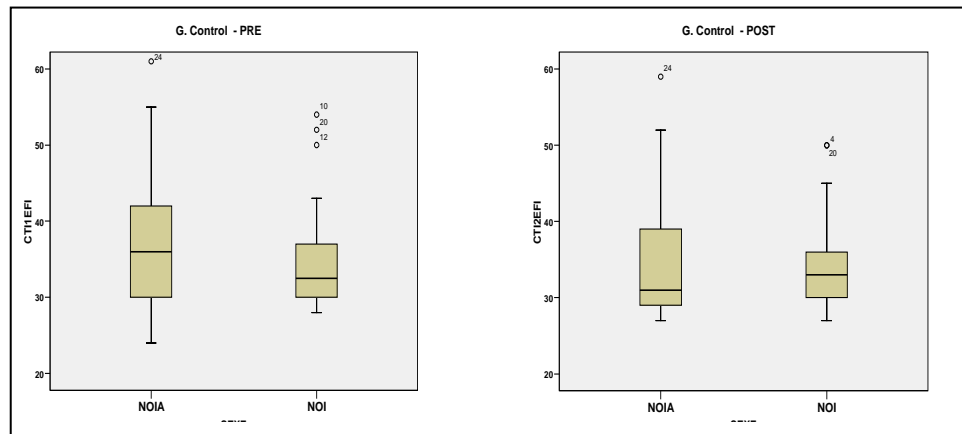


Figura 5.25. CTI-EFI: eficàcia, grup Experimental, pre-post.



5.3 Entrevistes de seguiment d'avaluació del programa educatiu, curs 2009-2010 i curs 2010-2011.

El seguiment per mitjà de les entrevistes s'ha fet als tres i dotze mesos de l'aplicació del programa educatiu. Després d'estudiar, analitzar i seleccionar la informació més rellevant, a continuació presentem els resultats més significatius de l'anàlisi qualitativa. Cal destacar la profunditat del contingut de les entrevistes, les reflexions i pensaments que s'han recollit, tenint en compte que estan fetes a l'edat de l'adolescència.

L'objectiu general del present treball és avaluar l'eficàcia de l'aplicació del programa educatiu *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?* i els resultats de les entrevistes responen als tres objectius específics següents:

- Avaluar els coneixements per identificar què és una relació abusiva en la parella i la seva tipologia.
- Avaluar els coneixements per identificar les causes que provoquen les relacions abusives en la parella.
- Avaluar el rebuig vers les relacions abusives en la parella i la incorporació de models de parella igualitària.

Les entrevistes s'han fet a una submostra del grup experimental, seleccionada de manera aleatòria, composta per sis noies i sis nois amb una edat mitjana de 15,5 anys, un 16,6% d'inmigrants (1 noi i 1 noia), tal com s'especifica a la descripció de la submostra (punt 4.4.1.1).

Per al desenvolupament de l'entrevista individual semi-estructurada en profunditat s'ha emprat el guió orientatiu següent:

- Com definiries una relació abusiva en la parella? Quins tipus n'hi ha?
- Creus que hi ha relacions abusives amb noies i nois de la teva edat?
- Coneixes algú proper que hagi patit o pateixi una relació de parella abusiva?
- Causes que provoquen les relacions abusives en la parella per part de noies i nois.

- Què creus que és important per evitar caure en una relació de parella abusiva? Com reaccionaries davant una relació abusiva? Quins consells donaries per evitar caure en una relació abusiva?
- Quins aspectes són més importants per tenir una relació de parella satisfactòria.
- Com t'imagines el teu futur vivint en parella: com us relacioneu, com us organitzeu, etc?
- T'ha estat útil fer el programa de prevenció de relacions abusives? Per què?

A la segona entrevista d'avaluació, als dotze mesos de l'aplicació del programa, s'observa un pensament més madur i un llenguatge més elaborat, per l'evolució pròpia de l'edat. El grup d'alumnes de la submostra ha evidenciat molt bona predisposició a participar de manera voluntària, malgrat que pels horaris escolars de batxillerat hem hagut de fer les entrevistes en horaris extraescolars i quadrar agendes entre l'alumnat, els meus horaris per fer les entrevistes, i el centre escolar per la reserva de la sala. Cal dir que en tot el procés de fer les entrevistes m'he sentit privilegiada de poder observar l'evolució madurativa dels alumnes durant els dos cursos escolars, i sobretot de veure com ells i elles també en prenen consciència.

En general les entrevistes han estat sorprenents, amb missatges i reflexions molt profundes i fins hi tot alguns/es alumnes han demanat si faríem més entrevistes, com a mostra de l'elevat interès que tenen en aquesta temàtica de prevenció de les relacions abusives en la parella.

Durant aquest període de seguiment han passat anècdotes significatives. Per exemple, trobar varis/es alumnes fora del context de la investigació i passat un temps d'haver finalitzat el treball de camp: un alumne a l'estiu del 2010 durant el període de vacances escolars pel carrer em demana quan tornaria a fer la següent entrevista (habia participat en una feia 4 mesos); un altre alumne que havia participat solament al programa educatiu se m'apropa en un espai públic (després de 3 anys) per saludar-me i explicar que em coneix de quan va fer el taller de prevenció de relacions abusives (a la fase de la tesina, en el curs 2007-08). Aquests fets em van proporcionar una grata satisfacció de constatar com es manté viva la memòria i l'impacte del programa educatiu.

5.3.1 Concepte de relació abusiva en la parella, identificar els tipus.

1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 23 codificacions (Atlas.ti, Code: 3 Definició).

De la submostra de 12 adolescents entrevistats/ades, més de la meitat el **74,9%** defineixen una relació abusiva amb el **concepte de domini de poder**. Alguns/es especifiquen l'abús com un maltracte en general (24,9%), i d'altres especifiquen el maltracte de l'home vers a la dona (16,6%).

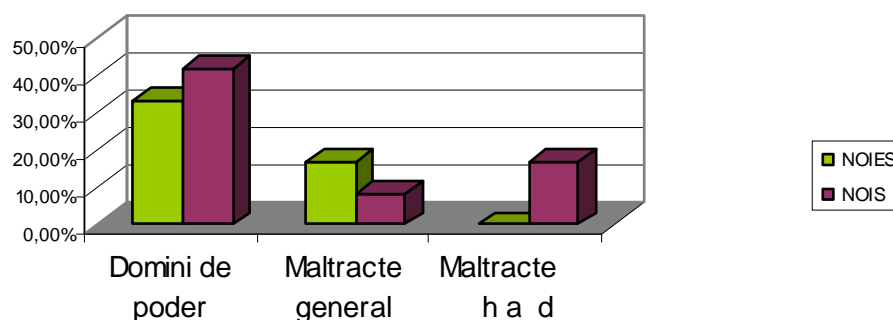
Observem diverses reflexions: *la balança de poder entre les dues persones, on n'hi ha una que és més autoritària que l'altra* (entrev. 1-noia); *la possessió i el poder* (entrev. 4, 5-noi), *el fet de voler aïllar a la parella víctima* (entrev.7-noia), *la intenció de fer mal* (entrev. 3-noia), *les relacions abusives entre homosexuals* (entrev. 6-noi), *el maltracte augmenta amb el temps* (entrev. 12-noia), *els drets d'igualtat entre dones i homes* (entrev. 2-noi), *abusos a les amistats* (entrev. 5-noi).

Respecte als tipus de relació abusiva, la majoria identifiquen: l'abús físic i psicològic, el 91,6%, i tan sols un noi especifica l'abús sexual (entrev. 9).

Taula 5.34. Concepte de relació abusiva i tipologia en l'entrevista següent, 3 mesos.

Curs 2009-10	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Domini de poder	33,3%	41,6%	74,9%
Maltracte en general	16,6%	8,3%	24,9%
Maltracte de l'h. a d.	0,0%	16,6%	16,6%
Tipus: físic, psicològic	50,0%	41,6%	91,6%
Tipus: sexual	0'0%	8,3%	8,3%

Figura 5.26. Concepte de relació abusiva a l'entrevista de seguiment, 3 mesos.



2a Avaluació, resultats curs 2010-2011: S'han registrat 15 codificacions (Atlas.ti Code: 3 Definició). La majoria de l'alumnat, **74,9%**, defineix el concepte de relació abusiva entorn la idea de **domini de poder**, coincidint amb la primera entrevista, però ara més elaborades. Respecte a les definicions del maltracte de l'home vers la dona, algunes són de manera directa (entrev. 9,10-noi), i altres de manera indirecte, emprant la paraula masculina al referir-se a qui maltracte (entrev. 1-noia), o en femení a la víctima (entrev. 5-noi).

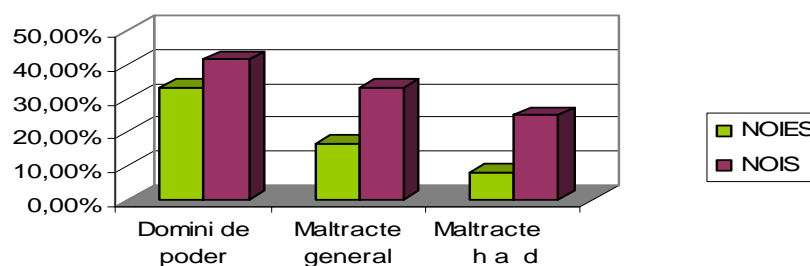
Observem diverses reflexions: *abusar amb una intenció d'aconseguir la voluntat del qui maltracte* (entrev. 2-noi); *abús quan no hi ha igualtat i es treu la llibertat* (entrev. 3-noia); la tendència de les noies a tenir l'autoestima baixa, *les noies tendim més a que et sàpiga més greu el que ens diuen* (entrev. 8-noia); la gelosia, voler posseir (entrev. 7) i les *conseqüències psicològiques* de l'abús (entrev. 9-noi), *la capacitat de saber afrontar la situació pel grau d'autoestima i fortalesa interior* (entrev. 8-noia); *saber diferenciar entre la relació abusiva psicològica que es caracteritza per la repetició i perpetuïtat en el temps, i una discussió puntual de la convivència diària* (entrev. 2-noi); *el maltracte es converteix en un costum, en una pauta o hàbit de conducta* (entrev. 10-noi).

Respecte als tipus de relació abusiva fan més referències a l'abús psicològic que al físic, i el sexual no s'anomena.

Taula 5.35. Concepte de relació abusiva i tipologia, entrevista als 12 mesos.

Curs 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Domini de poder	33,3%	41,6%	74,9%
Maltracte en general	16,6%	33,3%	49,9%
Maltracte de l'home a la dona	8,3%	25,0%	33,3%
Tipus: físic, psicològic	50,0%	50,0%	100,0%
Tipus: sexual	0,0%	0,0%	0,0%

Figura 5.27. Concepte relació abusiva de l'entrevista als 12 mesos.



5.3.2 Identificar persones properes que tinguin una relació de parella abusiva.

1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 16 codificacions (Atlas.ti, Code: 5 Coneixes?)

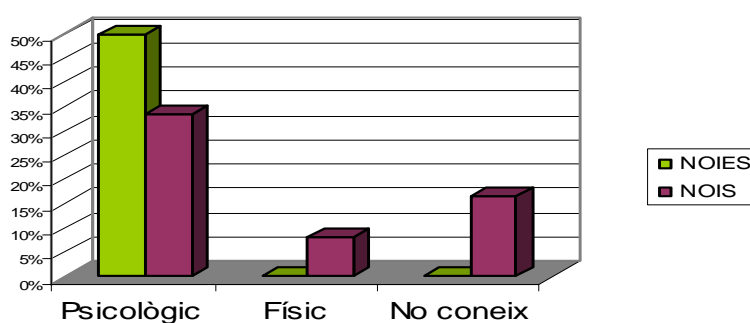
De la submostra de 12 adolescents entrevistats/ades, el **83,3%** coneixen **relacions abusives psicològiques** amb una proporció més elevada de les noies el 50% que dels nois, un 33,3%.

Observem diferents tipus específics com: *el rol de dèbil o submissió per part de la noia i el de fort o possessió per part del noi* (entrev. 1, 3-noies), *ell tenia novia, vale, i estava amb ella igualment, la que pateix la relació abusiva és la noia..... i ell en canvi no tolerava que anés amb ningú més* (entrev.1-noia), *el bullying* (entrev.4-noi), *comportament de gelosia* (entrev.1-noia, 6-noi), *la dependència* (entrev. 7-noia), *abús per influència social com burlar-se perquè és una moda, o per influència de les amistats perquè no cau be, o per enveja personal* (entrv. 8-noia), *de noies que abusen de nois pels diners* (entrev. 10-noia), *control amb el mòbil del noi cap a la noia* (entrev. 12-noia).

Taula 5.36. Casos de relacions abusives que coneixen, entrevista als 3 mesos.

Curs 2009-10	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Psicològic	50,0%	33,3%	83,3%
Físic	0,0%	8,3%	8,3%
No en coneix, però suposa que n'hi ha	0,0%	16,6%	16,6%

Figura 5.28. Casos de relacions abusives que coneixen, entrevista als 3 mesos.



2a Avaluació, resultats curs 2010-11: S'han registrat 20 codificacions (Atlas.ti Code: 5 Coneixes?)

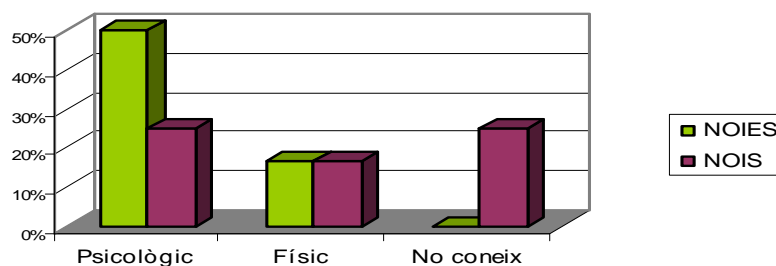
De la submostra el **75%** coneixen situacions de **relacions abusives psicològiques**, amb un 50% les noies i la meitat, un 25% els nois.

Observem diferents tipus com: *el control, els gelos i privar de llibertat per part del noi cap a la noia, i la submissió d'ella tot justificant de normal l'actitud d'ell* (entrev. 1-noia); *situació del pare que maltracte a la mare* (entrev. 3-noia); referència a violència domèstica *d'un pare que pica al fill* (entrev. 4-noi); *la noia rep maltractament físic del nòvio i va al jutjat* (entrev. 5-noi); noia víctima d'abús psicològic del nòvio (entrev. 6-noia), rep maltractament per part dels germans (entrev. 7-noia); *abús econòmic per part del pare* (entrev. 8-noia); diferència cultural, explica que a Armènia (país d'origen) hi ha més respecte cap a la dona que aquí, on ha vist moltes situacions de nois que maltracten a les noies, malgrat que ell va patir una agressió verbal d'una noia (entrev. 9-noi); *em vaig sentir poc valorat i enganyat per una nòvia* (entrev. 11-noi), el noi imposa el seu criteri de la roba de la novia (entrev. 12-noia), *no ha volgut explicar-ho molt però sé que això, que... que això que deia que la picava* (entrev.5-noi).

Taula 5.37. Identificar relacions abusives que coneixen, entrevista als 12 mesos.

Curs 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Psicològic	50,0%	25,0%	75,0%
Físic	16,6%	16,6%	33,2%
No en coneix, però suposa que n'hi ha	0,0%	25,0%	25,0%

Figura 5.29. Identificar relacions abusives que coneixen, entrevista als 12 mesos.



5.3.3 Causes de les relacions abusives en la parella.

1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 17 codificacions (Atlas.ti Code: 7 Causes).

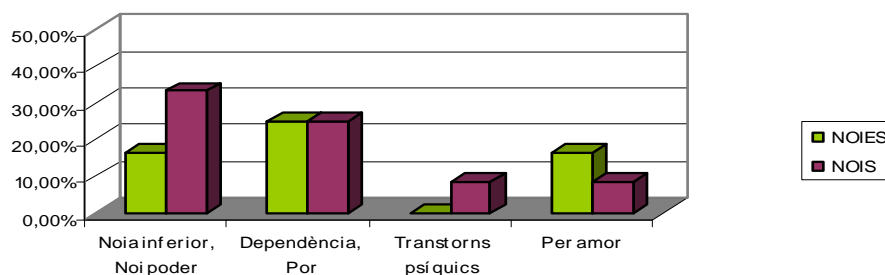
De la submostra de 12 adolescents, el **50%** atribueixen les causes a **problemes de submissió o manca d'autoritat per part de la noia, i la possessió o poder per part del noi**, curiosament expressat amb una proporció més elevada per nois, un 33,3%. I l'altre **50%** a **problemes de dependència i la por a perdre la parella**, expressat amb igualtat entre noies i nois.

Observem diferents tipus de causes com: *Perquè ella deixa fer* (entrev.1-noia), *sigui per causes de l'amor o perquè no tens autoritat, et deixes fer i, i... la dona, en aquest cas no el para pues l'home segueix en molts casos* (entrev.2-noi), *la dona no vol escoltar o no vol ser ajudada ni per la família, ni pels amics* (entrev. 2-noi), *a l'adolescència volem ser més grans* (entrev.3-noia), *la por a quedar-se sols* (entrev. 4-noi), *el trastorn psíquic junt amb l'agressivitat sense control* (entrev. 5-noi), *pels gelos, el control del noi, la por que la noia vagi amb un altre* (entrev. 9-noi), *falta de respecte, interès o dependència econòmica de les noies* (entrev. 10-noia), *rol que sempre s'ha tractat a la noia més inferior* (entrev. 11-noi), *per manca de consciència del problema* (entrev. 12).

Taula 5.38. Causes relacions abusives,entrevista seguiment als 3 mesos.

Curs 2009-10	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Rol noia inferior, noi poder	16,6%	33,3%	50,0%
Por, dependència	25,0%	25,0%	50,0%
Trastorns psíquics	0,0%	8,3%	8,3%
Per amor	16,6%	8,3%	25,0%

Figura 5.30. Causes relacions abusives,entrevista seguiment als 3 mesos.



2a Avaluació, resultats curs 2010-11: S'han registrat 40 codificacions (Atlas.ti Code: 7 Causes).

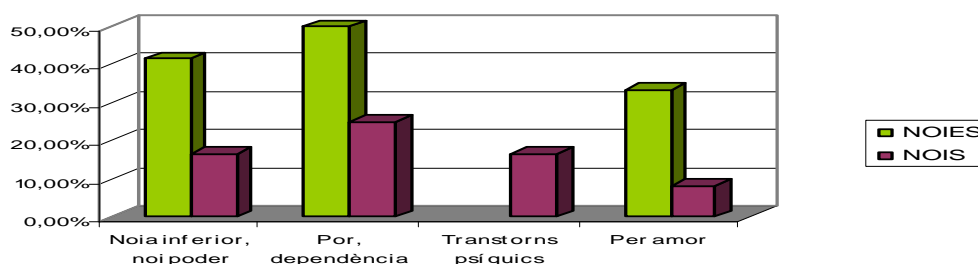
De la submostra, el **75%** indiquen que la causa principal és **la por, la dependència** de la dona vers l'home, amb un 50% les noies i la meitat, un 25% els nois. Seguida pel **66,6% pel funcionament del rol de submissió de la dona i de poder de l'home** en la societat i la família, amb un 41,6% per part de les noies, i un 16,6% els nois.

Observem diverses causes: *creixement en un entorn de manca d'atenció i manca d'estimació per part de la mare i/o el pare* (entrev. 2,4-noi), *junt amb amistats poc convenients, aleshores es va configurant un caràcter i una actitud que pot esdevenir abusiva* (entrev. 2-noi), *la por a perdre la parella* (entrev.7, 3-noia), *por a acceptar el problema i por a dir-ho, a denunciar* (entrev. 3,10-noia, 11-noi), *por a la solitud* (entrev. 10-noia), *reproducció del model familiar en què l'home maltracte i la dona accepta ja que abans era un fet normal* (entrev. 6-noia), *a causa d'algun trauma de la infància* (entrev. 7-noia); *rol dèbil de la noia, de tenir l'autoestima baixa* (entrev. 8-noia), *funcionament patriarcal de la societat, des de la prehistòria l'home sempre s'ha imposat a la dona, la dona assumeix el rol social que ha de complaure a l'home, els dos són víctimes de la societat* (entrev. 8-noia), *les relacions abusives s'estan convertint com una moda i van augmentant* (entrev. 9-noi), *el sentiment de culpa de la noia* (entrev. 12-noia), *sentiment de possessió de l'home vers la dona* (entrev. 12-noia),

Taula 5.39. Causes de les relacions abusives a la parella, entrevista als 12 mesos.

Curs 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Rol noia inferior, noi poder	41,6%	25,0%	66,6%
Por, dependència	50,0%	25,0%	75,0%
Trastorns psíquics	8,3%	16,6%	25,0%
Per amor	33,3%	8,3%	41,6%

Figura 5.31. Causes de les relacions abusives a la parella, entrevista als 12 mesos.



5.3.4 Consells per evitar caure en una relació de parella abusiva.

1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 25 codificacions (Atlas.ti Code: 9 Consells).

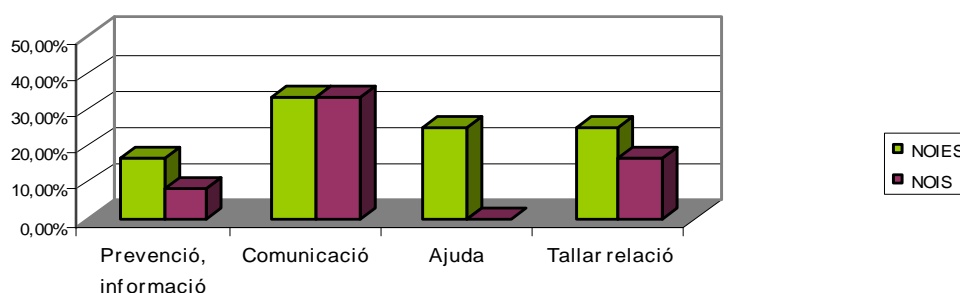
De la submostra de 12 adolescents, el resultat més significatiu per evitar caure en una relació abusiva és **la comunicació** amb un **66,6%**, amb la mateixa proporció entre noies i nois, seguida de **tallar la relació** amb un **41,6%**.

Observem diferents aspectes interessants com: *la dona ha de ser més forta* (entrev. 2-noi), *mentalitzar-se, saber què és una relació abusiva abans que passi* (entrev. 1-noia), *observar els petits detalls de la relació* (entrev. 3-noia), *si l'abús augmenta demanar ajuda a una persona adulta* (entrev. 3-noia), *o tallar la relació encara que te l'estimis perquè acabaràs pitjor* (entrev. 12-noia), *saber pactar* (entrev. 3-noia), *estimar, analitzar els fets i cercar solucions* (entrev. 4-noi), *no caure en una relació dependent* (entrev.7-noia), *distanciar-se i fer com tornar a començar,* (entrev. 8-noia), *empatia* (entrev. 9-noi), *ser amics abans de ser parella, conèixe'ns i no anar massa ràpid* (entrev. 10-noi), *saber demanar ajuda o donar-ne als companys/es que pateixen una relació abusiva* (entrev. 1, 7 –noies).

Taula 5.40. Consells evitar caure relació de parella abusiva,entrevista als 3 mesos.

Curs 2009-10	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Prevenió, informació	16,6%	8,3%	25,0%
Comunicació	33,3%	33,3%	66,6%
Tallar la relació	25,0%	16,6%	41,6%
Ajuda	25,0%	0,0%	25,0%

Figura 5.32. Consells evitar caure relació de parella abusiva,entrevista als 3 mesos.



2a Avaluació, resultats curs 2010-2011: S'han registrat 40 codificacions (Atlas.ti Code: 9 Consells).

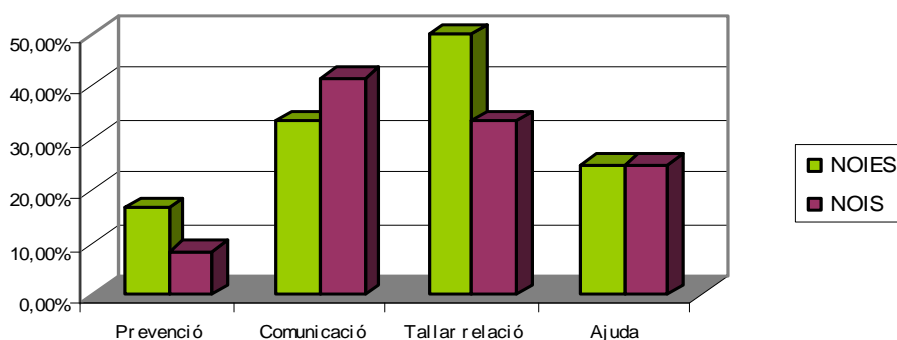
De la submostra de 12 adolescents, el resultat més significatiu per evitar caure en una relació de parella abusiva és **tallar la relació**, amb un **83,3%**, amb 50% de les noies i el 33,3% els nois, seguit de **la comunicació** amb el **75%** amb respostes semblants entre els dos sexes.

Observem més aspectes com: *cal respectar la pròpia llibertat i la de la parella* (entrev. 1-noia), *buscar ajuda en les amistats i si és necessari en una persona adulta, però no en els pares* (entrev. 3-noia), *no deixar-se dominar, ni influenciar des del principi* (entrev. 5-noi), *si passa amb les amistats també s'ha de tallar, saber confiar amb tu mateix/a* (entrev- 8-noia), *no cal aguantar l'abús per amor, el respecte també és necessari* (entrev. 9-noi), *conèixer bé la persona que vols com a parella* (entrev. 10-noia), *no deixaria que m'anul·lés* (entrev. 11-noi), *no és bo obsessionar-se perquè després pot produir una relació abusiva* (entrev. 12-noia).

Taula 5.41. Consells evitar caure relació de parella abusiva, entrevista als 12 mesos.

Curs 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Prevenió, informació	16,6%	8,3%	25,0%
Comunicació	33,3%	41,6%	75,0%
Tallar la relació	50,0%	33,3%	83,3%
Ajuda	25,0%	25,0%	50,0%

Figura 5.33. Consells evitar caure relació de parella abusiva, als 12 mesos.



5.3.5 Aspectes importants per a una relació de parella saludable.

1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 23 codificacions (Atlas.ti Code: 10 Parella satisfactòria).

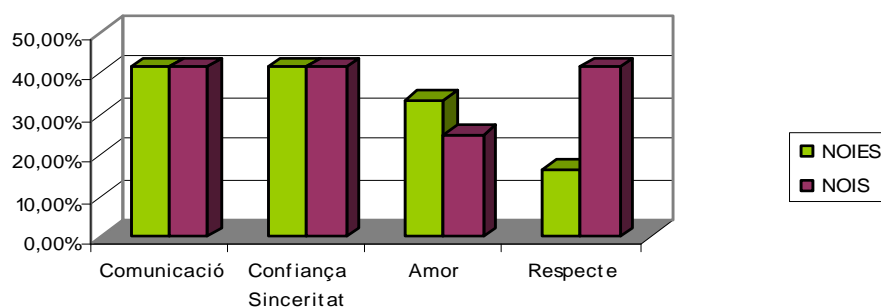
De la submostra de 12 adolescents, els resultats més significatius són la **comunicació, la confiança i la sinceritat**, amb un **83,3%** amb equitat de sexes, seguit per **l'amor i el respecte**, amb un **58,3%** respectivament.

Observem altres aspectes com: *comunicació i confiança, que no et trobis incòmoda, que li puguis explicar tot, absolutament tot..., evitar la monotonia en la relació de parella* (entrev. 1-noia), *davant les diferències entre dones i homes que s'intentin adaptar* (entrev. 2-noi), *tenir el propi espai i no estar massa junts sinó et canses* (entrev. 4- noi), *tenir vida social pròpia abans de conèixer la parella* (entrev. 6-noi) *valorar la companyia de la parella* (entrev. 8-noia), *intentar ajudar a l'altre si té problemes* (entrev. 12-noia), *estabilitat econòmica per evitar discussions* (entrev.1-noi), *acceptar la parella tal com és* (entrev. 12-noia).

Taula 5.42. Relació parella satisfactòria, entrevista següent als 3 mesos.

Curs 2009-10	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Comunicació	41,6%	41,6%	83,3%
Confiança, sinceritat	41,6%	41,6%	83,3%
Amor, estimar	33,3%	25,0%	58,3%
Respecte, acceptar	16,6%	41,6%	58,3%

Figura 5.34. Relació parella satisfactòria, entrevista següent als 3 mesos.



2a Avaluació, resultats curs 2010-11: S'han registrat 41 codificacions (Atlas.ti Code: 10 Parella satisfactòria).

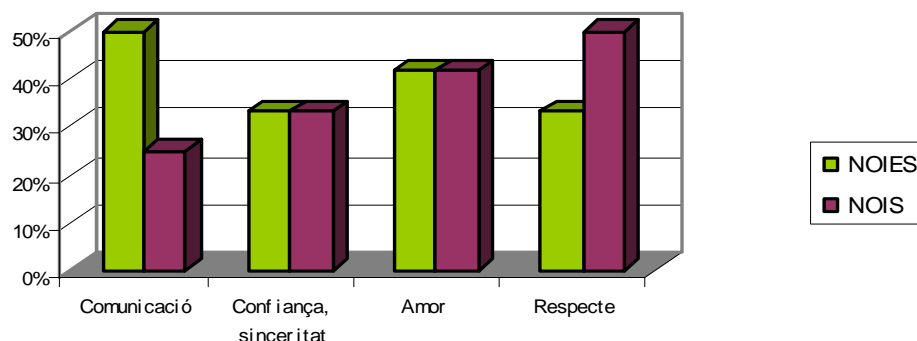
De la submostra de 12 adolescents els resultats més significatius són **l'amor, l'estimació, el respecte i saber acceptar**, amb un **83,3%** i amb proporcions semblants per sexes, seguit de la comunicació, amb un 50% les noies i un 25% els nois.

Observem altres aspectes dels quals destaquem: *la naturalitat, obrir-te i mostrar-te tal com ets, que no hakis de fingir perquè la relació funcioni* (entrev.1-noia), *valorar i reconèixer l'esforç mutu* (entrev.2,9-noi), *saber compartir, assumir les responsabilitats* (entrev.3,10-noia), *conèixer l'interior de la persona per saber com és de veritat, no la cuirassa externa* (entrev.3-noia), *l'estabilitat econòmica i la fidelitat* (entrev.4-noi), *no caure en la pressió social del que diran* (entrev.5-noi), *compartir els mateixos gustos i aficions* (entrev.8-noia), *fidelitat i dedicació* (entrev.9-noi), *maduresa* (entrev.10-noia), *igualtat d'estar al mateix nivell dones i homes* (entrev.12-noia, 5-noi).

Taula 5.43. Relació parella satisfactòria, entrevista següent als 12 mesos.

Curs 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Comunicació	50,0%	25,0%	75,0%
Confiança, sinceritat	33,3%	33,3%	66,6%
Amor, estimar	41,6%	41,6%	83,3%
Respecte, acceptar	33,3%	50,0%	83,3%

Figura 5.35. Relació parella satisfactòria, entrevista següent als 12 mesos.



5.3.6 Imaginar el futur vivint en parella.

1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 20 codificacions (Atlas.ti Code: 15 Futur imaginari).

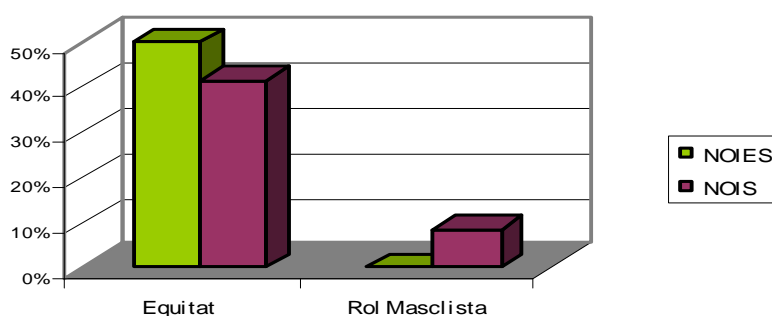
De la submostra de 12 adolescents quasi la totalitat, **el 91,6%, imaginem un futur amb igualtat** en el funcionament de la relació de la parella i el repartiment de les tasques de la llar, molt semblant entre sexes, amb un 50% les noies i un 41,6% els nois.

Observem altres aspectes com: seguir la referència del model familiar, *clar, jo el que tinc més present és el que fan a casa* (entrev. 1-noia, 6, 9-noi), reconeix que *faria un pla equitatiu, que ho intentaria malgrat hauria de fer un esforç* (entrev. 2-noi), *si hi haguessin nens pel mig doncs també repartir les estones de treure'ls o portar-los a algun lloc, tot compaginat*, (entrev. 3-noia), *tinc clar que jo no seria la "chacha" ni la dona de fer feines* (entrev. 7-noia), rol masclista, *si fa falta farà alguna feina de la casa però dona per suposat que és treball de la dona, tal com funciona a casa seva, i fins hi tot justifica que el seu pare, malgrat fa alguna feina domèstica puntual, és més home que altres que no fan res* (entrev. 9-noi), *he vist moltes situacions que no fan res, els homes, i diuen que són més homes que els que fan* (entrev. 9-noi).

Taula 5.44. *Futur imaginari en parella ,entrevista següent als 3 mesos.*

Curs 2009-10	Noies	Nois	TOTAL
	(n=6)	(n=6)	%
Equitat feines de casa	50,0%	41,6%	91,6%
Rol masclista	0,0%	8,3%	8,3%

Figura 5.36. *Futur imaginari en parella,entrevista següent als 3 mesos.*



2a Avaluació, resultats curs 2010-11: S'han registrat 24 codificacions (l'Atlas.ti Code: 15 Futur imaginari).

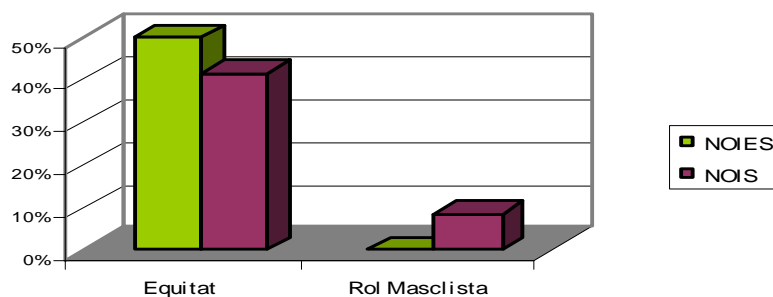
De la submostra de 12 adolescents quasi la totalitat, **el 91,6%, imaginem un futur amb igualtat** en el funcionament de la relació de la parella i el repartiment de les tasques de la llar, molt semblant entre sexes, amb un 50% les noies i un 41,6% els nois.

Observem altres aspectes com: referència del model familiar, *hi ha gent que no, o sigui..., que no fan res, ho fa tot la mare, o la mare i el pare, o ells no fan res llavors clar, s'acostumen a que els hi facin tot, i llevors això si que serà un problema (entrev.7-noia), compartir les situacions quotidianes amb igualtat; a fora de la feina poder fer les coses com en comú tots dos; imagino un planxant i l'altre anar endreçant la roba sistemàticament a l'armari; viure en una rutina agradable en parella (entrev. 1,3-noia, 5-noi), tenir fills/es (entrev. 1,3-noia, 2,4,9-noi), repartir les despeses econòmiques (entrev. 12-noia), jo repartiria les feines segur, seguríssim, vull dir jo no ho faria tot, ni de conya,.. (entrev. 7-noia), no, no li faré fer perquè sé que si em costa doncs a ella també li ha de costar, no? (entrev. 6- noi). Observem que, dels dos alumnes immigrants, el noi fa referències masculistes, *yo creo que quien se tiene que preocupar más por la comida es la mujer* (entrev 9), i la noia fa referències d'igualtat en les tasques domèstiques, *repartir-ho per dies o per setmanes*, (entrev. 10).*

Taula 5.45. Futur imaginari en parella, entrevista als 12 mesos.

Curs, 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Equitat feines de casa	50,0%	41,6%	91,6%
Rol masculista	0,0%	8,3%	8,3%

Figura 5.37. Futur imaginari en parella, entrevista als 12 mesos.



5.3.7 Utilitat del programa de prevenció de relacions abusives.

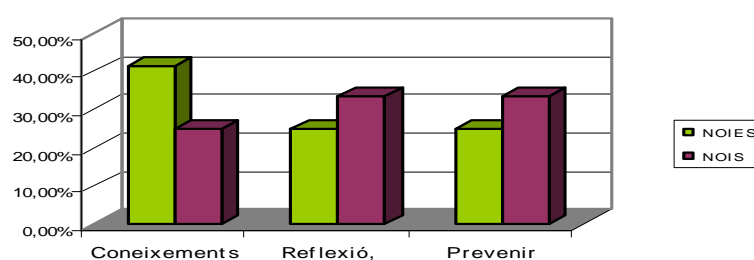
1a Avaluació, resultats curs 2009-10: S'han registrat 26 codificacions (Atlas.ti Code: 17 Utilitat). De la submostra de 12 adolescents, **el 66,6%** afirmen que el programa ha estat **útil per consolidar i adquirir coneixements**, amb un 41,6% les noies i un 25% els nois. També ha estat útil amb un 58,3% per ajudar a reflexionar entorn el que és abús i el que no, ha modificat i millorat actituds personals per evitar les relacions abusives i ha ajudat també a saber identificar i prevenir l'abús, amb proporcions similars entre sexes.

Observem altres aspectes com: *em servirà pel futur, per quan tingui parella ja que ara no en tinc, per canviar el que fem malament, el taller m'ha fet reflexionar en la meua dificultat d'adaptar-me a la parella* (entrev. 2-noi), *ara ja sabré diferenciar el que és abús i el que no* (entrev. 3-noia), *molta gent tan sols coneixia l'abús físic i no se n'adonava del psicològic* (entrev. 7,10-noies), *fer el taller m'ha donat confiança i seguretat* (entrev. 8-noia, 9-noi), *valoro lo bé que m'ha anat fer el taller perquè podria fer alguna relació abusiva sense adonar-me'n compte* (entrev. 9-noi), (reflexió valuosa per l'evolució que implica vers l'anterior aportació de rol masculista a la 1a entrevista); *fer el taller m'ha ajudat a ser més respectuós i a tenir més en compte a la dona perquè sempre se la considera inferior* (manifestació on expressa clarament la inferioritat de la dona); *els fonaments d'una parella perquè vagi bé, els pilars* (entrev. 11-noi).

Taula 5.46. Utilitat del programa ,entrevista seguiment als 3 mesos.

Curs 2009-10	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Consolidar, adquirir coneixements	41,6%	25,0%	66,6%
Reflexió, ajuda personal	25,0%	33,3%	58,3%
Prevenir, identificar abús	25,0%	33,3%	58,3%

Figura 5.38. Utilitat del programa, entrevista seguiment als 3 mesos.



2a Avaluació, resultats curs 2010-2011: S'han registrat 15 codificacions (Atlas.ti Code: 17 Utilitat).

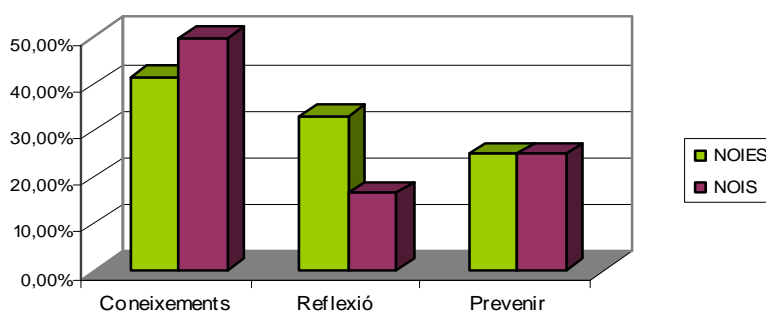
De la submostra de 12 adolescents, a la majoria, un **91,6%**, els ha estat **útil per consolidar i adquirir coneixements**, amb resultats semblants entre sexes, amb un 41,6% les noies i un 50% els nois.

Observem altres aspectes com: *hem après del taller i del que diuen els companys/es per valorar el que està bé i el que no* (entrev.1-noia, 9-noi), *aprendre entorn els valors humans ajuda a comprendre'ns millor o entendre els altres* (entrev.2-noi), *relació abusiva és més ampli (a més de la parella) i pot passar amb les amistats o qualsevol persona* (entrev.5-noi), *si dintre d'uns anys et trobes amb una relació abusiva ja saps què s'ha de fer* (entrev.6-noi), *ideal fer-ho a 3r i 4rt ESO, perquè els de 1r i 2n, encara que les edats de parella van baixant, no ho entendrien com una persona de 4rt* (entrev. 3-noia), *va bé conèixer els sentiments* (entrev 7-noia), *em va agradar perquè era un tema nou que no havíem fet mai* (entrev.1-noia), *por de tenir una relació abusiva i vaig quedar més aliviada de poder tenir més informació sobre això* (entrev. 12-noia).

Taula 5.47. Utilitat del programa, entrevista als 12 mesos.

Curs 2010-11	Noies (n=6)	Nois (n=6)	TOTAL %
Consolidar, adquirir coneixements	41,6%	50,0%	91,6%
Reflexió, ajuda personal	33,3%	16,6%	50,0%
Prevenir, identificar abús	25,0%	25,0%	50,0%

Figura 5.39. Utilitat del programa, entrevista als 12 mesos.



6. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

6. 1 Avaluació de l'objectiu general, l'eficàcia del programa educatiu

Els resultats obtinguts apunten a l'eficàcia de l'aplicació del programa educatiu de prevenció de les relacions abusives en la parella, a l'adolescència, tal com s'ha constatat en la disminució de l'agressivitat, com a principal causa del problema de violència de gènere en les relacions de parella.

El recent estudi estatal en una mostra d'11.022 joves, d'edat mitjana 17,04 anys, de 335 centres educatius, 2.700 professors/es i 254 equips directius dels centres educatius (Díaz-Aguado i Carvajal, 2011), mostra resultats sobre igualtat i prevenció de la violència de gènere. L'estudi posa de relleu la doble cara de la realitat, l'existència de conductes i actituds violentes entre la població més jove, i la presència de rebuig per part de qui té més consciència de la igualtat com a valor. Diversos estudis d'avaluació de programes de prevenció de les relacions abusives amb l'alumnat de secundària mostren resultats de millora del rebuig de la violència en les relacions de la parella, (Díaz-Aguado 2002, 2009; Foshee et.al., 2004; Hernando, 2007; Muñoz-Rivas, et al., 2007).

Aquesta investigació posa de manifest la congruència amb la hipòtesi general, és a dir, apunta en la línia de l'eficàcia del programa educatiu, ja que s'han aconseguit els canvis esperats amb el grup d'adolescents participants. Resultats que s'han assolit per mitjà de l'elaboració i intervenció del programa *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?*, i la corresponent avaluació amb les tècniques quantitatives i qualitatives emprades. El programa educatiu ha contribuït de manera significativa a disminuir l'índex d'agressivitat. Fet que també evidencia l'eficàcia de la metodologia del programa basada en l'educació emocional amb tècniques participatives que han facilitat el debat i la reflexió entre iguals.

En els darrers cinc anys s'han desenvolupat diversos programes de prevenció en una minoria de la població adolescent espanyola de secundària, i l'avaluació d'aquests posa de relleu la seva eficàcia per aconseguir sensibilitzar en la prevenció de la violència de gènere, disminuir el sexisme i reduir l'assetjament entre iguals (Díaz- Aguado, 2006; Garrido i Casas, 2009; Hernando, 2007; Muñoz-Rivas, et al., 2007).

6.2 Avaluació dels objectius específics.

Objectiu 1

Avaluar l'índex de violència com a indicador principal de les relacions abusives en la parella.

Amb l'avaluació de l'índex de violència del qüestionari AVE, Assetjament i Violència Escolar (Piñuel i Oñate, 2006) hem observat un dels aspectes més interessants del nostre treball, que és el fet de la disminució i millora de l'índex global d'assetjament que rep i pateix l'adolescent. En el grup experimental ha disminuït 3,49 punts de la mitjana, a diferència del grup control on ha augmentat i empitjorat 2,29 punts. Aquest resultat constata que l'aplicació del programa educatiu ha modificat les actituds del grup d'adolescents respecte el principal factor de risc en les relacions abusives en la parella, que és la violència.

La diferència entre sexes és significativa, destacant en les noies del grup experimental una elevada disminució i millora en el *posttest*, que passa del nivell quasi alt amb una mitjana de 10,29, al nivell mitjà amb 5,29, pràcticament la meitat. En els nois del grup experimental la mitjana disminueix i millora 1,73 punts en el *posttest*, i es manté al mateix nivell quasi alt que en el *pretest*. Per altra banda en el grup control l'índex de violència augmenta i empitjora en els dos sexes, però es detecta que les noies reben més assetjament. En concret en el *pretest*, la mitjana de les noies és de 8,38, que correspon al nivell quasi alt, i en el *posttest* és de 12,59, que correspon al nivell alt. I en els nois la mitjana correspon al nivell quasi alt, amb resultats similars en el *pretest*, amb una mitjana de 9,52, i en el *posttest* de 9,36. En la correlació amb el nivell socioeconòmic observem que rep més assetjament la població adolescent de nivell baix, i de procedència immigrant.

Respecte al resultat de totes les escales específiques del qüestionari AVE, s'observa una disminució de la mitjana en el grup experimental, i un augment en el grup control. En el grup experimental hi ha diferències de millora de les noies en relació als nois. La disminució de la mitjana de cada sexe és: escala d'agressions (noies-0,87, nois-0,45),

escala d'ansietat (noies-0,54, nois-0,18), escala disminució de l'autoestima (noies-0,77, nois-0,1), escala d'autoimatge negativa (noies-0,77, nois-0,1), i escala d'automenyspreu (noies-0,92, nois-0,27). Aquestes dades reafirmen el plantejament teòric del problema de les relacions abusives en la parella. Tot indica que les conseqüències físiques, socials i psicològiques de la violència són més perjudicials per a la dona que per a l'home (Asensi, 2008; Díaz-Aguado, 2006; Graf i Schwartz, 2011; Valls, 2006). Nombrosos estudis epidemiològics constaten l'existència d'un índex més alt de maltractament dels homes vers les dones (Krug et al., 2002; Labrador et al., 2004; Lorente, 2003), com també ho evidencia el nombre de dones víctimes mortals a causa de la violència de gènere per part dels homes (Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer).

Per tant, els resultats obtinguts junt amb les reflexions de la literatura científica ens fan considerar que el fenomen de la violència en la parella és conseqüència de l'herència del funcionament patriarcal (Bosch i Ferrer, 2000; Charrada, 2010; Heise, 1998) de la història de la humanitat, materialitzat en expectatives estereotipades de gènere (Canton, 2003; Valls, 2006; Williams et al., 2008) que es transmeten per mitjà d'una educació desigual per a homes i dones. Conseqüències que fomenten a les edats més joves, a l'adolescència, el risc de promoure en els nois comportaments d'agressivitat i domini com a estereotip de sexe fort, i en les noies comportaments d'obediència i passivitat com a estereotip de sexe dèbil (Coria 2005; López, 2001), reforçant el rol d'agressor i víctima respectivament, en assumir qualitats de dependència afectiva que converteixen a la dona en una víctima potencial de maltractament (Flood i Pease, 2009; McCloskey i Sitaker, 2009; Urbiola et al., 2011a; Valls, 2006).

Cal tenir present que en els resultats obtinguts hi poden influir altres factors, com el mateix procés maduratiu de l'alumnat participant, o les campanyes de sensibilització externes, entre altres. Però és evident que el grup d'adolescents que va participar en el programa educatiu, presenta una disminució significativa de l'índex d'agressivitat, un mes després de la seva aplicació, fet que es podria atribuir a l'eficàcia del programa educatiu. També considerem que les actituds violentes poden incloure diverses formes d'agressió cap als individus o cap a una comunitat que no necessàriament es tradueix en un mal físic o psicològic, i en ocasions poden ser actes tan subtils que ni les víctimes ni els victimaris els perceben com a violència (Ridley i Feldman, 2003).

Objectiu 2

Avaluar les actituds i comportaments d'intel·ligència emocional, com a indicador d'adquisició d'habilitats per a la prevenció de les relacions abusives en la parella.

Per avaluar les actituds i comportaments de la intel·ligència emocional que han adquirit el grup d'adolescents participants, hem utilitzat el qüestionari CTI, Pensament Constructiu de la Intel·ligència Emocional (Epstein, 2003). Dels resultats obtinguts observem que en l'escala global de pensament constructiu (PCG), mostren poca diferència no significativa entre el grup experimental i el grup control. Les puntuacions obtingudes de la mitjana corresponen al barem moderadament baix (entre 35 i 44) en els dos grups, amb una puntuació de 38,45 en el *pretest* del grup experimental, i 38,51 en el *posttest*, on observem un lleuger augment i millora de 0,06 punts, i en el grup control una lleugera disminució i empitjorament del 0,01 punts. A les escales específiques d'Emotivitat (EMO) i Eficàcia (EFI) observem una lleugera millora de les habilitats adquirides, tal com descrivim a continuació.

A l'escala d'emotivitat (EMO) amb les corresponents subescales d'autoestima, tolerància, impassibilitat i capacitat de sobreposar-se, també s'observa un petit augment d'aquestes habilitats. En el grup experimental en el *pretest* la puntuació de la mitjana és de 40,99 i en *posttest* de 41,88, amb un augment de 0,89. En el grup control s'observa una petita disminució de les habilitats d'intel·ligència emocional. La puntuació en el *pretest* és de 41,41 i en el *posttest* de 40,86, amb una disminució de 0,55 punts. El barem corresponent als dos grups és moderadament baix. A l'escala d'eficàcia (EFI) amb les subescales de pensament positiu, activitat i responsabilitat, s'observen resultats semblants. La puntuació en el grup experimental és, en el *pretest*, de 38,05, i en el *posttest* de 38,10, amb un lleuger augment de 0,05 punts de la mitjana. En el grup control la puntuació disminueix 1,96 punts de la mitjana, en el *pretest*, pel que disminueixen les habilitats d'intel·ligència emocional. A les tres variables analitzades observem que els resultats no són estadísticament significatius en el contrast *pretest* i *posttest* dels dos grups, amb el test de Wilcoxon. Per sexes, les noies i els nois mostren resultats molt paral·lels en totes les variables, i estadísticament el contrast entre cada sexe no és significatiu.

En la literatura científica observem que la implementació de programes basats en l'entrenament de competències de la intel·ligència emocional (Blázquez i Moreno, 2008), permeten introduir canvis d'actitud i comportaments de l'alumnat. Així, es facilitarà la protecció de conductes de risc, la potenciació d'hàbits i habilitats saludables per fomentar una bona convivència en la parella, i es sensibilitzarà per detectar comportaments abusius.

Partint d'investigacions que afirmen que les manifestacions de maltractament psicològic són habitualment prèvies a les físiques (Blázquez i Moreno, 2008a; Follingstad, et al., 1990; Loring, 1994; O'Leary, 1999), i que les repercussions en la salut de les víctimes presenten un impacte psicològic igual o més gran al provocat per les agressions físiques (Henning i Klesges, 2003a), apostem per la necessària intervenció preventiva de caràcter primari, és a dir, que s'anticipi als efectes abans que l'impacte psicològic es produeixi (Meras, 2003). Es tracta que víctimes i agressors trenquin amb els estereotips marcats pel gènere (Díaz-Aguado, 2002; Coria, 2005), i aprenguin a través del desenvolupament de la intel·ligència emocional a establir relacions de parella basades en l'empatia, el diàleg (Salmurri, 2004), la negociació i la cooperació (Castells, 2006), i la resolució constructiva de conflictes (Sastre i Moreno-Marimón, 2002).

Com a resum dels resultats obtinguts, valorem important el lleuger augment i millora de l'escala global de pensament constructiu del grup experimental en l'avaluació de la intel·ligència emocional, tenint en compte que la intervenció del programa constava de sis hores. Pel que fa a l'instrument utilitzat considerem que no és el més addient per la població adolescent. Motius pels quals plantejem la possibilitat que si el programa s'apliqués en un període més prolongat, i s'avalués amb un instrument més addient, aleshores l'augment i millora serien més notables.

Per tant, per ajudar a prevenir i trencar la reproducció intergeneracional del sexisme i la violència, un mitjà òptim és l'adquisició de competències emocionals (Blázquez, et al. 2009), especialment d'habilitats assertives que permetin resoldre els conflictes amb respecte mutu, eficàcia i de manera pacífica (Salmurri, 2004; Sastre i Moreno-Marimon, 2002). Així, considerem de vital importància la integració en l'àmbit

educatiu d'actuacions dirigides a la prevenció a través de la implementació de programes basats en l'entrenament de les competències d'intel·ligència emocional (Bisquerra i Pérez, 2007; Blázquez i Moreno, 2008; Salmurri i Blanxer, 2002). Possiblement el canvi en actituds i coneixements d'intel·ligència emocional es presenten a llarg termini i no és el nostre cas, com ja he explicat anteriorment.

Objectiu 3

Avaluar els coneixements per identificar què és una relació abusiva en la parella i la seva tipologia.

Per avaluar aquest objectiu s'han fet entrevistes individuals semiestructurades d'una hora de durada, als 3 mesos (curs 2009-10) i als 12 mesos (curs 2010-11) de l'aplicació del programa, a una submostra de dotze alumnes, sis noies i sis nois, seleccionats/ades de manera aleatòria. En concret s'han formulat les preguntes: *Defineix què és una relació abusiva en la parella. Describeix quins tipus n'hi ha. Coneixes persones properes que tinguin o hagin patit una relació abusiva en la parella? De quin tipus?*

Els resultats permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant en el programa educatiu sap identificar què és una relació abusiva en la parella i la seva tipologia. De les respostes obtingudes s'han elaborat tres categories, de les quals el 74,9% identifiquen una relació abusiva en la parella amb el concepte de *domini de poder* d'una persona vers l'altre, en els dos períodes d'avaluació. Per sexes també coincideixen amb el mateix concepte en els dos períodes d'avaluació, les noies amb un 33,35% i els nois amb un 41,6%.

Respecte a la tipologia de relacions abusives en la parella, a l'avaluació dels 3 mesos, el 91,65% identifiquen *l'abús físic i psicològic*, i el 8,35% l'a *l'abús sexual*. A l'avaluació dels 12 mesos, el 100% identifiquen l'abús físic i psicològic, i no fan cap esment de l'abús sexual.

Pel que fa als casos que coneixen del seu entorn, a la primera avaluació, a l'entrevista dels 3 mesos, el 83,3% coneixen persones properes que pateixen relacions abusives psicològiques en la parella, amb un percentatge més elevat les noies amb un 50%, que els nois amb un 33,3%. A continuació, un 16,6% responen que no coneixen cap cas, tots del sexe masculí. I un 8,3%, un noi respon que coneix una situació d'abús físic.

A la segona avaluació, a l'entrevista dels 12 mesos, els percentatges són semblants. Un 75% afirmen conèixer situacions de relacions abusives psicològiques, també en una proporció més elevada les noies, amb un 50%, enfront els nois amb un 25%. El 33,2% coneixen situacions d'abús físic, amb un 16,6% amb equitat de sexes. I un 25% responen que no coneixen cap cas, tots del sexe masculí. Els resultats en els dos períodes d'avaluació evidencien que les noies coneixen més casos de relacions abusives en la parella que els nois.

Són uns resultats similars als de la recent investigació estatal (Díaz-Aguado i Carvajal (Dir.) 2011) amb una mostra de 10.961 alumnes de secundària, on s'observa una relació significativa entre el coneixement de casos de violència de gènere i el sexe de qui respon el qüestionari ($\chi^2(1) = 164,1, p < .001, V = .12$). Els resultats posen de relleu que les noies estan sobre-representades entre qui afirma conèixer algun cas, ja que responen el 38,9% de les noies, enfront el 27,4% del nois.

Objectiu 4

Avaluar els coneixements per identificar les causes que provoquen les relacions abusives en la parella.

Per avaluar aquest objectiu s'han fet entrevistes individuals semiestructurades d'una hora de durada, als 3 mesos (curs 2009-10) i als 12 mesos (curs 2010-11) de l'aplicació del programa, a una submostra de dotze alumnes, sis noies i sis nois, seleccionats/ades de manera aleatòria. En concret s'ha formulat la pregunta: *quines causes consideres que provoquen les relacions abusives en la parella?*

Els resultats permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant en el programa preventiu sap identificar les causes que provoquen les relacions abusives en la parella. Dels resultats obtinguts s'han elaborat set categories, de les quals a les entrevistes dels 3 mesos d'avaluació el 50% responen que les causes són el problema de submissió o manca d'autoritat per part de la noia, i la possessió o poder per part del noi. Per sexes, les noies representen el 16,6% i els nois el 33,3%. A continuació s'han registrat un 50% de respostes que indiquen que la causa és el problema de dependència i la por a perdre la parella, expressat en la mateixa proporció per part de les noies i els nois.

A les entrevistes de seguiment dels 12 mesos els resultats indiquen que la causa principal és *la por i la dependència de la dona vers l'home*, amb un 50% les noies i un 25% els nois. Seguida pel problema de *submissió o manca d'autoritat per part de la noia, i la possessió o poder per part del noi*. Resultat que està en corcondança amb la literatura científica entorn al funcionament patriarcal.

Els resultats obtinguts en els dos períodes posen de relleu la vigència del funcionament patriarcal en les relacions de parella entre dones i homes, com a principal causa de la violència de gènere, igual que en altres estudis (Bosch i Ferrer, 2000; Cantera, 2004; Canton, 2003; Charrada, 2010; Díaz-Aguado, 1996; Heise, 1998; Valls, 2006; Williams et al., 2008). Com molt bé descriu Coria (2005), en les relacions amoroses la dona ha confós l'amor amb entrega i servilisme, i l'home en poder i possessió.

Segons un estudi de la Federació de Dones Progressistes (2011) presentat a Madrid, el 80% dels i les adolescents creu que, en una relació de parella heterosexual, la noia ha de complaure el noi. Aquestes dades, extretes de 1.396 qüestionaris realitzats a joves de 14 a 18 anys, a Madrid i a Burgos, demostren que la idea de l'amor romàntic està molt arrelat en les relacions de parella, es a dir, que es manté l'estereotip de la dona com a sexe dèbil i l'home com a sexe fort (Garrido i Casas, 2009; Martínez-Benlloch et al. 2008).

Objectiu 5

Avaluar les actuacions de prevenció i rebuig vers les relacions abusives en la parella.

Per avaluar aquest objectiu s'han fet entrevistes individuals semiestructurades d'una hora de durada, als 3 mesos (curs 2009-10) i als 12 mesos (curs 2010-11) de l'aplicació del programa, a una submostra de dotze alumnes, sis noies i sis nois, seleccionats/ades de manera aleatòria. En concret s'han formulat les preguntes següents: *com reaccionaries davant una relació abusiva? Quins consells donaries per evitar caure en una relació abusiva?*

Els resultats obtinguts a les entrevistes d'avaluació als tres i dotze mesos permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant en el programa preventiu rebutja les relacions abusives en la parella i sap prevenir-les. Davant una relació abusiva a la parella o com actuar per evitar-la, a les entrevistes dels tres mesos, el 66,6% d'adolescents aconsellen *la comunicació* com element principal per solucionar el problema, amb la mateixa proporció entre sexes. El 41,6% proposen *tallar la relació*, amb un 25% les noies i un 16,6% els nois. Altres aspectes que valoren són *la informació com a prevenció*, un 25%, i *saber demanar ajuda en cas de patir una relació abusiva, o ajudar en cas que la pateixin els companys/es*, també amb un 25%. A les entrevistes de seguiment dels 12 mesos, les principals respostes s'inverteixen d'ordre, així el 83,3% proposa *tallar la relació*, amb un 50% les noies i un 33,3% els nois. Seguit de *la comunicació*, amb el 75%, un 33,3% les noies i un 41,6% els nois.

Com a resum dels dos períodes d'avaluació, observem que s'ha assolit l'objectiu esperat. Pel grup d'adolescents les principals actuacions per prevenir i rebutjar una relació abusiva són: tallar la relació, establir comunicació per cercar vies de solució, i si aquesta no funciona aleshores tallar-la. Malgrat els resultats obtinguts seguim considerant que en ocasions a l'adolescència tenen dificultat de distingir una relació de poder i de control, d'una relació saludable ja que en algunes situacions no són conscients de l'acceptació dels models de dominació patriarcal en les relacions íntimes en la parella (Díaz-Aguado, 2004; McCloskey, i Sitaker, 2009).

Algunes investigacions realitzades sobre la prevenció de les relacions abusives en la parella reflecteixen que un adequat coneixement de les causes, les fases del problema i les actuacions de prevenció contribueixen a prevenir la violència, gràcies a la sensibilització sobre el risc que impliquen les primeres fases, a incorporar el rebuig de la violència i la victimització a la pròpia identitat (Díaz-Aguado i Carvajal (Dir.) 2011; Romero, et al., 2011). En aquest sentit convé tenir en compte la importància que té afavorir aquest coneixement des de l'adolescència, ja que és l'edat en què es produeixen canvis importants en la identitat de gènere i també es comencen a establir les primeres relacions de parella (Díaz-Aguado 2002; Sánchez-Jiménez et al., 2008).

Objectiu 6

Avaluar els coneixements per tenir una relació de parella saludable, i amb igualtat.

Per avaluar aquest objectiu s'han fet entrevistes individuals semiestructurades d'una hora de durada, als 3 mesos (curs 2009-10) i als 12 mesos (curs 2010-11) de l'aplicació del programa, a una submostra de dotze alumnes, sis noies i sis nois, seleccionats/ades de manera aleatòria. En concret s'han formulat les preguntes: *Describeix aspectes importants per tenir una relació de parella saludable; com imagines el futur vivint en parella?*

Els resultats obtinguts a les entrevistes d'avaluació als tres i dotze mesos permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant en el programa educatiu té coneixements de les característiques bàsiques per establir una relació de parella saludable, i afirma que en el seu futur vol tenir relacions de parella amb igualtat. Respecte als aspectes bàsics per tenir una relació de parella saludable a l'entrevista d'avaluació dels tres mesos, el 83,3% destaquen *la comunicació, la confiança i la sinceritat*, amb equitat entre noies i nois, seguit amb un 58,3% per *l'amor i el respecte*. A l'entrevista dels dotze mesos un 83,3% destaquen *l'amor, estimar, el respecte i saber acceptar*, amb

resultats similars entre sexes. Seguit amb un 75% per *la comunicació*, amb un 50% les noies i un 25% els nois. També destaquen *la confiança i la sinceritat*, amb un 66,6%, amb equitat entre sexes.

La parella és la unitat bàsica de convivència i d'identitat social (Feliu, 2009), i al preguntar-nos pels indicadors claus d'una relació de parella amb qualitat trobem que algunes investigacions han recollit tot un seguit d'elements: l'amor (Sternberg, 2000), el respecte mutu (Feliu, 2009), l'enteniment sexual (Altable, 2000), l'estabilitat econòmica (Coria, 2001b), la comprensió mútua (Ceciarini, (Coord.) 2005), el recolzament recíproc (Castells, 2006), el fet de valorar i gaudir d'estar amb la persona estimada (Casas et al., 2004), la satisfacció i el compromís (Roche, 2006), entre altres. En resum, observem un nombre elevat de similituds amb el conjunt dels resultats obtinguts del grup d'adolescents i les investigacions esmentades.

Pel que fa a com imaginem el futur vivint en parella, a les entrevistes de seguiment dels tres mesos, el 91,6% afirmen que imaginem un futur amb igualtat en el funcionament de la relació de la parella, i també fan esment del repartiment de les tasques domèstiques amb equitat, amb un 50% les noies i un 41,6% els nois. Tan sols un 8,3% fa referència a un model masculista, per part d'un noi. A les entrevistes dels dotze mesos el resultat és exactament el mateix.

Es tracta d'un resultat esperançador de l'evolució cap a la igualtat entre dones i homes, almenys en un futur imaginari teòric, que caldrà veure a la pràctica en les properes generacions i en futures investigacions. Però de moment és un indicador que ens reafirma la necessitat de sensibilitzar en la igualtat de gènere, per afavorir les relacions de parella igualitàries, des del seu inici a l'etapa de l'adolescència, dins l'Educació Secundària (Díaz-Aguado, 2008; Federació Dones Progressistes, 2011). Un estudi recent amb una mostra de 1.396 joves entre 14 i 18 anys de Madrid i Burgos, adverteix que existeix un elevat sexisme, manca de coneixements sobre els conceptes d'igualtat i violència, i dificultat per detectar l'abús i l'elevat grau de mitificació de l'amor romàntic (Federació Dones Progressistes, 2011).

6.3 Consideracions del programa educatiu

L'eficàcia del programa educatiu ha estat constatada amb els resultats quantitius i qualitius. Cal dir que es van fet nombroses intervencions durant la fase de la tesina, amb 21 grups de 7 centres escolars, fet que va permetre millorar el seu contingut i les dinàmiques participatives, així com perfilar els petits detalls, des del llenguatge igualitari a parlar de parelles en general per transmetre respecte vers tots els tipus de relacions. En conjunt s'ha maximitzat el temps de durada de sis hores, amb una programació ben planificada, i al mateix temps deixant fluir. S'han aprofitat les oportunitats de treballar sobre les situacions que afloraven i que reflectien la problemàtica de vivències reals dels adolescents, aconseguint coneixements profunds de manera senzilla, entenedora i intensa.

Dels resultats, cal fer esment de les valoracions fetes per l'alumnat, destacant la majoria que *ha esta útil per consolidar i adquirir coneixements*. En concret, algunes de les reflexions més significatives són les següents: *Profunditat més que res perquè no sabia, no coneixia molt aquest tema; Útil i agradable, crec que..., tot ho feien d'una manera agradable; aprendre que t'has de comunicar més amb la parella; a la teva parella l'has d'estimar i comprendre i parlar i tot això; conscienciació; m'ha donat més informació; útil i necessari, per una altra banda, crec que els que no ho han fet haurien de provar de fer-ho també; m'ha ensenyat moltes coses, una font d'ensenyament; ha estat important; Ajuda; si, seguretat i informació; els fonaments d'una parella perquè vagi bé.*

Els centres escolars també han corroborat la utilitat del programa i la demanda de continuar fent aquests tipus d'activitats. Valoració que s'ha recollit a la memòria de la Regidoria de la Dona de l'Ajuntament de Manresa. En general s'han assolit els objectius específics aconseguint, un canvi en les actituds del grup d'adolescents participant. A més a més, a la fase de la tesina l'aplicació del programa educatiu va permetre detectar set casos de relacions abusives, dos d'ells d'alt risc, durant la primera campanya de sensibilització que es feia als centres de secundària de Manresa.

6.4 Consideracions dels instruments utilitzats

Considerem que ha estat molt enriquidor combinar instruments quantitius i qualitius per a l'avaluació de l'eficàcia del programa educatiu. Respecte als quantitius, destaquem el qüestionari AVE (Piñuel i Oñate (2006) que ens ha ajudat a conèixer l'índex d'agressivitat del grup d'adolescents com a principal factor del problema de les relacions abusives en la parella. Aquest qüestionari ha estat de gran utilitat, perquè a l'adolescència molts subjectes encara no han iniciat cap relació de parella. Els qüestionaris existents que avaluen els conflictes de violència en la parella (citats al punt 4.3.3.2) impliquen tenir parella, i per tant no eren aplicables en aquesta investigació.

Respecte a l'aplicació del qüestionari AVE (Piñuel i Oñate (2006), destaquem la seva bona adaptació a l'edat de l'adolescència, sobretot perquè està compost de preguntes curtes, entenedores i, malgrat tenir 94 ítems, els i les adolescents els han respost en el temps mínim indicat en el manual.

En l'aplicació del qüestionari CTI (Epstein, 2003) ha succeït tot el contrari: els i les adolescents han tingut dificultats de comprensió d'algunes preguntes, i dificultat d'assignar les cinc opcions de resposta vers les preguntes formulades en negatiu ja que creaven confusió. Per la qual cosa el temps previst en respondre s'ha allargat, en tots els grups, aproximadament uns deu minuts més del temps màxim indicat en el manual. A més, durant la fase d'anàlisi ens ha sorprès el baix nivell obtingut a la mitjana de les puntuacions a l'escala global de pensament constructiu, de moderadament baix en els dos grups. Fet que ens fa dubtar de les característiques psicomètriques de l'adaptació espanyola que s'ha obtingut a partir d'una mostra incidental, sense pretensions de representivitat de la població espanyola (n=835) composta de població adulta de diversa procedència i edat, (Epstein, 2003, p. 52). Aspectes que també ens fan qüestionar la seva validesa d'aplicació específica a la població adolescent.

Un altre aspecte que hem observat en els dos qüestionaris utilitzats és el llenguatge sexista emprat, que considerem que exerceix una influència masculista, i per tant, una discriminació vers el sexe femení (Calero, 1999). A continuació mostrem tres exemples

representatius de cada qüestionari, amb les paraules sexistes subratllades, que van dirigides únicament al sexe masculí.

Alguns exemples de paraules sexistes del qüestionari AVE (Piñuel i Oñate (2006):

Ítem 51: *Tinc molts amics.*

Ítem 52: *M'avorreix estar sol.*

Ítem 89: *Acostumo a estar intranquil quasi tot el temps.*

Alguns exemples de paraules sexistes del qüestionari CTI (Epstein, 2003):

Ítem 11: *Cuando me entero de que una persona que me gusta me corresponde, me siento muy valioso y capaz de conseguir todo lo que pretenda.*

Ítem 71: *Sólo confío de verdad en mi mismo.*

Ítem 108: *Cuando me ocurre algo desgraciado, me acuerdo de todas las cosas tristes que me han ocurrido en el pasado y ello me hace sentir más desgraciado.*

Pel que fa a l'anàlisi qualitatiu, hem utilitzat el programa Atlas.ti (versió 3.03) que ha facilitat l'anàlisi de les 24 entrevistes transcrits, atès la seva gran extensió en paper, d'un total de 243 pàgines. Això ha permès fer l'anàlisi comparatiu de les entrevistes dels dos períodes de seguiment del programa, als tres i dotze mesos. Pel que fa a l'anàlisi quantitatiu hem utilitzat el programa estadístic SPSS (19.0), que ens ha permès fer l'anàlisi estadística dels resultats dels dos qüestionaris i elaborar les gràfiques corresponents.

6.5 Limitacions i aportacions de la investigació

L'estudi de la prevenció de la violència de gènere és un tema molt ampli i el seu abordatge específic d'avaluació del programa educatiu a l'adolescència és molt recent i minoritari. Per aquest fet es requeriria la realització de més investigacions, més àmplies i que incorporin més variables d'estudi.

En el desenvolupament de tot el procés de la present investigació hem detectat algunes **limitacions**, tal com exposem a continuació. Els qüestionaris AVE, (Piñuel i Oñate,

2006) i CTI (Epstein, 2003), s'han fet a un mes, el *pretest* i el *posttest*, de l'aplicació del programa educatiu, als grups experimental i control, però ha mancat seguiment de continuïtat als 6 i 12 mesos. Aquesta limitació ha estat derivada a causa de l'elevat cost econòmic dels dos qüestionaris, ja que la correcció s'ha fet a través d'Edicions TEA, qui té els drets comercials en exclusivitat.

Davant aquesta dificultat hem contactat directament amb dos autors dels qüestionaris, el coautor Iñaki Piñuel y Zabala de la Universitat de Alcalá de Henares (Madrid), i l'autor Seymour Epstein de la *University of Massachusetts* (EEUU), però no ha estat possible aconseguir els barems amb les puntuacions directes, ni els ítems que formen cada escala, ja que tenen els drets concedits a l'editorial corresponent. També hem tramitat diverses subvencions, a l'Ajuntament de Manresa, a l'Institut Català de les Dones (ICD) i a la Diputació de Barcelona als ajuts de recerca en Igualtat i Gènere Francesca Bonnemaïson, sense obtenir cap ajut econòmic. Per aquest motiu s'ha hagut de limitar l'aplicació dels qüestionaris a un mes abans i un mes després del programa educatiu.

Respecte a les entrevistes d'avaluació de l'eficàcia del programa educatiu, s'ha fet a una submostra del grup experimental, fet que ha limitat poder contrastar la informació amb el grup control. El motiu ha estat la manca de disponibilitat de temps real per haver de compaginar la investigació amb la jornada laboral, pel que es va decidir fer menys entrevistes i limitar-les a una submostra, per tal de garantir la seva profunditat i qualitat. Plantegem la possibilitat de completar la investigació en el futur, i fer entrevistes a un grup control que no hagi participat a cap programa de prevenció de relacions abusives en la parella, per contrastar la informació. O, el que seria millor, repetir el mateix model d'investigació i ampliar-ne el seguiment. Un altre aspecte a tenir en compte en futures investigacions d'avaluació d'un programa és ampliar l'avaluació dels resultats amb altres tipus d'avaluació, com l'avaluació de l'impacte, de la sostenibilitat i de la transportabilitat del programa (Stufflebeam, 2002).

Un aspecte que ha limitat el recull de dades del nombre de casos d'àmbit estatal és la manca d'un registre homogeni dels casos de violència de gènere. La informació amb la qual es compta en aquests moments a Espanya, procedent de diverses fonts, presenta indubtables mancances i en moltes ocasions tenen limitacions que impedeixen el seu

adequat seguiment, comparació i anàlisi. Es considera imprescindible, en qualsevol cas, realitzar un acostament des de la perspectiva estadística que ens permeti fer un seguiment de la magnitud i l'evolució del fenomen, almenys en algunes de les seves manifestacions.

Com a **aportacions** destaquem que aquest treball d'investigació, amb els resultats obtinguts, tant quantitativament com qualitativament, permet continuar en la línia d'altres investigacions i reafirmar alguns dels resultats d'altres estudis (Díaz-Aguado 2002, 2004; Foshee et al., 2004; Hernando, 2007; Muñoz-Rivas, et al., 2007). Així mateix, també aporta nous instruments i informacions entorn la prevenció de les relacions abusives en la parella a l'adolescència, on la prevenció pot incidir de manera més eficaç per pal·liar l'actual problemàtica de la violència de gènere, en el seu inici, des de l'arrel del problema. Valorem de gran utilitat la creació d'un programa educatiu de prevenció de les relacions abusives en la parella adaptat al cicle educatiu de quart d'educació secundària, junt amb el material didàctic complementari, amb la finalitat de pal·liar l'actual problema de la violència de gènere.

Considerem que ha estat una aportació encertada incloure en l'estudi quantitatiu el qüestionari AVE, Assetjament i violència escolar, (Piñuel i Oñate, 2006) per conèixer i avaluar l'augment o disminució de l'agressivitat entre iguals, en el *pretest* i *posttest*, com a principal indicador del problema de les relacions abusives en la parella. Una aportació rellevant ha estat el resultat de la disminució de l'índex d'agressivitat en el grup experimental, fet que reafirma la importància de desenvolupar programes educatius de prevenció com a via eficaç per fer minvar els problemes psicològics i socials de la violència de gènere.

El material recollit i observat en tota la investigació engloba molta més informació de la que s'ha analitzat en aquest estudi, però davant dels instruments científics és difícil aportar tot el procediment investigat, especialment en la part qualitativa, on s'ha viscut una profunda vivència humana. En conjunt, aquest estudi ha contribuït a ampliar el camp d'investigació, junt amb els recents estudis en el context científic, orientat a l'avaluació de l'eficàcia d'un programa educatiu a l'adolescència, entorn de la problemàtica de les relacions abusives en la parella.

6.6 Conclusions finals

Dins de les limitacions d'aquest treball, podem afirmar que els resultats estan en la línia descrita en la hipòtesi plantejada, ja que s'ha assolit l'objectiu general de l'eficàcia del programa educatiu de prevenció de les relacions abusives en la parella, a l'edat de l'adolescència, aconseguint fer minvar el principal factor de risc, que és la violència.

En conjunt, els resultats estan en la línia d'altres investigacions que han avaluat programes preventius de relacions abusives en la parella, realitzats en l'àmbit escolar de secundària (Díaz-Aguado 2002, 2004; Foshee et.al., 2004; Hernando, 2007; Muñoz-Rivas, et al., 2007). També estan en la línia d'altres estudis entorn de la prevenció de la violència en les parelles, que vem tenir l'ocasió de conèixer i també de participar-hi (Bosch, Gutiérrez, Espinoza i Raich, 2011), en el recent *Symposium Internacional sobre Abús Psicològic: Aspectes clínics, socials i educatius*, celebrat el mes d'octubre de 2011 a Granada (Espanya), a les ponències (Muñoz-Rivas, 2011; Murta, 2011), i en format de pòster (Nobre, Fernández, Romo, Caballo, Trujillo i Murta, 2011; Rodríguez, Navarro i Ortega, 2011).

Assenyalem que la violència de gènere en les relacions de parella és un greu problema de salut pública d'àmbit mundial (OMS, 2005), que és necessari que sigui abordat a l'adolescència a través de la detecció precoç i la prevenció educativa (Foshe et al., 2004).

En l'actualitat, malgrat els diversos programes educatius, campanyes als mitjans de comunicació i investigacions per millorar la prevenció de la violència de gènere a Catalunya i a tot l'estat, és necessària la implicació de professionals de l'àmbit clínic, sanitari, educatiu, serveis socials, judicial, policial, entre altres. També és necessari el treball multidisciplinari per poder detectar els primers indicis de violència psicològica a la fase del festeig, i des de la psicologia clínica poder oferir, si és necessari, tractament adient a cada cas.

Com a síntesi dels resultats en base als objectius específics, plantegem les conclusions següents:

1. El grup d'adolescents que va participar en el programa educatiu presenta una disminució i millora de l'índex d'agressivitat en el *posttest* del grup experimental. La disminució de l'assetjament que rebia l'alumnat ha estat més elevada en les noies que els nois. Contràriament, en el grup control l'índex d'agressivitat augmenta i empitjora en els dos sexes. Fet que es pot atribuir a l'eficàcia del programa educatiu.
2. L'aplicació del programa educatiu incideix amb una lleugera millora de les habilitats adquirides d'intel·ligència emocional en el grup experimental, i un lleuger empitjorament en el grup control. Però no s'han trobat diferències significatives entre el *pretest* i *posttest* dels dos grups, ni entre les noies, ni els nois.
3. Els resultats permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant sap identificar què és una relació abusiva en la parella, definint-la com una relació de domini de poder. Respecte a la tipologia, la majoria de l'alumnat identifica l'abús físic i psicològic. Pel que fa al coneixement de casos propers que pateixen alguna relació abusiva en la parella, els resultats indiquen que les noies en coneixen més que els nois.
4. Els resultats permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant sap identificar les causes que provoquen les relacions abusives en la parella. L'avaluació dels coneixements posen de relleu la vigència del funcionament patriarcal en les relacions de parella heterosexuales, entre dones i homes, com a principal causa de la violència de gènere. Resultat que està en corcondança amb la literatura científica exposada a la primera part de la investigació.
5. Els resultats obtinguts permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant rebutja les relacions abusives en la parella i sap prevenir-les. Resultats que corroboren la importància de fer prevenció en el context educatiu.

6. Els resultats obtinguts a les entrevistes d'avaluació, als tres i dotze mesos, permeten mantenir la hipòtesi que l'alumnat participant en el programa educatiu té coneixements de les característiques bàsiques per establir una relació de parella saludable, i afirmen que en el seu futur volen tenir relacions de parella amb igualtat. Resultat esperançador de l'evolució cap a la igualtat entre dones i homes, almenys en un futur imaginari teòric, que caldrà veure a la pràctica en les futures generacions i en futures investigacions.

Com a resum final reiterem que aquesta investigació posa de manifest que estem en el camí adequat ja que s'han aconseguit els canvis esperats, destacant la disminució de l'índex d'agressivitat en el grup d'adolescents. Resultats que ens animen a continuar en la línia de la prevenció del problema de la violència de gènere. Prevenció que és important aplicar a la fase inicial del festeig en l'alumnat de secundària de manera continuada, fent sensibilització conjunta de formació als equips docents, i també a les mares i als pares per millorar-ne l'eficàcia.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

7. Referències bibliogràfiques

- Ackard, D.M., i Neumark-Sztainerb, D. (2002). Violence and date rape among adolescents: associations with disordered eating behaviors and psychological health. *Child Abuse i Neglect*, 26, 455–473.
- Alonso, J., i Román, J.M. (2005). Prácticas educativas familiares y autoestima. *Psicothema*, 17, 76-82.
- Alberdi, I., i Matas, N. (2002). La violencia doméstica. Informe sobre los malos tratos a mujeres en España. Colección Estudios Sociales, 10, 9-22. Consultat el 20 de maig de 2007 a: http://www.reis.cis.es/REIS/PDF/REIS_102_151167996473285.pdf
- Altable, Ch. (2000). *Educación sentimental y erótica para adolescentes, más allá de la igualdad*. Madrid: Miño y Davila Editores.
- Álvarez Roca, M. M. (2003). Violencia de género y adolescencia, una propuesta de intervención educativa. *Red de Revistas Científicas de América Latina y el Caribe, España y Portugal. Otras Miradas*, 3(2), 96-110. Consultat el 12 d'abril de 2009 a: <http://redalyc.uaemex.mx/src/inicio/ArtPdfRed.jsp?iCve=18330204#>
- Alvaro, I., Bosch, C., Gombau, R., i Fernandez, V. (2007). *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses? Taller de prevenció de relacions abusives*. Manresa: Associació La Casa de les Formigues.
- Alleyne, B., Coleman-Cowger, V.H., Crown, L., Gibbons M. A., i Vines, L.N. (2011). The effects of dating violence, substance use and risky sexual behavior among a diverse sample of Illinois youth. *Journal of Adolescence*, 34 (1), 11-18. Consultat el 19 desembre 2011 a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20452662>
- Andreou, E. (2000). Bully/Victim problems and their association with psychological constructs in 8-to 12-year old Greek schoolchildren. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56.
- Anguera, M. T. (2000). *Observación en psicología clínica, aplicaciones*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Anguera, M. T., Arnau, J., Ato, M., Martínez, R., Pascual, J., i Vallejo, G. (1998). *Métodos de investigación en Psicología*. Madrid: Síntesis Psicología.
- Ansara, D. L., i Hindin, M. J. (2009). Perpetration of Intimate Partner Aggression by Men and Women in the Philippines, Prevalence and Associated Factors. *Journal*

- of Interpersonal Violence*, 24 (9), 1579-1590. Consultat l'11 de gener de 2010 a:
<http://jiv.sagepub.com/content/24/9/1579.full.pdf+html>
- Archer J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners: A meta-analytic review. *Psychol Bull*, 126 (5), 651-80. Consultat el 21 de gener de 2009 a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10989615>
- Archer J. (2002). Sex differences in physically aggressive acts between heterosexual partners. A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behaviour*, 7 (4), 313-351. Consultat el 21 de gener de 2009 a:
<http://www.mann-als-opfer.com/downloads/studienmetaanalysejohnarcher.pdf>
- Asensi Pérez, L. F. (2008). La prueba pericial psicológica en asuntos de violencia de género. *Revista Internauta de Práctica Jurídica*, 21, 15-29.
- Bair-Merritt, M.H., Shea Crowne, S., Thompson, D.A., Sibinga, E., Trent, M., i Campbell, J. (2010). Why Do Women Use Intimate Partner Violence? A Systematic Review of Women's Motivations. *Trauma Violence Abuse*, 11 (4), 178-189. Consultat el 17 de novembre de 2010 a:
<http://tva.sagepub.com/content/11/4/178.abstract>
- Bisquerra, R. (2003). Educación emocional y competencias básicas para la vida. *Revista de Educación Educativa (RIE)*, 21 (1), 7-43.
- Bisquerra, R., i Pérez, N. (2007). Las competencias emocionales. *Educación XXI*, 10, 61-82.
- Blázquez, M., i Moreno, J. M. (2008a). *Maltrato psicológico en la pareja. Educación y Prevención emocional*. Madrid: EOS.
- Blázquez, M., i Moreno, J. M. (2008b). Análisis de la inteligencia emocional en la violencia de género. *Revista electrónica de Investigación Psicoeducativa*, 15, 6 (2), 475-500.
- Blázquez, M., Moreno, J. M., i García-Baamonde, M. E. (2008). El maltrato psicológico en los modelos teóricos explicativos de la violencia de género. *Revista del Instituto de Investigaciones de la Facultad de Psicología, Universidad de Buenos Aires (UBA)*, 13 (2).
- Blázquez, M., Moreno, J. M., i García-Baamonde, M. E. (2009). Inteligencia emocional como alternativa para la prevención del maltrato psicológico en la pareja. *Anales de Psicología* 25 (2), 250-260. Consultat el 12 de septiembre de 2010 a:
<http://revistas.um.es/analesps/article/view/87541>

- Blázquez, M., Moreno, J. M., i García-Baamonde, M. E. (2010). Revisión teórica del maltrato psicológico en la violencia conyugal. *Psicología y Salud*, 20 (1), 65-75. Consultat el 4 de setembre de 2010 a:
<http://www.uv.mx/psicysalud/psicysalud-20-1/20-1/Macarena-Blazquez-Alonso.pdf>
- Botello, L. (2005). *Identidad, masculinidad y violencia de género*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid. Madrid, España. No publicado. Consultat el 15 de febrer de 2009 a: <http://eprints.ucm.es/tesis/psi/ucm-t28455.pdf>
- Bonino, L. (1998). *Micromachismos, la violencia invisible*. Madrid: Cecom.
- Bosch, C. (2009). *Com pensen, senten i viuen l'amor els joves*. Treball de recerca (no publicat). Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona.
- Bosch, E., i Ferrer, V.A. (2000). La violencia de género: De cuestión privada a problema social. *Intervención Psicosocial*, 9 (1), 7-19.
- Bosch, E., i Ferrer, V. A. (2002). *La voz de las invisibles. Las víctimas de un mal amor que mata*. Madrid: Editorial Cátedra. Colección Feminismos.
- Bosch, E., Ferrer, V. A., i Alzamora, A. (2006). *El laberinto patriarcal*. Rubí (Barcelona): Anthopos Editorial.
- Bosch, C., Gutiérrez, T., Espinoza, P., i Raich, R. M. (2011). *Prevención de las relaciones abusivas en la pareja con adolescentes. Evaluación de un programa educativo*. Presentat a la secció de pòsters al I Symposium Internacional sobre Abus Psicològic: Aspectes clínics, socials i educatius. Granada, Espanya.
- Byles, J.A. (1978). Violence, alcohol and other problems in disintegrating families. *Quarterly Journal of Studies on Alcoholism*, 39, 551-553.
- Cáceres, J. (2007). Violencia doméstica: Lo que revela la investigación básica con parejas. *Papeles del Psicólogo*, 28 (1).
- Campbell, R., DworkinE., i Cabral, G. (2009). An Ecological Model of the Impact of Sexual Assault On Women's Mental Health. *Trauma Violence Abuse*, 10, 225. Consultat el 25 de novembre de 2009 a:
<http://tva.sagepub.com/content/10/3/225.full.pdf+html>
- Cantera, L. (1999). *Te pego porque te quiero. La violencia en la pareja*. Barcelona: UAB.
- Cantera, L. (2004). *Más allá del género. Nuevos enfoques de nuevas dimensiones y direcciones de la violencia en la pareja*. Tesis no publicada. Universitat

- Autònoma de Barcelona, Barcelona, España. Consultat el 3 de juny de 2008 a:
<http://hdl.handle.net/10803/5441>
- Carlson, J. J., i Corcoran, N. E. (2001). Family structure and children's behavioral and cognitive outcomes. *Journal of Marriage and the Family*, 63 (3), 779-792.
- Carrasco, C. (1997). Mujeres, trabajos y políticas sociales en España. *DUODA Revista d'Estudis Feministes*, 13, 85-104.
- Carrasco-Portiño, M., Vives-Cases, C., Gil-González, D., i Álvarez-Dardet, C. (2007). ¿Qué sabemos sobre los hombres que maltratan a su pareja? Una revisión sistemática. *Rev. Panam Salud Publica*. 22 (1), 55-63.
- Casas, F. (2000). La adolescencia: retos para la investigación y para la sociedad europea de cara al siglo XXI. *Anuario de Psicología 2000 (Facultat de Psicologia Universitat de Barcelona)*, 31 (2), 5-14.
- Casas, F., Buxarrais, M. R., Figuer, C., González, M., Tey, A., Noguera, E. i Rodríguez, J. M. (2004). Los valores y su influencia en la satisfacción vital de los adolescentes entre los 12 y los 16 años: estudio de algunos correlatos. *Apuntes de Psicología*, 22, 3-23.
- Castellano, I., García, M. J., Lago, M. J., i Ramírez, L. (1999). La violencia en parejas universitarias. *Boletín Criminológico*, 42, 1-4.
- Castells, P. (2006). *En pareja: los secretos del amor y el desamor*. Barcelona: Planeta.
- Cava, M. J., Buelga S., Musitu, G., i Murgui, S. (2010). Violencia escolar entre adolescentes y sus implicaciones en el ajuste psicosocial: un estudio longitudinal. *Revista de Psicodidáctica*, 15 (1), 21-34.
- Ceciarini, S. (coord.). (2005). *La ciudad para la igualdad. Una metodología y buenas prácticas para la igualdad de hombres y mujeres*. Brussel·les: Consell Europeu de Municipis i Regions (CMRE).
- Centro de Estudios Demográficos. Consultat durant l'any 2010 i 2011 a:
<http://www.redactivas.org/index.php/es/iquienes-somos/28-centro-de-estudios-demograficos-ced.html>
- Cervera, L. (2009). *Lo que hacen tus hijos en Internet*. Barcelona: Ed. Integral.
- Coker, A. L., Smith, P. H., Bethea, L., King, M. R., i McKeown, R. E. (2000). Physical health consequences of physical and psychological intimate partner violence. *Archives of Family Medicine*, 9, 1-7.

- Coker, A. L., Smith, P. H., McKeown, R. E., i Remsburg, M. L. (2000). Frequency and correlates of ultimate partner violence by type: Physical, sexual and psychological battering. *American Journal of Public Health, 90*, 553-559.
- Consell d'Europa (1997). *Declaració final de la segona cimera del Consell d'Europa per combatre la violència i l'explotació sexual que pateixen les dones*. Estrasburg: Consell Europeu.
- Coria C. (2001a). La dimensió perversa del aguante amoroso, *Revista La Cuerda*, Guatemala.
- Coria C. (2001b). El sexo oculto del dinero y su influencia insalubre en las relaciones de pareja y familia, *Revista Psicoterapia y Familia*, 14, (1). México.
- Coria, C. (2005). *El amor no es como nos contaron... ni como lo inventamos*. Buenos Aires: Paidós.
- Coria, C. (2010). *Decir basta, una asignatura pendiente*. Buenos Aires: Paidós.
- Corral, S. (2009). Estudio de la violencia en el noviazgo en jóvenes universitarios/as: cronicidad, severidad y mutualidad de las conductas violentas. *Psicopatología Clínica Legal y Forense, 9*, 29- 48.
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., i Papp, L. M. (2003). Children's responses to everyday marital conflict tactics in the home. *Child Development, 74*, 1918-1929.
- Chacón, A. (2003). Una nueva cara de Internet: El acoso. Consultat el 3 de juny de 2008 a:
<http://www.ugr.es/~sevimeco/revistaeticanet/Numero1/Articulos/NUEVACARADEINTERNET.pdf>
- Charrada, M. M. (2010). Women's agency across cultures: Conceptualizing strengths and boundaries. *Women's Studies International Forum, 33* (6), 517-522.
- Debarbieux, E., i Blaya, C. (2009). Clima escolar y prevención de la violencia. *Educar* 43, 31-41. Consultat el 6 de setembre de 2010 a:
<http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3147656>
- Debardieux, E., i Blaya, C. (2009). Clima escolar i prevenció de la violència. *Educar* 43, 31-41.
- Dekovic, M., Wissink, I. B., i Meijer, A. M. (2004). The role of family and peer relations in adolescent antisocial behaviour: comparison of four ethnic groups. *Journal of Adolescence, 27*, 497-514.

- Denny, K. E. (2011). Comparing Gender Messages in Girl Scout and Boy Scout Handbooks. *Gender i Society* 25, 27-47. Consultat el 10 de maig de 2011 a: <http://gas.sagepub.com/>
- Díaz-Aguado, M. J. (2002). *La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la juventud. Mujeres jóvenes el avance hacia la igualdad*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Díaz-Aguado, M. J. (2003a). Adolescencia, sexismo y violencia de género. Papeles del Psicólogo. *Revista del Colegio Oficial de Psicólogos*, 23 (84), 35-44.
- Díaz-Aguado, M. J. (2003b). Diez condiciones básicas para prevenir la violencia desde la adolescencia. *Revista de Estudios de Juventud*, 62, 21-36. Consultat el 20 de novembre de 2010 a: http://213.0.8.18/portal/Educantabria/RECURSOS/Materiales/Biblestin/Aspectos_psicosociales_Violencia_juvenil.pdf
- Díaz-Aguado, M. J. (2006). Sexismo, violencia de género y acoso escolar. Propuestas para una prevención integral de la violencia. *Revista de Estudios de Juventud*, 73, 38-57. Consultat el 20 de novembre de 2010 a: <http://www.injuve.es/contenidos.downloadatt.action?id=1931043341>
- Díaz-Aguado, M. J. (2008). Construir la igualdad entre hombres y mujeres y prevenir la violencia de género en la educación del siglo XXI. En: *La igualdad no es una utopía*, pp. 82-91. Madrid: Thomson-Aranzadi.
- Díaz-Aguado, M. J. (2009). Prevenir la violencia de género desde la escuela. *Revista Estudios de Juventud. Monográfico sobre Juventud y Violencia de Género*, 86, 31-46.
- Díaz-Aguado, M.J., i Carvajal, M.I. (Dir.) (2011). *Igualdad y prevención de la violencia de género en la adolescencia*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad. Consultat el 15 de maig de 2010 a: <http://mariajosediaz-aguado.blogspot.com>
- Diputació de Barcelona. (2003). *Bones pràctiques i auditoria de gènere. Instruments per a polítiques locals*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Domínguez Fuentes, J. M., García Leiva, P., i Cuberos Casado, I. (2008). Violencia contra las mujeres en el ámbito doméstico: consecuencias sobre la salud psicosocial. *Anales de psicología*, 24 (1), 115-120.

- Dutton, D.G., i Golant, S.K. (1997). *El golpeador. Un perfil psicológico*. Buenos Aires: Paidós.
- Dyson, S. i Fox, C. (2006). *An evaluation of the Sexual Health and Relationships Education (Share) Project 2003 - 2005*. Melbourne: La Trobe University.
- França-Rocha, M. E. (2001). *La contribución de las series juveniles de televisión a la formación de la identidad en la adolescencia. Análisis del contenido y de la recepción de la serie Compañeros de Antena 3*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Echeburúa, E., Corral, P., i Amor, P. (2004). Evaluación del daño psicológico en las víctimas de delitos violentos. *Psicopatología Clínica Legal y Forense*, 4, 227-244.
- Echeburúa, E., Fernández-Montalvo, J., i Amor, P.J. (2006). Psychological treatment of men convicted of gender violence: A pilot study in Spanish prisons. *Internacional Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50, 56-70.
- Ellsberg, M., Jansen, H. A., Heise, L., Watts, C. H., i Garcia-Moreno, C. (2008). Intimate partner violence and women's physical and mental health in the WHO multi-country study on women's health and domestic violence: an observational study. *The Lancet*, 371, 1165-1172.
- Elzo, J. (2008). *La voz de los adolescentes*. Madrid: Ediciones PPC.
- Engels, R., Dekovic, M., i Meeus, W. (2002). Parenting practices, social skills and peer relations in adolescence. *Social Behavior and Personality*, 30, 3-18.
- Epstein, S. (2003). *Inventario de Pensamiento Constructivo. Una medida de la inteligencia emocional*. (2ª ed.). Madrid: TEA Ediciones.
- Estévez-López, E. (2006). *Violencia, victimización y rechazo escolar en la adolescencia*. València: Universitat de València.
- Fagan, J.A., Stewart, D.K., i Hansen, K.V. (1983). Violent men or violent husbands. En D. Finkelhor, R. J. Gelles, G. T. Hotaling y M. A. Straus (Eds.), *The dark side of families: Current family violence research* (pp. 49-68). Beverly Hills, CA: Sage.
- Federación Mujeres Progresistas. (2011). *¿Igualmente? Alumnado y género, percepciones y actitudes*. Consultat el 27 de desembre de 2011, a: <http://www.fmujeresprogresistas.org/images/contenidos/resumen%20informe%20ppales%20resultados.pdf>

- Feliu, M.H. (2009). *Vivir bien en pareja. 10 claves para una relación estable y duradera*. Barcelona: Ed. Plataforma.
- Feiring, C., Deblinger, E., Hoch-Espada, A., i Haworth, T. (2002). Romantic Relationship Aggression and Attitudes in High School Students: The Role of Gender, Grade, and Attachment and Emotional Styles . *Journal of Youth and Adolescence*, 31 (5), 373–385.
- Ferrer, V. A., i Bosch, E. (2006). El papel del movimiento feminista en la consideración social de la violencia contra las mujeres: el caso de España. *Labrys*, 10. Consultat el 22 d'agost de 2009 a:
<http://vsites.unb.br/ih/his/gefem/labrys10/espanha/vitoria.htm>
- Flannery, D.J., Vazsonyi, A.T., Liau, A.K., Guo, S., Powell, K.E., Atha, H., Vesterdal, W., i Embry, D. (2003). Initial Behavior Outcomes for the Peace Builders Universal School-Based. Violence Prevention Program. *American Psychological Association*, 39 (2), 292–308. Consultat el 8 de gener de 2008 a:
<http://evolution.binghamton.edu/evos/wpcontent/uploads/2008/11/EmbryPeaceBuilders.pdf>
- Flood, M., i Fergus, L. (2009). An assault on our future : the impact of violence on young people and their relationships. *Redress*, 18 (1), 40-43.
- Flood, M., i Pease, B. (2009). Factors que influeixen en les actituds de violència contra la dona *Trauma Violence Abuse*, 10, 125. Consultat el 18 d'agosto de 2009 a:
<http://tva.sagepub.com/content/10/2/125.full.pdf+html>
- Follingstad, D.R., Rutledge, L.L., Berg, B.J., Hause, E.S., i Polek, D.S. (1990). The role of emotional abuse in physically abusive relationships. *Journal of Family Violence*, 5 (2), 107-120.
- Foshee, V.A, Bauman, K.E., Arriaga, X.B., Helms, R.W., Koch, G.G., i Linder G.F. (1998). An Evaluation of Safe Dates, an Adolescent Dating Violence Prevention Program. *American Journal of Public Health*, 88, 45–50.
- Foshee, V., Bauman, K., Ennett, S., Linder, F., Benefield, T., i Suchindran, C. (2004). Assessing the long-term effects of the safe dates program and a booster in preventing and reducing adolescent dating violence victimization and perpetration. *American Journal of Public Health* 94, 619–624.
- Foshee, V.A., Bauman, K.E., Ennett, S.T., Suchindran, C., Benefield, T., i Linder, G.F. (2005). Assessing the effects of the dating violence prevention program *Safe*

- Dates* using random coefficient regression modeling. *Prevention Science*, 6, 245-258.
- Foshee, V.A., Reyes, H.L., Ennett, S.T., Suchindran, C., Mathias, J.P., Karriker-Jaffe, K.J., Bauman, K.E., i Benefield TS., (2011). Risk and protective factors distinguishing profiles of adolescent peer and dating violence perpetration. *Journal of Adolescent Health*, 48 (4), 344-50.
- García Salomón, M. (2006). *El parany de l'amor: materials per treballar la prevenció de relacions abusives amb adolescents i joves*. Barcelona: Octaedro.
- García-Tornel, S., Miret, P., Cabré, A., Flaquer, Ll., Berg-Kelly, K., Roca, G., Elzo, J., i Lailla, J. M. (coord.). (2011). *L'adolescent i el seu entorn al segle XXI. Instantània d'una dècada*. Espulgues de Llobregat, Hospital Sant Joan de Déu. Consultat el 3 de desembre de 2011 a:
http://www.faroshjd.net/adjuntos/1877.2-Faros_5_cat.pdf
- Garrido Genovés, V., i Casas Tello, M. (2009). La prevenció de la violència en la relació amorosa entre adolescents a través del taller «La Màscara del Amor». *Revista de Educació*, 349, 335-360.
- Gelambí, M. (2001). *Polítiques públiques i relacions de gènere: les polítiques d'igualtat entre dones i homes a Catalunya*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Gerard, J. M., i Buehler, C. (1999). Multiple risk factors in the family environment and youth problems behaviors. *Journal of Marriage and the family*, 61, 343-361.
- Gifford-Smith, M. E., i Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: social acceptance, friendships, and social network. *Journal of School Psychology*, 41, 235-284.
- Giordano, P.C., Soto, D.A., Manning, W.D., i Longmore, M.A. (2010). The characteristics of romantic relationships associated with teen dating violence. *Social Science Research*, 39, 863-874.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam
- Goleman, D. (2006). *Inteligència Social*. Barcelona: Kairós.
- González Méndez, R., i Santana Hernández, J. (2001). Violència en las parejas jóvenes. *Psicothema*, 13 (1), 127-131.
- González-Molano, Y. (2005). *Nación, clase y género*. Barcelona: Universidad Autònoma de Barcelona, España.

- González, M.P., Muñoz-Rivas, M., i Graña, J.L. (2003). Violencia en las relaciones de pareja en adolescentes i jóvenes: una revisión. *Psicopatología Clínica Legal i Forense*, 3 (3), 23-39.
- Gracia, E. (2002). *Las víctimas invisibles de la violencia familiar. El extraño iceberg de la violencia doméstica*. Barcelona: Paidós.
- Gracia, E., i Musitu, G. (2000). *Psicología social de la familia*. Barcelona: Paidós.
- Graf, N.L., i Schwartz, C. R. (2010). The Uneven Pace of Change in Heterosexual Romantic Relationships : Comment on England. *Gender i Society*, The online version. Consultat el 10 de març de 2011 a: <http://gas.sagepub.com/content/>
- Guterman, N.B., Hahm, H.C., i Cameron, M. (2002). Adolescent victimization and subsequent use of mental health counselling services. *Journal of adolescent Health*, 30, 336-345.
- Gutierrez, T., Raich, R.M., Sanchez Carracedo, D., i Deus, J. (Eds.) (2003). *Instrumentos de evaluación en Psicología de la Salud*. Madrid: Alianza Editorial.
- Heather, A., Sears , E., Byers, S., i Price E. L. (2007). The co-occurrence of adolescent boys' and girls' use of psychologically, physically, and sexually abusive behaviours in their dating relationships. *Journal of Adolescence* 30, 487–504.
- Hanks, S., i Rosenbaum, A. (1977). Battered women: a study of women who live with violent alcohol-abusing men. *American Journal of Orthopsychiatry*, 47, 291-306.
- Heise, L. (1998). Violence against women: an integrated, ecological framework. *Violence. Against Women*, 4 (3), 262-290.
- Heise, L., i García-Moreno, C. (2003). La violencia en la pareja. Washington. Organización Panamericana de la Salud, Informe mundial sobre la violencia y la salud. *Publicación Científica y Técnica*, 588, 97-131.
- Henning, K R., i Klesges, L.M. (2003a). Impact of intimate partner violence on unmet need for mental health care. *American Journal of Public Health* 93, 1089–1097.
- Henning, K.R., i Klesges, L.M. (2003b). Prevalence and characteristics of psychological abuse reported by court-involved battered women. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 857-871.

- Hernández, M. A., i Solano, I.M. (2007). *Cyberbullying, un problema de acoso escolar*. *RIED*, 10 (1), 17-36. Consultat el dia 12 de maig de 2009 a:
<http://www.utpl.edu.ec/ried/images/pdfs/cyberbullyng.pdf>
- Hernando, A. (2007). La prevención de la violencia de género en adolescentes. Una experiencia en el ámbito educativo. *Apuntes de Psicología*, 25, 325-340.
- Hernando, A., i Montilla, C., (2005). El Orientador como profesional educativo en los centros de Enseñanza Secundaria. En J.M. Coronel y S. González (Coord.), *El trabajo psicopedagógico en los Centros de Enseñanza Secundaria*, (pp. 147-162). Málaga: Aljibe.
- Hilton, N.Z., Harris, G.T., Rice, M.E., Krans, T.S., i Lavigne, S.E. (1998). Antiviolence Education in High Schools: Implementation and Evaluation. *Journal of Interpersonal Violence*, 13 (6), 726–742.
- Hollingshead, A.B. (1975). *Four factor index of social status*. New Haven. CT: Universidad de Yale.
- Hooff, J. C., Crawford, H., i Vugt, M. (2010). The wandering mind of men: ERP evidence for gender differences in attention bias towards attractive opposite sex faces. *Social Cognitive and Affective Neuroscience Advance*, 2, 1-9. Consultat el 14 de desembre de 2010 a:
<http://scan.oxfordjournals.org/content/early/2010/07/02/scan.nsq066.full.pdf+html>
- Institut Català de les Dones (2007). *Models d'atracció dels i les adolescents: contribucions des de la socialització preventiva de la violència de gènere: informe memòria justificativa del projecte realitzat*. Barcelona: Autor.
- Institut Català de les Dones (2008). *Pla de Polítiques de dones 2008-2011*. Col·lecció Eines de Institut Català de les Dones, 12. Consultat el 5 de juny de 2009 a:
http://www20.gencat.cat/docs/icdones/Institut/Documents/pla_accio/pub_eines12.pdf
- Instituto de la Mujer (2002). *Macroencuesta Violencia contra las mujeres*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Ismailji, T., Callahan M., i Mettner, J. (2010). Acadèmia sobre la violència i l'abús, Aspectes destacats de les sessions del 2009. Conferència: Sowing Seeds of Academic. Change-Nurturing New Paradigms. *Trauma Violence Abuse* 11, 83. Consultat el 10 de maig de 2010 a:
<http://tva.sagepub.com/content/11/2/83.full.pdf+html?rss=1>

- Jain, S., Buka, S.L., Subramanian, S. V., i Molnar, B.E. (2010). Neighborhood predictors of dating violence victimization and perpetration in young adulthood: a multi-level study. *American Journal of Public Health* 100 (9), 1737-1744.
- Johnson, S.B., Frattaroli, S., Campbell, J., Wright, J., Pearson-Fields, A.S., i Cheng, T.L. (2005). I know what love means. Gender-based violence in the lives of urban adolescents. *Journal of Women's Health*, 14 (2), 172-179.
- Johnson, H. (1996). *Dangerous domains. Violence against women in Canada*. Canada: International Thomson Publishing Corp.
- Josephson, W. L., i Proulx, J. (1999). *Youth Learn Alternatives to Violence. Final Results of Three-Year Evaluation*. University of Winnipeg, Manitoba, Canada. Consultat l'11 de febrer de 2008 a: <http://www.m4c.ns.ca/man00.html>
- Juárez-Ramírez, C. (2006). *Ya no quisiera ni ser yo: La experiencia de la violencia doméstica en un grupo de mujeres y varones provenientes de zonas rurales y urbanas en México*. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, España.
- Kaiser Family Foundation, (2005). *Sexual Health of Teenagers and Young Adults in the United State*. Washington, EEUU: author.
- Kappler, K. E. (2009). *Living With Paradoxes: Victims of Sexual Violence in Germany and the Conduct of Everyday Life*. Universitat de Barcelona, Barcelona, Espanya.
- Katz, J.H., Heisterkamp, A., i Fleming, Wm. M. (2011). The Social Justice Roots of the Mentors in Violence Prevention Model and Its Application in a High School Setting. *Violence Against Women*, 17 (6), 684-702.
- Krahe B., Bieneck S., i Moller I. (2005). Understanding gender and intimate partner violence from an international perspective. *Sex Roles*, 52 (11/12), 807-827. Consultat el 3 de març de 2009 a: <http://www.mendeley.com/research/understanding-gender-intimate-partner-violence-international-perspective-3/>
- Krug, E.G, Dahlberg, L.L, Mercy, J. A, Zwi, A.B, i Lozano, R. (2002). *Informe mundial sobre la violencia y la salud*. Washington DC: Organización Panamericana de la Salud (orig. Organización Mundial de la Salud, 2002).
- Labrador, F.J., Paz Rincón, P., De Luís, P., i Fernández-Velasco, R. (2004). *Mujeres víctimas de la violencia doméstica. Programa de actuación*. Madrid: Pirámide.

- Lambert, S.F., i Cashwell, C.S. (2003). Preteens talking to parents: perceived communication and school-based aggression. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 11, 1-7.
- Leal, A. (2006). Sabers i no sabers sobre les relacions d'amor a l'adolescència. Monogràfic Educació amb valors i afectivitat. *Revista Guix*, 328, 39-45.
- Leal A. (2008). Palabras, significados e ilustraciones sobre el amor. Un estudio con adolescentes. Mendez, M.J., y Payo, M.J. (coords). *Convivencia e Igualdade: Dimensiones e Retos Educativos*. ICE-USC (Universidade de Santiago de Compostela). Consultat el 8 gener de 2009 a:
http://www.dipucadiz.es/opencms/export/sites/default/dipucadiz/areas/igualdad/igual_muj/Violencia_G/documts_guiasyotros/jornada_vgnov09/A_Leal_dibujos_amor_Lalin.pdf
- Leibovitch, S., Westerburg, D., i Legere, L. (2002). *Making Waves*. Consultat el 7 de setembre de 2008 a:
<http://www.ucalgary.ca/resolve/violenceprevention/English/reviewprog/youthdrogs.htm#prog17>
- Llei Orgànica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género. Consultat el 19 d'abril de 2007 a:
<http://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>
- Lila, M. S., i Buelga, S. (2003). Familia y adolescencia: el diseño de un programa para la prevención de conductas de riesgo. *Encuentros en Psicología Social*, 1, 72-78.
- Lorente Acosta, Miguel (2003). *Agresión a la mujer: realidades y mitos*. Barcelona: Ed. Barcelona.
- Loring, M.T. (1994). *Emotional Abuse*. New York: Lexington Books.
- McAllister, M. (2000). Domestic violence: A life-Span approach to assessment and intervention. *Lippincott's Primary Care Practice*, 4 (2), 174-189.
- McCloskey, K., i Sitaker, M.H. (2009). Back to the Basics: Reembedding Battered Women's Resistance Tactics Within Ongoing. Patterns of Power, Control, Oppression, and Patriarchy. *Psychology of Women Quarterly*, 34 (2), 268-269. Consultat el 12 de desembre de 2010 a:
<http://pwq.sagepub.com/content/34/2/268.full>

- McKeown, K., i Kidd, P. (2002). Men and Domestic Violence: What Research Tell Us. Report to the Department of Health and Children. Consultat el 20 d'abril de 2009 a:
<http://www.family-men.com/WEB%20DOCUMENTS/KieranMcKeownReportDV.pdf>
- Maganto, J.M., i Bartau, I. (2004). Corresponsabilidad familiar: fomentar la cooperación y responsabilidad de los hijos. Madrid: Pirámide.
- Marshall, L. (1992). Development of Severity of Violence Against Women Scales. *Journal of family violence*, 7 (2), 103-121.
- Martínez-Benlloch, I. Bonilla Campos, A., Gómez Sánchez, L., i Bayot A., (2008). Identidad de género y afectividad en la adolescencia: asimetrías relacionales y violencia simbólica. *Anuario de Psicología (Universidad de Barcelona)*, 39 (1), 109-118.
- Martínez, B., Estévez, E., i Jiménez, T. (2003). Influencia del funcionamiento familiar en la conducta disruptiva en la adolescencia. *Encuentros en Psicología Social*, 1 (1), 64-67.
- Meras, A., (2003). Prevención de la violencia de género en adolescentes. *Estudios de Juventud*, 62 (3), 143-150. Consultat el 7 de febrer 2011 a:
<http://www.injuve.es/contenidos.downloadatt.action?id=1586300430>
- Meza de Luna, M. E. (2010). Estereotipos de violencia en el conflicto de pareja. Construcciones y prácticas en una comunidad mexicana. Tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, Espanya. No publicada.
- Michaud, P. A., Berg-Kelly, K., Macfarlane, A., i Benaroyo, L., (2010). Ethics and adolescent care: an international perspective. *Current opinion in pediatrics*, 22 (4), 418-22.
- Mora, M., i Raich, R.M. (2005). *Autoestima*. Madrid: Síntesis.
- Morrison, H., Budd, M., Moar, i Wichman, M. (2002). *Evaluation: Expecting Respect Peer Education Program 2000-2001. Peer education program that works*. No publicado. Edmonton, AB: Expecting Respect- Peer Education Project.
- Muñoz-Vivas, F. (2000). *Adolescencia y agresividad*. Universidad Complutense de Madrid, Madrid, España.
- Muñoz-Rivas, M., Graña, J.L., O'Leary, K.D., i González, P. (2007). Physical and psychological aggression in dating relationships in Spanish university students. *Psicothema*. 19 (1), 102-7.

- Murphy, K.A., i Smith, D.I. (2010). Adolescent Girls' Responses to Warning Signs of Abuse in Romantic Relationships Implications for Youth-Targeted Relationship Violence Prevention. *Journal of Interpersonal Violence*, 25 (4), 626-647.
- Musitu, G., Buelga, S., Lila, M., i Cava, M. J. (2001). *Familia y Adolescencia*. Madrid: Síntesis.
- Musitu, G., i Cava, M. J. (2002). El rol del apoyo social en el ajuste de los adolescentes. *Intervención Psicosocial*, 11, 1-14.
- Musitu, G., i García, F. (2004). La socialización parental desde el modelo bidimensional: ¿Padres autoritativos o padres indulgentes? *Psicothema*, 16, 288-293.
- National Center for Injury Prevention and Control. (2006). *Understanding teen dating abuse*. USA, Centers for Disease Control and Prevention. Consultat el 30 de juny de 2008 a: www.cdc.gov/ncipc/pub-res/DatingAbuseFactSheet.pdf
- Nelson, A., Lewy, R., Ricardo, F., Dovydaitis, T., Hunter, A., Mitchell, A., Loe, C., i Kugel, C. (2008). Eliciting behavior change in a US sexual violence and intimate partner violence prevention program through utilization of Freire and discussion facilitation. *Health Promotion International Advance*. Consultat el 15 de febrer de 2011 a:
<http://heapro.oxfordjournals.org/content/early/2010/04/28/heapro.daq024.full.pdf+html>
- Nobre, Fernández, Romo, Caballo, Trujillo, i Murta, (2011). *Diferencias entre sexos y nacionalidades en la satisfacción, el apoyo social y la autoeficacia en las relaciones de pareja*. Presentat a la secció de pòsters al I Symposium Internacional sobre Abus Psicològic: Aspectes clínics, socials i educatius. Granada, Espanya.
- O'Leary, K.D. (1999). Psychological abuse: A variable deserving critical attention in domestic violence. *Violence and Victims*, 14, 1-21.
- Observatorio de la Seguridad de la Información de INTENCO y Orange, (2011). Estudio sobre hábitos seguros en el uso de smartphones por los niños y adolescentes españoles. Consultat el 7 de novembre de 2011 a:
http://www.inteco.es/Seguridad/Observatorio/Estudios/Estudio_smartphones_menores
- Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer: Consultat durant l'any 2010 i 2011 a:
http://www.observatorioviolencia.org/bbpp-proyecto.php?id_proyecto=87

- Observatorio de la Violencia de Genero: Consultat durant l'any 2010 i 2011 a:
<http://www.observatorioviolencia.org/>
- Organización Mundial de la Salud (1998). *Violencia contra la mujer. Un tema de salud prioritario*. Informe de la OMS. Consultat l'1 d'abril de 2008 a:
http://www.who.int/gender/violence/violencia_infopack1.pdf
- Organització Nacions Unides (1993). *Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona. Resolució de l'Assemblea General 48/104 del 20 de desembre de 1993*. Nova York, Nacions Unides. Consultat el 10 de març de 2007 a:
http://www.eclac.cl/mujer/noticias/paginas/3/27453/Declaracion_elimination.pdf
- Organización Naciones Unidas (1999). *Violence against women 'most shameful', pervasive human rights violation, says secretary-general in remarks on international women's day*. New York, United Nations, Press Release SG/SM/6919, WOM/1113, 8 March 1999. Consultat el 5 d'agost de 2007 a:
<http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990308.sgsm6919.html>
- Pedhazur, E. i Pedhazur, L., (1991). *Measurement, design, and analysis. An integrated approach*. New Jersey: Laurence Erlbaum associates.
- Szil, P., i Bonino, L. (2007). *Machismo cotidiano. Violencia en la pareja: lo que todavía no se llama como tal*. Budapest: Habeas Corpus.
- Pichardo, M.C. (1999). *Influencia de los estilos educativos de los padres y del clima social familiar en la adolescencia temprana y media*. Tesis Doctoral. Universidad de Granada. Dir.: Eduardo Fernández y Miguel Moreno.
- Pico Alfonso, M.A., García Linares, M.I., Celda Navarro, N., Blasco Ros, C., Echeburúa, E., i Martínez, M. (2006). The impact of physical, psychological, and sexual intimate male partner violence on women's mental health: depressive symptoms, posttraumatic stress disorder, state anxiety, and suicide. *Journal of Women's Health, 15* (5), 599-611.
- Pick, S., i Poortinga, Y.H. (2005). Marco conceptual y estrategia para el diseño e instrumentación de programas para el desarrollo: Una visión científica, política y psicosocial. *Revista Latinoamericana de Psicología, 37*, 445-460
- Piñuel, I., i Oñate, A. (2006). *Test AVE. Acoso y Violencia Escolar*. Madrid: TEA Ediciones.

- Plazaola-Castaño, J., i Pérez, I. R. (2004). Violencia contra la mujer en la pareja y consecuencias en la salud física y psíquica. *Medicina Clínica*, 122 (12), 461-467.
- Portell, M., Vives, J., i Boixadós, M. (2003). *Mètodes d'investigació: recursos didàctics*. Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rey-Anacona, C.A., Mateus-Cubides, A., i Bayona-Arévalo, P. A. (2010). Malos tratos ejercidos por adolescentes durante el noviazgo: diferencias por sexo. *Revista Mexicana de Psicología*, 27 (2), 169-181.
- Ridley, C., i Feldman, C. (2003). Female domestic violence toward male partners: Exploring conflict responses and outcomes. *Journal of Family Violence*, 18 (3), 157-171.
- Roche, R. (2006). *Psicología de la pareja y de la familia: Análisis y optimización* Col·lecció Materials. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rodríguez-Carballeira, A., Almendros, C., Escartín, J., Porrúa, C., Martín-Peña, J., Javaloy, F., i Carrobes, J.A. (2005). Un estudio comparativo de las estrategias de abuso psicológico: en pareja, en el lugar de trabajo y en grupos manipulativas. *Anuario de Psicología*, 36, 299-314.
- Rodríguez-Franco, L., López-Cepero Borrego, J., Rodríguez-Díaz, F. J., i Antuña Bellerín, M. A. (2009). La violencia de género entre parejas de novios universitarios. En *Investigación y Género. Avances en las Distintas Áreas del Conocimiento*, 1123-1143. Sevilla: Universitat de Sevilla.
- Rodríguez, S., Navarro, Y., i Ortega, E. (2011). *Los mitos del amor como variable moduladora de los conflictos entre novios adolescentes*. Presentat a la secció de pòsters al I Symposium Internacional sobre Abus Psicològic: Aspectes clínics, socials i educatius. Granada, Espanya.
- Rodríguez, V., Sánchez, C., i Alonso-González, D. (2006). Creencias de adolescentes y jóvenes en torno a la violencia de género y las relaciones de pareja. *Portuaria VI(2)*, 189-204. Consultat el 17 febrer de 2011 a:
<http://rabida.uhu.es/dspace/bitstream/handle/10272/525/b1520273.pdf?sequence=1>
- Rosenbaum, A., i O'Leary, K.D. (1981). Marital violence: Characteristics of abusive couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49 (1), 63-71.

- Romero Palencia, A., García Meraz, M., i Pick Steiner, S. (2011). Investigación aplicada: evaluación de un programa de prevención de violencia en adolescentes. *Revista del consejo nacional para la enseñanza e investigación en psicología, CNEIP*. Consultat el 19 de febrer de 2011 a:
<http://www.uaeh.edu.mx/investigacion/profesores.php?area=178>
- Ruiz-Pérez, I., i Plazaola-Castaño, J. (2005). Intimate partner violence and mental health consequences in women attending family practice in Spain. *Psychosomatic Medicine*, 67 (5), 791-797.
- Sabaté, A., (2009). *La dimensión de género en las políticas españolas y europeas de desarrollo rural*. Pub. En: Agricultura familiar en España 2009: Mujeres en la actividad agraria y el mundo rural. Un camino de progreso e igualdad. Fundación de Estudios Rurales, UPA, pp. 103-108.
- Sackett, L. A., i Saunders, D. G. (1999). The impact of different forms of psychological abuse on battered women. *Violence and Victims*, 14, 105-117.
- Salazar, T., Torres, I., i Rincón, V. (2005). Violencia en la pareja. *Capítulo Criminológico*. 33 (1), 55-77.
- Salmurri, F., i Blanxer, N. (2002). Programa para la educación emocional en la escuela. En Bisquerra, R. *La práctica de la orientación y la tutoría*. (pp. 145-179). Barcelona: Praxis.
- Salmurri, F. (2004). *Libertad emocional. Estrategias para educar las emociones*. Barcelona: Paidós.
- Salovey, P., i Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, 185-211.
- Sánchez Jiménez, V., Ortega Rivera, F.J., Ortega Ruiz, R., i Viejo Almanzor, C., (2008). Las relaciones sentimentales en la adolescencia: satisfacción, conflictos y violencia. *Escritos de Psicología*, 2(1), 97-109. Consultat el 24 de gener de 2010 a:
http://www.escritosdepsicologia.es/descargas/revistas/vol2_1/escritospsicologia_v2_1_9relaciones.pdf
- Sastre, G., i Moreno-Marimon, M. (2002). *Resolución de conflictos y aprendizaje emocional. Una perspectiva de género*. Barcelona: Gedisa.

- Sastre, G., Arantes, V., i González, A. (2007). Violencia contra las mujeres: significados cognitivos en las representaciones mentales de adolescentes. *Infancia y aprendizaje*, 30 (2), 197-214. Consultado el 20 de enero de 2010 en:
<http://www.ingentaconnect.com/content/fias/iya/2007/00000030/00000002/art00004>
- Seals, D., i Young, J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38, 735-747.
- Serrano, A. E., i Iborra, I. (2005). *Violencia entre compañeros en la escuela*. Valencia: Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.
- Shulman, S., i Kipnis, O. (2001). Adolescent romantic relationships: A look from the future. *Journal of Adolescence*, 24, 337-351.
- Silber Ashley, O., i Foshee, V. A. (2005). Adolescent help-seeking for dating violence: prevalence, sociodemographic correlates, and sources of help. *Journal of Adolescent Health*, 36, 25–31. Consultat el 4 de novembre de 2010 a:
http://www.hawaii.edu/hivandaids/Adolescent_Help-Seeking_for_Dating_Violence_Prevalence_Sociodemographic.pdf
- Silber Ashley, O., i Foshee, V. (2007). Evaluation of the Safe Dates Program to Prevent Adolescent Dating Violence. *Abstinence Education Evaluation Conference, March 19-20, 2007*, Baltimore, Maryland. Consultat el 5 de maig de 2010 a:
http://www.ent-s-t.com/ESTOPA/presentations/Ashley_FINAL.pdf
- Sternberg R.J. (1989). “El triángulo del amor.” Editorial Paidós.
- Sternberg R.J. (2000). “La experiencia del amor.” Editorial Paidós.
- Straus, M.A., (1996). Morfogénesis social y violencia familiar desde una perspectiva transcultural. En *Lecturas de antropología social y cultural*, Honorio M. Velasco (comp.), Cuadernos de la UNED, 713-730, Madrid.
- Straus, M.A., Hamby, S.L., Boney-McCoy, S., i Sugarman, D.B. (1996). The Revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17 (3), 283-316.
- Street A., i Arias I. (2001). Psychological abuse and posttraumatic stress disorder in battered women: examining the roles of shame and guilty. *Violence Victims*, 16 (1), 65-78.
- Strenziok, M., Krueger, F., Deshpande, G., Rhoshel K. L., Elke van der Meer, i Grafman, J. (2010). Fronto-parietal regulation of media violence exposure in

- adolescents: a multi-method study. *Social Cognitive and Affective Neuroscience Advance*, 18. Consultat el 7 de desembre de 2010 a:
http://www.crje.fr/article_medias_violents_reaction_adolescents.pdf
- Stufflebeam, D. L. (2002). *Evaluación sistemática, guía teórica y práctica*. Editorial Paidós Ibérica.
- Taverniers, K. (2001). Abuso emocional en parejas heterosexuales. *Revista Argentina de Sexualidad Humana*, 15 (1), 28-34.
- Toldos, M. P. (2002). *Adolescencia, violencia y género*. Tesis, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, España. No publicada.
- Trianes, M.V., Sánchez, A., i Muñoz, A. (2001). Educar la convivencia como prevención de violencia interpersonal: perspectivas de los profesores. *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 41, 73-93.
- Trujano, P., i Raich, R.M. (1998). Rebatiendo el mito del placer en las víctimas de violencia sexual: estudio transcultural desde la perspectiva del género. *Revista de Psicología y Ciencia Social*, (México) 2, Suplemento, 16-28.
- Urbiola, I., Estévez A., i Iraurgi I. (2011a). Dependencia emocional en jóvenes y adolescentes: resultados preliminares de la escala de dependencia. Situación actual de la psicología clínica. *Libro de capítulos del IX Congreso Nacional de Psicología Clínica*, pp. 102-105. Consultat el 16 d'octubre de 2011 a:
<http://www.ispcs.es/congresoclinica/Documentos/librocapitulos.PDF>
- Urbiola, I., Estévez A., i Iraurgi I. (2011b). Evaluación de la violencia de pareja recibida y ejercida en jóvenes y adolescentes. Situación actual de la psicología clínica. *Libro de capítulos del IX Congreso Nacional de Psicología Clínica*, julio 2011. pp.130-133. Consultat el 17 d'octubre de 2011 a:
<http://www.ispcs.es/congresoclinica/Documentos/librocapitulos.PDF>
- Valls Llobet, C. (2006). *Mujeres invisibles*. Barcelona: Nuevas Ediciones de Bolsillo.
- Van Manen, M. (2003). *Investigación educativa y experiencia vivida*. Barcelona: Idea Books.
- Vázquez, N., Estébanez, I., i Cantera, I. (2008). Violencia psicológica en las relaciones de noviazgo: ¿qué dicen ellas?, ¿lo perciben?, ¿lo naturalizan?. Emakunde: Gobierno Vasco.

- Vezina, J., i M. Herbert, (2007). Risk Factors for Victimization in Romantic Relationships of Young Women: A Review of Empirical Studies and Implications for Prevention. *Trauma, Violence, i Abuse*, 8 (1), 33–66.
- Villaplana, V. (2008). *Nuevas Violencias de género: Arte y Cultura Visual*. Tesis Doctoral, Universidad de Murcia, Murcia, España. Consultada el 14 de septiembre de 2009 a: <http://digitum.um.es/xmlui/handle/10201/3125>
- Villavicencio, P., i Sebastián, J. (1999) *Violencia doméstica: su impacto en la salud física y mental de las mujeres*. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Vitaro, F., Brendgen, M., i Tremblay, R. E. (2000). Influence of deviant friends on delinquency: Searching for moderator variables. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 313-325.
- Walker, L. E. (1989). Psychology and violence against women. *American Psychologist*, 44 (4), 695-702.
- Walker, L. E. (1991). Post-traumatic stress disorder in women: diagnosis and treatment of battered women syndrome. *Psychotherapy*, 28 (1), 21-29.
- Williams J., Ghandour R., i Kub J. (2008). Female Perpetration of Violence in Heterosexual Intimate Relationships. Adolescence Through Adulthood. *Trauma Violence Abuse*, 9 (4), 227-249. Consultat el 3 de junio de 2009 a: <http://tva.sagepub.com/content/9/4/227.abstract>
- Wilson, S. J., i Lipsey, M. W. (2006). The Effects of School-based Social Information Processing Interventions on Aggressive Behavior: Part I: Universal Programs. The Campbell Collaboration Library.
- Wolitzky-Taylor, K.B., Ruggiero, K. J., Danielson, C. K., Resnick, H. S., Hanson, R. F., Smith, D. W., Saunders, B. E., i Kilpatrick, D.G. (2008). Prevalence and Correlates of Dating Violence in a National Sample of Adolescents. *Psychiatry*, 47 (7), 755-762.
- Zimmer-Gembeck, M. J. (2002). The development of romantic relationships and adaptations in the system of peer relationships. *Journal of Adolescent Health*, 31, 216-225.

8. ANNEX

8.1 Qüestionari AVE, Assetjament i Violència Escolar.



AVE CATALÀ

Nom

Edat Data

Col·legi

Curs

PRIMÀRIA 1^a 2^a 3^a 4^a 5^a 6^a

ESO 1^a 2^a 3^a 4^a

BATXILLERAT 1^a 2^a

Grup

A B C D E F G H I J K L

Número 0 2 1

Número

Sexe Home Dona

Signatura

Conserveu expressament a la correcció d'aquesta prova, per mitjans manuals o mecànics, i a la incorporació dels seus resultats a un fitxer automatitzat, amb els requisits establerts a la Llei Orgànica 15/1999 de Protecció de Dades, i em doneu per assabentat del meu dret a accedir a la informació continguda en el mateix, rectificar-la o cancel·lar-la en el que m'afecti.

INSTRUCCIONS SOBRE LA MANERA DE RESPONDRE

- Utilitzeu llapis (preferiblement nº 2)	- Ompliu completament
- Si us equivoqueu, esborreu totalment.	AIXÍ SÍ 
- No oblideu ni arragueu aquest full.	AIXÍ NO  

INSTRUCCIONS

Aquest qüestionari pretén ajudar-nos a conèixer **com et relaciones** amb els nois i noies de la teva edat.

Amb la informació que tu i altres nois i noies ens proporcionareu podrem identificar alguns dels problemes que de vegades neixen entre vosaltres.

La informació que ens dónes, especialment si és sincera, és de gran importància per tal de trobar les solucions adequades perquè només tu saps com et sents davant determinades situacions.

- 1 Aquest qüestionari que et presentem és sobre **violència i assetjament escolar**. Hi ha intimidació quan algú es fica amb un altre, l'espanta, el ridiculitza, l'exclou, li pega o abusa d'ell, se'n riu o en fa burlas o li posa renoms ofensius. Aquest qüestionari et pregunta si estan passant algunes d'aquestes situacions en el teu centre.
- 2 Llegeix les preguntes detingudament. No en deixis cap sense respondre.
- 3 Revisa totes les opcions i tria les respostes segons el que et passa.
- 4 Omple les dades marcant l'opció que tu seleccionis.
- 5 Si et surgeix alguna pregunta mentre omplis el qüestionari, aixeca la mà i et respondran els professors o tutors.

PRIMERA PART

A continuació apareixen situacions de violència i assetjament que et poden passar en el teu centre. Indica quantes vegades et passen aquestes situacions marcant l'alternativa adequada.

- Si no et passen mai, marca l'alternativa **Mai**.
- Si et passen poques vegades, marca l'alternativa **Poques vegades**.
- Si et passen moltes vegades, marca l'alternativa **Moltes vegades**.

EXEMPLE

	Mai	Poques vegades	Moltes vegades
M'insulten	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

	Mai	Poques vegades	Moltes vegades
1 No em parlen	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
2 M'ignoren, em fan el buit	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
3 Em deixen en ridícul davant els altres	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
4 No em deixen parlar	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
5 No em deixen jugar amb ells	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
6 Em criden amb malnoms	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
7 M'amenaquen per tal que faci coses que no vull fer	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
8 M'obliguen a fer coses que estan malament	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
9 Em tenen mania	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
10 No em deixen que participi, m'exclouen	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
11 M'obliguen a fer coses perilloses per mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
12 M'obliguen a fer coses que em posen malalt	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
13 M'obliguen a donar-los coses meves	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
14 Trenquen les meves coses a propòsit	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
15 M'amaguen les coses	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
16 Em roben les coses	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
17 Diuen a altres que no estiguin amb mi o que no em parlin	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
18 Prohibeixen als altres que juguin amb mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
19 M'insulten	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
20 Em fan gestos de burla o menyspreu.	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
21 No em deixen que parli o em relacioni amb els altres	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
22 M'impedeixen que jugui amb els altres	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
23 Em donen clatellots, cops de puny, puntades de peu	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
24 Em xisclen o criden	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
25 M'acusen de coses que no he dit ni he fet	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
26 Em critiquen per tot el que faig	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
27 Se'n riuen de mi quan m'equivoco	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
28 M'amenaquen	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
29 Em peguen amb objectes	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
30 Canvien el significat del que dic	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
31 Es fiquen amb mi per fer-me plorar	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
32 M'imiten per burlar-se de mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
33 Es fiquen amb mi per la meua forma de ser	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
34 Es fiquen amb mi per la meua forma de parlar	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
35 Es fiquen amb mi per ser diferent	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
36 Es burlen de mi per la meua aparença física	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
37 Van explicant mentides de mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
38 Procuren que caigui malament als altres	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
39 M'amenaquen en pegar-me	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
40 M'esperen a la sortida per ficar-se amb mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
41 Em fan gestos per fer-me por	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
42 M'envien missatges per amenaçar-me	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
43 Em sacsegen o m'empenyen per intimidar-me	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
44 Es porten de forma cruel amb mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
45 Intenten que em castiguin	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
46 Em desprecien	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
47 M'amenaquen amb armes	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
48 Amenacen de fer mal a la meua família	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
49 Intenten perjudicar-me en tot	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
50 Modien sense motiu	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

ATURA T AQUÍ FINS QUE L'EXAMINADOR T'HO INDIQUI.

SEGONA PART

Tot seguit es presenten un seguit de frases que es refereixen a la teva forma habitual de ser, de pensar, d'actuar o a les teves preferències.

Si l'afirmació es correspon amb la teva forma habitual de ser o de pensar o d'actuar, o a les teves preferències marca l'alternativa **SÍ**.

Si l'afirmació no es correspon amb la teva forma habitual de ser ni de pensar ni d'actuar, ni a les teves preferències marca l'alternativa **NO**.

Si hi ha preguntes que poden ser contestades "SÍ" i "NO" a la vegada, has de decidir-te per la que és més freqüent en el teu cas.

EXEMPLE

	SÍ	NO
Quasi sempre dormo bé	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

	SÍ	NO
51 Tinc molts amics	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
52 M'avorreix estar sol	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
53 Faig amics ràpidament	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
54 No em costa gens conèixer gent nova	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
55 Crec que sóc un desastre com a persona	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
56 Crec que sóc una mica beneit	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
57 Els altres són més llestos que jo	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
58 Si tornés a néixer demanaria ser diferent de com sóc	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
59 Poca gent vol estar amb mi	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
60 Crec que sóc dolent	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
61 Crec que sóc molt barroer	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
62 Crec que ningú m'aprecia	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
63 Sóc molt alegre i feliç	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
64 La meua vida està plena de coses bones	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
65 Gairebé sempre dormo bé	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
66 Acostumo a tenir ganes de plorar	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
67 De vegades tinc por a l'anar-me'n a dormir	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
68 Tinc somnis i malsons horribles	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
69 M'acostumen a suar les mans sense saber per què	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
70 De vegades tinc sensació de perill o por sense saber per què	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
71 Al pensar en el futur m'entra angolxa	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
72 Em tremolen freqüentment les mans	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
73 A vegades sento mareig o ganes de treure	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
74 Al venir a l'escola sento por o angolxa	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
75 Em costa parlar quan estic amb altres persones	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
76 Sóc una persona bastant tancada	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
77 Em trobo millor sol que amb la gent	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
78 Em costa relacionar-me amb la gent	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
79 Tinc molt pocs amics	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
80 Preferelxo jugar sol que no pas amb altres	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
81 De vegades amb trobo sense esperança	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
82 Algunes vegades em tinc ràbia a mi mateix	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
83 A vegades crec que no tinc remei	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
84 Algunes vegades tinc ganes de morir-me	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
85 Algunes vegades m'odio a mi mateix	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
86 Tothom m'estima	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
87 Pel matí m'aixeco amb malestar	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
88 A vegades em venen records horribles mentre estic despert	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
89 Acostumo a estar intranquil quasi tot el temps	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
90 De vegades m'enfado fort o em venen atacs de ràbia sense saber per què	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
91 Acostumo a estar més vegades malalt que els altres	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
92 Em costa molt concentrar-me o recordar coses	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
93 Em venen nervís, ansietat o angolxa sense saber per què	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
94 La vida en general és una porqueria	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

FI DE LA PROVA.
COMPROVA QUE HAS CONTESTAT TOTES LES QÜESTIONS.

8.2 Questionari CTI, Pensament Constructiu de la Intel·ligència Emocional.

Nº 286



INSTRUCCIONES

Por favor no escriba nada en este Cuadernillo. Marque todas sus contestaciones en la Hoja de respuestas que se le ha proporcionado.

Escriba su nombre, edad y sexo en la cabecera de la Hoja de respuestas.

A continuación encontrará una serie de frases que describen ciertos comportamientos, creencias o sentimientos. Lea cada una de ellas con atención y marque la alternativa (A a E) que refleje mejor su forma de pensar o actuar. Señale:

- A** si la frase es completamente falsa en su caso, si está en total desacuerdo con ella.
- B** si la frase es frecuentemente falsa, si está en desacuerdo con ella.
- C** si la frase es tan cierta como falsa, si no puede decidirse, o si se considera neutral en relación con lo que se dice en ella.
- D** si la frase es frecuentemente cierta, si está de acuerdo con ella.
- E** si la frase es completamente cierta, si está totalmente de acuerdo con ella.

Vea los dos ejemplos (E1 y E2) que vienen aquí debajo y cómo se han contestado.

- | | | | | | | |
|-----------|---|---|----------------------------------|---|---|----------------------------------|
| E1 | Conduzco a grandes velocidades | A | <input checked="" type="radio"/> | C | D | E |
| E2 | A la hora de vestir prefiero los tonos claros | A | B | C | D | <input checked="" type="radio"/> |

La persona que ha contestado a estos ejemplos ha indicado que **está en desacuerdo** con (letra B) que conduzca a grandes velocidades y que es **completamente cierto** (letra E) que prefiere vestir con tonos claros.

Este cuestionario tiene algunas frases «tontas», como por ejemplo, «*nunca he visto a nadie que tenga los ojos azules*». La finalidad de estas frases es detectar si alguien ha contestado distraídamente o se ha equivocado de línea. Por favor, conteste adecuadamente a estas frases.

También hay frases destinadas a detectar si alguna persona trata de dar una imagen excesivamente buena de sí. La prueba resultará invalidada si usted trata de elegir las «*mejores*» respuestas en vez de contestar sinceramente. No se preocupe si alguna frase le parece algo extraña porque no son importantes aisladamente, sino en conjunto.

Trate de responder con sinceridad y rapidez.

NO EMPIECE HASTA QUE SE LO INDIQUE EL EXAMINADOR



Autor: Seymour Epstein.
Copyright © 2001 by TEA Ediciones, S.A.
Prohibida la reproducción total o parcial. Todos los derechos reservados.
Edita: TEA Ediciones, S.A.; Fray Bernardino Sahagún, 24; 28036 Madrid.
Printed in Spain. Impreso en España.

A En total desacuerdo

B En desacuerdo

C Neutral

D De acuerdo

E Totalmente de acuerdo

- 1 Creo que la mayor parte de las personas tienen buen corazón.
- 2 A veces pienso que cuando quiero con muchas ganas que algo ocurra, puedo estar contribuyendo a impedirlo.
- 3 Cuando tengo mucho trabajo que hacer con fecha límite, pierdo mucho tiempo preocupándome en vez de limitarme a hacerlo.
- 4 Creo que algunas personas tienen la capacidad de leer los pensamientos de los demás.
- 5 Cuando me sucede algo bueno tiendo a pensar que es probable que se compense con algún acontecimiento malo.
- 6 Cuando obtengo un buen resultado en una prueba, lo considero un hecho aislado y no me hace sentir una persona competente de una forma general.
- 7 Creo que hay gente que es capaz de proyectar sus pensamientos e introducirlos en las mentes de otras personas.
- 8 Tiendo a clasificar a los demás entre los que están a mi favor y los que están en mi contra.
- 9 Cuando tengo que hacer tareas pesadas trato de distraerme con pensamientos agradables o interesantes.
- 10 Creo que cuando la gente te trata mal debes comportarte de la misma manera.
- 11 Cuando me entero de que una persona que me gusta me corresponde, me siento muy valioso y capaz de conseguir todo lo que pretenda.
- 12 Cuando me ocurre algo bueno tiendo a pensar que ha sido un golpe de suerte.
- 13 Cuando he tenido un gran susto su recuerdo me vuelve a la mente muchas veces.
- 14 No dejo que las cosas pequeñas me abrumen.
- 15 No creo que la astrología sea capaz de explicar nada.
- 16 Considero que los retos, más que amenazas peligrosas, son oportunidades de probarme y aprender.
- 17 Creo que todo el mundo debería querer a sus padres.
- 18 Acepto muy mal los fracasos.
- 19 No me preocupa en absoluto lo que otros piensen de mí.
- 20 Creo que si tengo pensamientos terribles sobre otras personas se verá afectado su bienestar.
- 21 Paso mucho más tiempo analizando mis fracasos que recordando mis éxitos.
- 22 A veces me irrita la gente que tiene opiniones ilógicas.

NO SE DETENGA, CONTÍNE EN LA PÁGINA SIGUIENTE

3

A En total desacuerdo

B En desacuerdo

C Neutral

D De acuerdo

E Totalmente de acuerdo

23 Creo que casi siempre es mejor tomar decisiones firmes que buscar términos medios.

24 Si una persona que conozco es convocada a una importante entrevista de trabajo, tiendo a pensar que esa persona siempre sería capaz de conseguir un buen trabajo.

25 Soy muy sensible al rechazo.

26 He aprendido a no desear las cosas muy intensamente porque generalmente mis deseos no se cumplen.

27 La mayoría de las aves pueden correr más velozmente que cuando vuelan.

28 Creo que la luna o las estrellas pueden influir sobre los pensamientos de las personas.

29 Si al hablar a un grupo yo dijera una tontería, lo consideraría como una anécdota y no le daría importancia.

30 Cuando me enfrento a una gran carga de trabajo pendiente, pienso que nunca seré capaz de acabarlo y me dan ganas de abandonarlo.

31 Cuando me ocurre algo malo tiendo a pensar que es probable que me ocurran más cosas malas.

32 La más ligera señal de desaprobación es capaz de abatirme.

33 No he conseguido aprender a leer.

34 Si hago un gran esfuerzo y fracaso, me produce tanta frustración que rara vez pongo todo mi empeño en conseguir algo.

35 Creo que la mayor parte de la gente sólo se interesa por sus propios asuntos.

36 Me preocupa mucho lo que los demás piensan de mí.

37 Cuando me doy cuenta de que he cometido un error, suelo actuar de forma inmediata para corregirlo.

38 Si obtengo un resultado malo en un examen importante lo considero un fracaso total y pienso que no conseguiré triunfar en la vida.

39 Creo que puedo conseguir que algo ocurra si lo deseo con suficiente intensidad.

40 Confío mucho en mis primeras impresiones.

41 Cuando me enfrento a una tarea difícil me concentro en pensamientos estimulantes que me ayudan a rendir al máximo.

42 Creo que mucha gente que usa gafas vería mejor si se las quitase.

43 Creo que algunas personas pueden hacer que piense en ellas sólo con pensar en mí.

44 Con frecuencia mi mente se enfrasca en hechos desagradables del pasado.

A En total desacuerdo

B En desacuerdo

C Neutral

D De acuerdo

E Totalmente de acuerdo

- 45 Soy ese tipo de persona que prefiere actuar en vez de quedarse pensando o quejándose de la situación.
- 46 Todo problema tiene dos soluciones posibles: una correcta y otra equivocada.
- 47 Creo que en la mayor parte de las situaciones es preferible destacar el lado positivo de las cosas.
- 48 Si una persona conocida tiene éxito en una prueba importante, tiendo a pensar que esa persona tendrá éxito en todo lo que se proponga en la vida.
- 49 No me preocupo demasiado de los problemas sobre los que no puedo hacer nada.
- 50 Durante el último mes, por lo menos una vez me lavé las manos antes de comer.
- 51 Si tengo que hacer algo desagradable, trato de aceptarlo lo mejor posible pensando en los aspectos positivos.
- 52 Si se me da bien un examen importante, lo considero un éxito completo y una prueba de que triunfaré en mi vida.
- 53 Creo en los fantasmas.
- 54 Cuando no consigo los objetivos que me he marcado, lo considero un completo fracaso.
- 55 En este mundo hay dos clases de personas: los triunfadores y los fracasados.
- 56 Si me convocan a una importante entrevista de trabajo, me considero importante y capaz de conseguir un buen trabajo.
- 57 Si no soy capaz de hacer un trabajo perfecto, lo considero un fracaso.
- 58 Cuando hago un examen, generalmente pienso que lo he hecho mucho peor de lo que ha sido en realidad.
- 59 Cuando me ocurre algo favorable, pienso que va a seguir la buena racha.
- 60 Soy tolerante con mis errores porque creo que son una parte necesaria del aprendizaje.
- 61 Cuando me ocurren cosas desagradables trato de olvidarlas enseguida.
- 62 La mayor parte de las personas piensan que soy una persona tolerante y que perdona con facilidad.
- 63 Si no me aceptan en una entrevista de trabajo importante, pienso que no valgo nada y que no seré capaz de encontrar un buen trabajo.
- 64 Cuando no soy capaz de hacer algo bien pero considero que he hecho lo que he podido, no me preocupo lo más mínimo.
- 65 Tiendo a tomarme las cosas de forma personal.
- 66 Tengo por lo menos un amuleto de la suerte.

NO SE DETENGA, CONTÍNE EN LA PÁGINA SIGUIENTE

5

A En total desacuerdo

B En desacuerdo

C Neutral

D De acuerdo

E Totalmente de acuerdo

- 67 Nunca he visto a nadie que tuviese los ojos azules.
- 68 No necesito conseguir resultados fantásticos para considerarme una persona valiosa.
- 69 La gente debería tratar de parecer feliz, con independencia de cuáles sean sus verdaderos sentimientos.
- 70 Rechazo los retos difíciles para evitar la decepción que me produce el no conseguirlos.
- 71 Sólo confío de verdad en mí mismo.
- 72 No me importa que la gente que sabe menos que yo actúe como si fuese superior y me dé consejos.
- 73 Soy muy sensible a las burlas de otros.
- 74 Aunque es cierto que las mujeres en ocasiones llevan pantalones, por regla general no los llevan tan a menudo como los hombres.
- 75 He comprobado que hablar mucho de los éxitos que estoy esperando alcanzar puede contribuir a evitar que se consigan.
- 76 Siempre que me ocurren cosas favorables pienso que lo he merecido.
- 77 Pienso que siempre hay muchas formas incorrectas, y sólo una correcta, de hacer las cosas.
- 78 Paso mucho tiempo pensando en los errores que he cometido, incluso cuando soy consciente de que no puedo hacer nada para corregirlos.
- 79 Me gusta tener éxito en lo que acometo, pero si fracaso no lo tomo como un desastre.
- 80 En algunas ocasiones, cuando estoy cansado o enfermo, tengo ganas de irme a la cama muy temprano.
- 81 Confiar plenamente en otra persona es insensato porque puede hacerte daño.
- 82 Cuando tengo muchas cosas de las que ocuparme suelo hacer un plan y lo respeto al máximo.
- 83 Si una persona a la que quiero me rechaza, me siento abatido y pienso que nunca lograré nada importante en la vida.
- 84 Se puede llegar a morir por no comer.
- 85 Acostumbro a recrearme más en los acontecimientos agradables del pasado que en los desagradables.
- 86 Creo en augurios o presagios; tanto en los buenos como en los malos.
- 87 Cuando alguien me insulta sin razón no me molesta lo más mínimo.
- 88 Cuando algún conocido mío ama a otra persona y es correspondido, pienso que se trata de gente estupenda y que pueden conseguir lo que se propongan.
- 89 Cuando me doy cuenta de que estoy haciendo alguna tarea de forma poco adecuada, me altero tanto que tiendo a hacerla cada vez peor.

A En total desacuerdo

B En desacuerdo

C Neutral

D De acuerdo

E Totalmente de acuerdo

- 90 Trato de aceptar a las personas como son, sin juzgar sus comportamientos.
- 91 Cuando me ocurre alguna cosa desagradable, no permito que me ronde mucho por mi cabeza.
- 92 Si tengo un resultado desfavorable en un examen o una prueba pienso que se trata de una única prueba y no considero que sea una persona incompetente.
- 93 Creo que el criminal será siempre un criminal.
- 94 Creo que algunas personas son capaces de predecir el futuro.
- 95 Creo que cualquier persona que no sea perezosa es capaz de conseguir un puesto de trabajo.
- 96 Cuando he tomado una decisión me cuesta mucho cambiar de opinión.
- 97 No creo en supersticiones de ninguna clase.
- 98 Cuando otras personas cometen errores no me siento alterado sino que trato de afrontar el asunto de una forma constructiva.
- 99 Cuando me enfrento a una situación difícil o a un reto complicado, trato de pensar en el éxito que puedo conseguir y evito pensar en todo lo que puede salir mal.

- 100 Pienso que si hago buenas acciones me ocurrirán cosas favorables.
- 101 Creo en los platillos volantes.
- 102 Trato de esforzarme al máximo en todas las cosas que intento.
- 103 He aprendido por amargas experiencias que no es de fiar la mayor parte de la gente.
- 104 Cuando me enfrento a una situación nueva y desconocida tiendo a pensar en el peor resultado posible.
- 105 Cuando se me presentan de repente sucesos desagradables suelo estudiar cuidadosamente cuál es la mejor forma de enfrentarme a ellos.
- 106 Dos más dos es igual a cuatro.
- 107 Hay dos clases de personas en el mundo: las buenas y las malas.
- 108 Cuando me ocurre algo desgraciado, me acuerdo de todas las cosas tristes que me han ocurrido en el pasado y ello me hace sentir más desgraciado.

FIN DE LA PRUEBA
SI HA TERMINADO
ANTES DEL TIEMPO CONCEDIDO,
COMPRUEBE QUE HA CONTESTADO
A TODAS LAS FRASES



Apellidos y nombre

Edad Sexo V M Fecha

Centro / Empresa

Rodee la alternativa (A a E) que refleje mejor su forma de pensar o actuar.

A En total desacuerdo **B** En desacuerdo **C** Neutral **D** De acuerdo **E** Totalmente de acuerdo



1	A	B	C	D	E	28	A	B	C	D	E	55	A	B	C	D	E	82	A	B	C	D	E
2	A	B	C	D	E	29	A	B	C	D	E	56	A	B	C	D	E	83	A	B	C	D	E
3	A	B	C	D	E	30	A	B	C	D	E	57	A	B	C	D	E	84	A	B	C	D	E
4	A	B	C	D	E	31	A	B	C	D	E	58	A	B	C	D	E	85	A	B	C	D	E
5	A	B	C	D	E	32	A	B	C	D	E	59	A	B	C	D	E	86	A	B	C	D	E
6	A	B	C	D	E	33	A	B	C	D	E	60	A	B	C	D	E	87	A	B	C	D	E
7	A	B	C	D	E	34	A	B	C	D	E	61	A	B	C	D	E	88	A	B	C	D	E
8	A	B	C	D	E	35	A	B	C	D	E	62	A	B	C	D	E	89	A	B	C	D	E
9	A	B	C	D	E	36	A	B	C	D	E	63	A	B	C	D	E	90	A	B	C	D	E
10	A	B	C	D	E	37	A	B	C	D	E	64	A	B	C	D	E	91	A	B	C	D	E
11	A	B	C	D	E	38	A	B	C	D	E	65	A	B	C	D	E	92	A	B	C	D	E
12	A	B	C	D	E	39	A	B	C	D	E	66	A	B	C	D	E	93	A	B	C	D	E
13	A	B	C	D	E	40	A	B	C	D	E	67	A	B	C	D	E	94	A	B	C	D	E
14	A	B	C	D	E	41	A	B	C	D	E	68	A	B	C	D	E	95	A	B	C	D	E
15	A	B	C	D	E	42	A	B	C	D	E	69	A	B	C	D	E	96	A	B	C	D	E
16	A	B	C	D	E	43	A	B	C	D	E	70	A	B	C	D	E	97	A	B	C	D	E
17	A	B	C	D	E	44	A	B	C	D	E	71	A	B	C	D	E	98	A	B	C	D	E
18	A	B	C	D	E	45	A	B	C	D	E	72	A	B	C	D	E	99	A	B	C	D	E
19	A	B	C	D	E	46	A	B	C	D	E	73	A	B	C	D	E	100	A	B	C	D	E
20	A	B	C	D	E	47	A	B	C	D	E	74	A	B	C	D	E	101	A	B	C	D	E
21	A	B	C	D	E	48	A	B	C	D	E	75	A	B	C	D	E	102	A	B	C	D	E
22	A	B	C	D	E	49	A	B	C	D	E	76	A	B	C	D	E	103	A	B	C	D	E
23	A	B	C	D	E	50	A	B	C	D	E	77	A	B	C	D	E	104	A	B	C	D	E
24	A	B	C	D	E	51	A	B	C	D	E	78	A	B	C	D	E	105	A	B	C	D	E
25	A	B	C	D	E	52	A	B	C	D	E	79	A	B	C	D	E	106	A	B	C	D	E
26	A	B	C	D	E	53	A	B	C	D	E	80	A	B	C	D	E	107	A	B	C	D	E
27	A	B	C	D	E	54	A	B	C	D	E	81	A	B	C	D	E	108	A	B	C	D	E

SI HA TERMINADO ANTES DEL TIEMPO CONCEDIDO, REPASE SUS CONTESTACIONES



Autor: Seymour Epstein.
 Copyright © 2001 by TEA Ediciones, S. A. - Prohibida la reproducción total o parcial. Todos los derechos reservados.
 Edita: TEA Ediciones, S.A.; Fray Bernardino Sahagún, 24; 28036 Madrid - Printed in Spain, Impreso en España.

8.3 Certificat I Symposium Internacional sobre Abus Psicològic: Aspectes clínics, socials i educatius.



**Certifican
que**

*Carmen Bosch Jorba, Teresa Gutiérrez Rosado,
Paola Espinoza Guzmán y Rosa M^a Raich Escursell*


Han presentado la comunicación

**“Prevención de las relaciones abusivas en
la pareja con adolescentes: evaluación de
un programa educativo”**


En el

**I Symposium Internacional sobre
ABUSO PSICOLÓGICO:
Aspectos clínicos, sociales y educativos**

Celebrado en Granada durante los días 24 a 26 de noviembre de
2011, con una duración total de 35 horas.

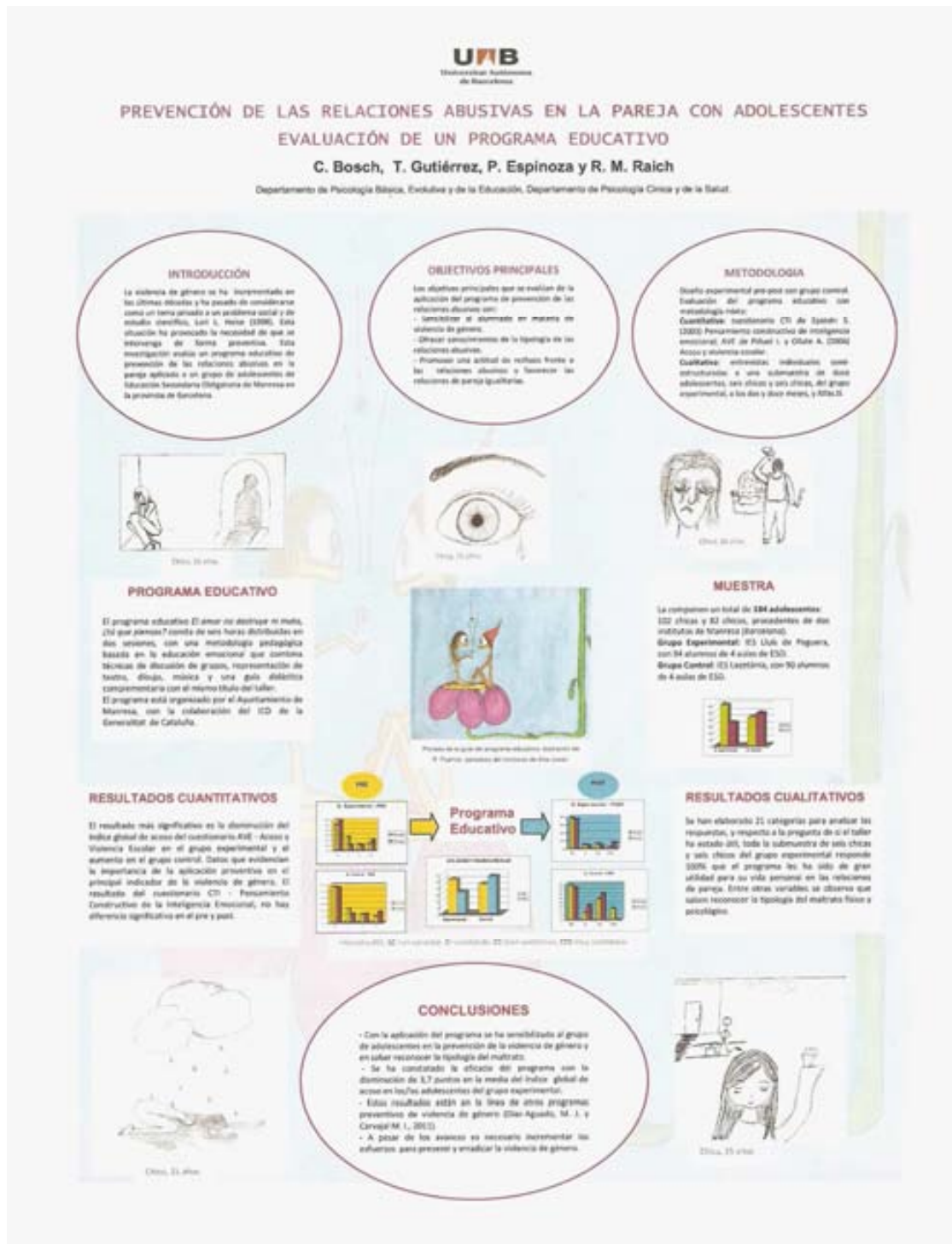


Sandra Anguiano Serrano
Secretaria
Asociación Psicológica
Iberoamericana de Clínica y Salud



Vicente E. Caballo
Presidente
Fundación VECA para el Avance de
la Psicología Clínica Conductual

8.4 Pòster: *Prevención de las relaciones abusivas en la pareja con adolescentes. Evaluación de un programa educativo (Bosch, Gutiérrez, Espinoza i Raich, 2011).*



8.5 Material didàctic: L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses?

Adjuntem el llibre d'aquest material didàctic dirigit als alumnes de secundària:

Alvaro, I., Bosch, C., Gombau, R. i Fernandez, V. (2007). *L'amor no destrueix ni mata... tu què en penses? Taller de prevenció de relacions abusives*. Manresa: Associació La Casa de les Formigues.

Aquest material ha estat finançat per la Regidoria de la Dona de l'Ajuntament de Manresa, amb el suport de l'Institut català de les Dones de la Generalitat de Catalunya. I elaborat per l'equip educatiu de l'associació cultural La Casa de les Formigues, dedicada a l'educació dels valors humans.

